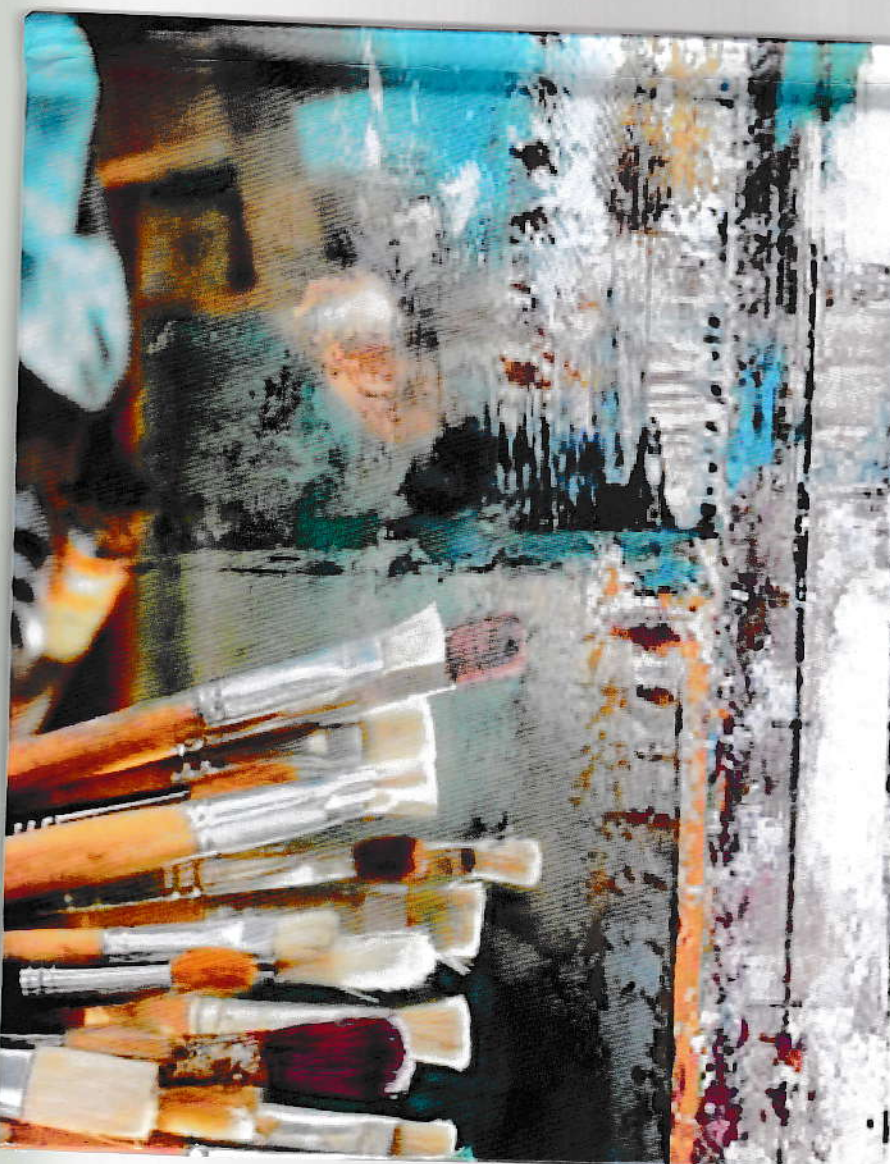

441
8-48

ISMATOV URGAT SHUHRA TOYIGI

RANGTASVIR

344, 344
I-78

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TALIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

Ismatov Ulfat Shuhratovich

RANGTASVIR

O'quv qo'llanma

“60111200 – Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi”
ta'lim yo'nalishi talabalari uchun

-14042/3-

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV TALIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV TALIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI
1-FILIALI

CHIRCHIQ-2023

UDK: 741/744

BBK: 85.14

I-78

Аннотация

Муallif:

Ismatov Ulfat Shuhratovich

Taqrizchilar:

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
"Tasviriy san'at va dizayn" kafedrası
professori p.f.n B.B. Baymetov

O'zbekiston davlat

san'at va madaniyat instituti
"San'atshunoslik va madaniyat"
kafedrası dotsenti
s.f.n. I.R. Abduraxmonov

ISBN 978-9943-8977-6-2

Аннотация

Учебно-методическое пособие "живопись" предназначено для студентов специальности "60111200 - Изобразительное искусство и инженерная графика". В учебном пособии даны теоретические сведения по темам практических занятий в области живописи, а выполнение практических работ приложено в качестве примера в методической последовательности. Для закрепления знаний учащихся приведены сведения о графических материалах и представлении в графических материалах, а также термины, список используемой литературы, примеры для самостоятельной работы.

Учебное пособие разработано в соответствии с действующим государственным образовательным стандартом и научной программой, объединив зарубежную и отечественную литературу.

Изученного пособия "60111200 - Изобразительное искусство инженерная графика" студенты и научные сотрудники, художественные школы, учителя общеобразовательных школ, также могут быть использованы клубными руководителями внешкольных учреждений и самостоятельными художниками.

Annotation

This study guide entitled "Painting" is intended for students of "60111200 - Fine arts and engineering graphics". The training manual provides theoretical information on the topics of practical training in the field of painting, and the implementation of practical work is given as an example in methodical consistency. To strengthen students' knowledge, there are information about graphic materials and representation in graphic materials, as well as terms, a list of used literature, and examples for independent work.

The manual was developed in accordance with the current state educational standard and science program, combining foreign and local literature.

From the study guide "60111200 - Fine arts and engineering graphics" students and researchers, art schools, general secondary school teachers, extracurricular institutions can also be used by garak leaders and amateur artists.

KIRISH

Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini yangi bosqichga ko'tarish, pedagogik ishlar tayyorlash sifatini ilg'or xalqaro standartlar asosida takomillashtirish va oliy pedagogik ta'lim bilan qamrov darajasini oshirish borasida izchil chora-tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda.

Pedagogik ta'lim sohasini yanada takomillashtirish, zamonaviy bilim va pedagogik texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalariga ega, mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda munosib hissa qo'shuvchi yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash, sohaga oid ilg'or ta'lim texnologiyalarini joriy qilish, pedagogik ta'lim muassasalarining oldida turgan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Bu bilan birgalikda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-fevraldagi Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ-4623 sonli qarorida pedagogika ta'lim sohasini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari belgilab o'tilgan.

Yoshlarni badiiy jihatdan barkamol, vatanga va milliy san'atga sadoqat ruhida ta'biyolab voyaga yetkazishda tasviriy san'at xususan, qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya fanlarining o'rni alohida ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'z navbatida oliy o'quv yurtlari Tasviriy san'at ta'lim yo'nalishida olib borilayotgan maxsus fanlarning chuqur va asosi bo'lishini taqozo etib, pedagog va olimlar zimmasiga yubok vazifalarni yuklaydi.

Tasviriy san'at fani umumta'lim maktablarida o'qitiladigan barcha maxsus fanlarning asosi hisoblanadi va ular orasidagi bevosita bog'liqlikni ta'minlaydi. Tasviriy san'at fanidan yetarli bilim va malakalarni egallamay turib, talaba haykaltaroshlik, xalq amaliy san'ati va boshqa fanlarni yuqori darajada o'zlashtira olmaydi.

Tasviriy san'at – bu go'zalliklar dunyosi. Uni tushunish va qabul qilish uchun eng avvalo tasviriy san'atning ifodaviy tilini o'zlashtirish, uning turlari va janrlari haqida tushunchaga ega bo'lish va rangtasvir texnikasi va texnologiyasi haqidagi bilimlarni egallashi lozim.

Shuning uchun ham tasviriy san'at o'qituvchisi o'zish faoliyatida o'quvchilarga

faqat san'atning nazariy asoslari va uning ifodaviy tilinigina o'rganib qolmasdan, balki tasviriy san'at materiallari va asbob-uskunalari haqidagi ma'lumotlarni ham yetkazishlari juda muhim.

Tasviriy san'atni o'rganish, uning texnik asoslarini o'rganishdan boshlanadi.

Xuddi shu bilimlar tasviriy san'atning turli ko'rinishlari bilan muvaffaqiyatli shug'ullanishga sharoit yaratadi.

Pedagogik Oliy ta'lim muassasalarining tasviriy san'at ta'lim yo'nalishlarida va san'at maktablarida materialshunoslik va tasviriy san'at vositalariga kam e'tibor qilinadi. Bu esa ta'lim jarayonida juda katta uzilishlarga olib keladi.

Ushbu o'quv qo'llanmada rangtasvirning rivojlanish jarayoni va ranglarning paydo bo'lishi, tayyorlanishi haqida hamda turli grafik materiallar bilan tanishtirishni va rangtasvir texnikasi va texnologiyasining ijodiy imkoniyatlarini ochib berishni maqsad qilib qo'yilgan.

Grafik materiallarning xususiyatlari bilan tanishish ijodiy jarayonda muhim rol o'ynaydi.

Talabalar tasviriy san'atning texnik asoslarini o'rganib bo'lishganidan so'nggina pedagog-rassom ularni qalamtasvir va rangtasvirga o'rgatadi.

Kimki rangtasvirni o'rganmoqchi bo'lsa, u doimiy amaliy mashqlar bajarishi va rangda har xil tajribalar o'tkazib turishi zarur.

Rangtasvir mashg'ulotlari orgali yosh rassom-pedagoglar atrof-muhit, borligini kuzatish, idrok etish, tahlil qilib to'g'ri tasvirlashni o'rganishadi. Bu esa bo'lajak pedagog-rassom kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan grafik materiallarda tasvirlash texnikasini o'zlashtirishida katta metodik yordam beradi. Bunday bilimlarni nazariy va amaliy jihatdan puxta egallash orgali talabada ijodkorlik xislatlari shakllanib haqiqiy pedagogik mahoratga erishishi mumkin. Yana shuni ham ta'kidlab o'tish lozimki, faqat kitobni o'qish bilan mo'yqalamda ishlash mahorati oshib qolmaydi. Ijodiy mahorat tinimsiz, uzoq vaqt amaliy mashqlar bajarish jarayonida o'sib boradi. Amaliy mashqlar maqsadga yetishning eng to'g'ri yo'li bo'lsa, kitob esa undagi harakatlarni boshqaruvchi yo'l ko'rsatuvchi mayoq hisoblanadi¹.

1 X.E. Sultanov. RANGTASVIR (Akavrelda ma'umot ishlash). O'quv qo'llanma. Toshkent-2019., 5 b.

Rangtasvir materiallarini yaratish texnologiyasi amaliy kinoyo asosida (ifodaladi) va ilmiy xarakterga ega. Bu texnologiyani rangtasvirchilar amaliy ish jarayonida yaratishgan va yillar davomida o'rganishgan.

Qadimgi	davrlardan	to	hozirgi	kungacha	yangi	tasviriy
vositalarning	rivojlanishi	rangtasvir	qonun-qoidalarini	san'at,		
shundaydek	hunarmandchilik	sifatida	ko'rsatib	kelgan.		

Tasviriy san'atning rivojlanish tarixi

Tasviriy san'atning paydo bo'lishi, rivojlanish jarayonlari va insoniyatning ilk boshliq ijod namunalari ibtidoiy to'lda davriga borib taqaladi. G'orlardagi devoriy rasmlar, toshdan yasayakdan yasalgan haykalchalar, tosh pitalardagi vakiyik shoxlari pitalaridagi naqshinkor estetik bezaklar shuni ko'rsatadiki, san'at, hali inson boshliq ijodiyotini ongli ravishda tasavvur qilishidan birmuncha ilgari yuzaga kelgan.

San'atning yuzaga kelishi insoniyat taraqqiyotida buyuk bosqich bo'lgan. Jam'iyat hayotining ruhiy va iqtisodiy asoslari endi shakllanyotgan bu davrni tarixchi va arxeolog olimlar o'zlarining olib borgan tadqiqotlari natijasida tasviriy san'atning dastlabki yodgorliklari yuqori polestik davriga oid ekanligini tasdiqlaydilar. Ularning yozishicha ijod namunalarning shakllanishi ibtidoiy jamoa tuzumining nisbatan yetilishi, uning o'chlikning shakllanishi, matiraxning paydo bo'lishi bilan bog'liq.

Ibtidoiy san'atning ilk namunalarda ovchilik bilan shug'ullangan inson o'z muhitini — ov manzaralarini aks ettirib g'orlarning devorlariga, qoyatoshlar va toshqalarga ishlagan tasvirlarida (bo'yab, bo'yima hosil qilib ishlangan), loydan tayyorlangan, toshni yo'nib ishlagan haykallarida ovlanadigan hayvonlar (zubr, ot, kiyik, mamont, yovvoyi hayvonlar va b.), odamlarni (ko'proq ayollar) ni ifodalagan (t'faniy)ning La-Ferrasi, Lasko g'orlari, Ispaniyaning Altamira g'ori, Sahroi Kavabning Tassilin-Ajar degan joyidagi qadimgi odamlar yashagan qarog'oxlar va b.). Ibtidoiy san'atkorlar tasviriy san'atning hamma turlari (rangtasvir, grafika, haykaltaroshlik) ga mansub asarlarida hayotni sinchkovlik bilan kuzatganlari ko'zga tashlanadi. Odamlar va odamsifat maxluqlar, qo'l izlari, chizma belgilar va boshqa tasvirlar kam uchraydi. G'oridagi tasvirlar qora, qizil, sariq va jigarrang mineral

bo'yoqlar bilan ishlangan, barcha yet ko'rinishidagi tasvirlar kam, soddada realizmga xos haykaltaroshlik (odam va hayvon shakllari), badiiy (suyak va yog'och) o'yimakorlik namunalari paydo bo'lgan. Tabiat ibtidoiy afsonalarga asoslangan insoniy sifatlarga ega bo'lgan obrazlarda aks ettirilgan. Me'morlik rivojlanib, uylar yerto'la tarzida dumaloq, to'rtburchak shaklida qurilgan, bunday xonalarga uzun yo'laklar orqali kiritilgan. Ba'zan xom-ashyolar sifatida yirik hayvonlarning suyaklaridan foydalanilgan.

1-rasm

go'zallikni ilg'ash qobiliyatlarini shakllantirgan. Tabiat hodisalarining eng soddashakllariga ham hayratlanish hissi bilan qaragan odam uni o'rgandi, o'zlashtirdi. Natijada "obraz" tushunchasi vujudga kelib, ular so'zda tasvirda, ohanglarda o'z aksini topdi. Atrof-muhitdan o'ylamasdan nus'ha ko'chirish emas, balki tabiatni, hayotiy mehnat tajribalarini ijodiy ifodalash malakasi paydo bo'la boshladi.

Qattiq jismlardan tosh, yog'ochdan ishlangan mehnat quroli bilan ishlash jarayonida odamlar narsalarning xususiyatlari va turlari bilan tanishish, bo'rtna va yuzaning o'ziga hosliklarini aniq ilg'ash hamda uni qabul qilishga o'rgandilar. Bunda ovchilik hayvonot olamining xulq-atvorini kuzatish imkoniyatini berdi. Odamlar mehnat jarayonida shakl tuyg'usini his etib, ritm, simmetriya tushunchalarini o'zlashtira boshladilar. Ular mehnat jarayonida tabiat kuchlarini o'zlariga bo'yusundirdilar. Ishlatilayotgan buyumlarning shakli bajarayotgan mehnatlarini osonlashtirishi yoki qiyinlashtirishi mumkinligini tushundilar. Qanday mehnat qurollarining unumi ularda o'z qurollariga nisbatan mehr tuyg'ularini uyg'ota bordi. Ular o'z qurollariga bezak berish orqali o'zlarining mehnatlarini izhor etishga harakat qila boshladilar. Odamlarda qulaylik va foydallilik tushunchalarining yuzaga kelishi voqealikdagi, hayotdagi go'zallik va xususliklarni his etish imkoniyatini rivojlantira boshladi. Inson madaniyati

2-rasm

tanqidiyot olamiga qadam qo'ydi. San'atning yuzaga kelishi insonning obyektiv voqealik to'g'risidagi bilimlarining chuqurlashishiga, o'z avlodi tajribalaridan foydalanib bo'yishga olib keldi. Bu uni tabiat kuchlariga qarshi kurashishga

da'vat etdi, uning aqliy kamoloti, estetik qarashlari rivojini jadallashirdi.²

Ibtidoiy odam samarali ov natijasini bir-biriga bayon qilish natijasida, hayvonot dunyosining o'ziga xos ajoyib harakatlarini ilg'ay bordi va ularni tasvirlarda ham aks ettirish harakatini kashf qildi.

Tosh asri davri sanat asarlari tabiiy ehtiyoj tufayli vujudga kelgan bo'lib, qadimiy odam kundalik mehnat faoliyatining in'kosi sifatida o'z-o'zidan tug'ilgan dunyogarashi natijasidir. Bu davrda inson hayoti mehnat qilish jarayoni, afsonalar majmui, san'at, sehraibitidoiy ilmiy tasavvurlar bo'limmagan, yaxlit holda edi. Ibtidoiy odam o'zini tabiatdan ajratmaydi, balki unga sehirli ta'sir etish mumkin deb hisoblaydi va buning asosida tabiatni sehir kuchi bilan o'zgartirish mumkin degan fikr yuritadi.

Ilk insoniyat fikr va g'oyalarda ov ko'rinishlarini sahnalashtiruvchi ovcilar o'yini, o'zlari yashagan makonlaridagi g'orlarga, tog' qoyalarga, turli jonzoatlarning terilariga, toshlarga chizilgan naqshlar, jonivorlarni tasvirlovchi chiziqlar afsunkor urf-odatlar bilan bog'liq bo'lib, ular ibtidoiy odam tasavvuri bo'yicha ovda muvaffaqiyat qozonishni ta'minlashi kerak edi. Jonivorlarni tasvirlay bilishi asosida odamda xuddi ular ustidan g'alabani qo'lga kiritganday hissiyot mujassam edi. Bu fantastik fikrlashida insonning dunyoni egallashga bo'lgan intilishi o'z aksini topgan. Ushbu ilk ijodiy yaratuvchanlik jarayonida estetik tushunchaning dastlabki kurtaklari mavjud bo'lib, shu asosda tasviriy sanat rivojlandi.

Rangtasvir - rang san'ati

Hayvonot dunyosining o'ziga xos ajoyib harakatlarini va ov manzaralarini tasvirlashga bo'lgan qiziqishlari natijasida sekin asta-asta bilan turli ranglar yaratila boshlandi. Ilk bor ibtidoiy jamoada davrida yashagan inson rangni kashf qilgan. Hayvonlar qoni, moy, ko'mir, tuproq ham o'sha davrlarda ishlangan bo'yolarning tarkibiy qismi bo'lgan. Bo'yolarni tayyorlash malakalari hozirgi kungacha ham o'zgarishsiz yetib kelgan, lekin asosiy tarkibiy qismlari va ishlab-chiqarish texnikasi o'zgarib ketgan.

Bo'yolqlar pigment va bog'lovchi vositalardan tarkib topadi. Pigment (lot. Pigmentum) - bu bo'yovchi modda hisoblanadi.

Italyan rassomi, me'mori va yozuvchisi Jorjo Vazari 1550-1568 yillarda birinchi "San'at tarixi" kitobini yozadi va bu kitobida moybo'yqoni kashf etgan

2. X.X. Muratov, Qalamtasvir, O'quv qo'llanma, TOSHKENT UOD-PRINT 2020, 6-bet

akademik Van van-Eyklar haqida ma'lumot beradi. Moybo'yqoq rangtasvirda XV asrdan buyon qo'llanila boshlandi. Shungacha kartinalar, ayniqsa yog'ochga ishlangan rasmlar tuxumli tempera bilan ishlangan. Bu kartinalarni yaratishda rangtasvir uchun murakkab materiallar va bog'lovchi elementlardan foydalanganlar. Lekin, ular qisqa vaqtda ishdan chiqqan va bo'yqoni yana tayyorlash zarur bo'lgan. Bo'yolqlarda bog'lovchi vosita sifatida moylardan foydalanila boshlagandan keyin, bo'yqoq tayyorlash jarayoni bir muncha osonlashadi. Bundan tashqari bo'yolqlarning yorqinligi va ranglarning aniqligi oshdi. Turli bo'yqoq qatlamlarini bir-biriga qo'yilishi nozik rang nyanslarini keltirib chiqardi.

Rangtasvir - rang san'ati. Rangtasvir - xaqiqiy hayotni aks ettirib, tashabbusning fikri va hissiyotlariga ta'sir o'tkazuvchi tasviriy san'at turlaridan biridir. Ilk bor bir satx yuzasiga, bo'yolqlar (moybo'yqoq, tempera, akvarel, guash va boshqalar) bilan bajarilgan san'at asariga rangtasvir deyiladi. Rangtasvirdagi obrazlar juda yorqin va tolmashabop. Rassomlar asarlarini rangtasvir va plastik vositalar bilan yaratadilar. Ular qalamtasvir va kompozitsiya imkoniyatlaridan foydalanganlar bilan, rangtasvirdagi eng asosiy ta'sirchanlikni beruvchi vositalardan biri bo'lib hisoblanadi.

Rangtasvirdagi tasvirlar tasviriy satxda uzluksiz bo'yqoq qatlamlari bo'lib qiluvchi bo'yolqlar yordamida yaratiladi. Xattoki akvarel rangtasvirda qoq'ozda bo'yqoq tegmagan joylar qolsa ham, tasvirning uzluksizligiga ta'sir qilmaydi, chunki bo'yolqlar bir-biriga singishib va aralashib ketishadi.

Rangning tasviriy va ta'sirchanlik imkoniyatlaridan rangtasvirda rassomga zarur bo'lgan erkinlik va to'liq kuch bilan foydalaniladi. Rang orqali kompozitsiyadagi asosiy fikrni ajratib ko'rsatish, muhim detallarini bo'rttirish, muhofani chuqurligini berish yoki tasvirning yassiligini berish mumkin.

Rangtasvirning eng muhim ajralib turuvchi xususiyatlari shundan iboratki, unda shakl va masofaning tasviri, obrazlar va harakatlar faqat rang orqali ko'riladi.

Rangtasvir inson hissiyotlari va xarakterining murakkab dunyosini aks ettirishi bilan birga tabiatning nozik o'zgarishlari, fantastik obrazlar va falsafiy fikrlarni berish xususiyatiga ega. Bularning hammasi tasviriy san'atda grafik materiallarda ishlash orqali yoritilib beriladi.

GRAFIK MATERIALLAR

HAQIDA QISQACHA MA'LUMOT

Akvarel

Akvarelda rangtasvir ishlash uzoq tarix va boy an'analarga ega. 3500 yillar oldin inson kitob yozish va unga rasmlar ishlashni boshladi, bu bilan u akvarel rangtasviriga asos solganligini bilmas edi.

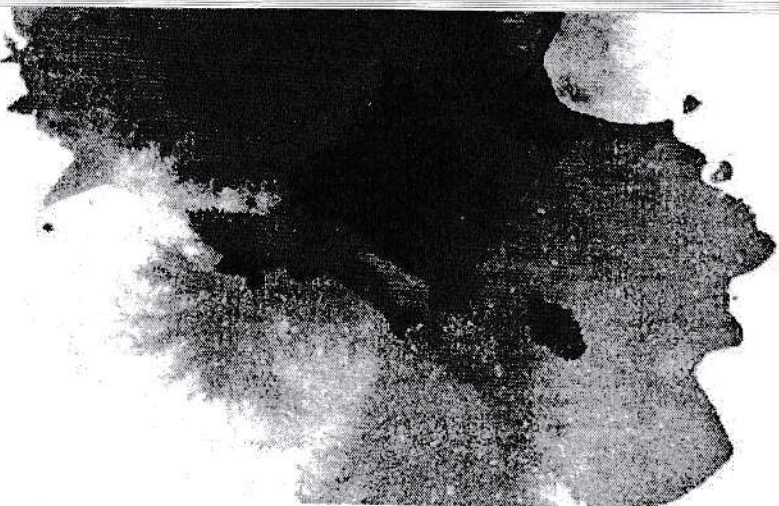
Yozishda qo'llanadigan Cuperuspapirus o'simligini topib, misritiklar bunga birinchi qadamni tashlagan edilar.

Oxirida yer yuzida nima qilganligini o'lganga ko'rsatishlari uchun bu yaratilgan kitoblarni uning mualliflari bilan ko'mishgan. Bu kitoblarga rasm ishlashda jigarrang uchun tabiiy oxra va siena, qizil rang

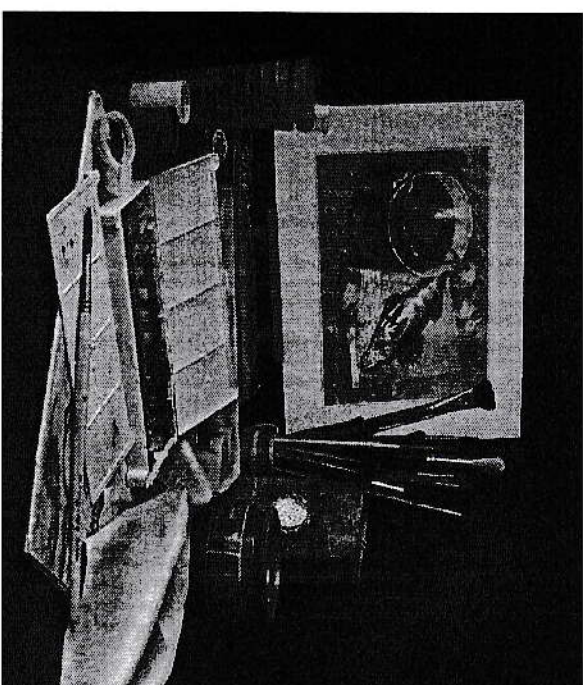
uchun kinovar, qora rang uchun kuydirilgan iva, oq bo'y oq uchun gips kabi mineralar asosida yaratilgan shaffof bo'y oqlardan foydalanilgan. Bu bo'y oqlar tuxum sarig'i va gummiarabik bilan qo'shib tayyorlanib, suv bilan suyultiriladi. Boshqacha qilib aytganda bu hozirda biz ishlatib kelayotgan akvarel bo'y o'g'i edi.

Yuqorida aytib o'tilgan ilk akvareldan hozirgi zamonaviy akvarel bo'y o'g'i shakli, rangi va janrning asosiy xususiyatlari ancha o'zgarganligini kuzatish mumkin, lekin bo'y o'g'ining tarkibi o'shaigicha qolgan.³

Shuningdek o'sha davrlarda akvarelning Yaponiya va Xitoyda ham ishlatilganligi ma'lum. Ipakka ishlovchi rassomlar akvarelda ishlashni hayratlanarli yuqori cho'qqiga ko'targanlar. U davrda asosan qaynoq batkuni eslatuvchi shimalarni bezatish uchun ishlatilgan roketlarga ishlash juda keng tarqalgan

4-rasm

edi. O'zining jozibadorligi va nafisligi bilan bu ishlar hatto zamonaviy kitoblarni ham hayratga soladi. Xitoyda esa chinmiga rangtasvir ishlash o'zining yengil, mo'jizaviy ranglar uyg'unligi bilan akvarel texnikasini yodga soladi.

Rangtasvirida ishlashning bir turi bo'lgan shu texnikada bajarilgan asarlar hamda suv bilan ishlatiladigan bo'y oqlar akvarel deb atalib, lotincha aqua – suv (fransuzskogo – aquarelle) ma'noni bildiradi. Bo'y o'g'ini eritishda suvdan foydalanadi va shu sababi nomlanishi ham shundan kelib chiqqan. Akvarel – o'zining shaffofligi bilan boshqa bo'y oqlardan alohida ajralib turadi. Bunga nafaqat qo'llaniladigan materiallar sifati, balki yuqori darajada ishlov berilib maxsus tayyorlangan sifati bo'y oq kukunlaridan tayyorlanganligi hisobiga erishiladi.

Shaffof bo'y oqlarga oq bo'y oq aralashirilib tayyorlangan akvarel bo'y o'g'i yuqorida ta'kidlanganidek antik davridayoq Qadimgi Misrda, undan tashqari o'rta asrlarda esa Osiyo va Yevropa qit'alarida ishlatilganligi ma'lum. Rassomlarning papirus va guruh po'stloqlariga ishlangan asarlari halgacha yetib kelgan. O'rta asrlarda Yevropa va Rusda cherkov kitoblarini (qo'lyozmalardagi naqshlar, bosh harflarni bo'yashda ishlatilgan) bezashda,

³ Barrington Barber. Advanced DRAWING SKILLS a course in artistic excellence. The Publishing House, Bennetts Close, Crippenham, Slough, Berkshire SL1 5AP. England. 2003. s-27

keyinchalik miniatyura asarlarini ishlatishda akvarel bo'yog'idan foydalanilgan.⁴ Taxminan XII asrlarda Forsda paydo bo'lib, butun Sharqqa tarqalgan kitobga miniatyura rangtasvirlari ishlatish orqali akvarel rangtasviri rivojlangan boshladi.

Qadimgi qo'lyozmalarga illyustratsiyalar ishlatish miniatyura rangtasviri paydo bo'lishiga olib keldi. "Miniatyura" atamasi lotin tilida qizil bo'yog' – "minium" so'zidan olingan. Turli xalqlarning qadimgi qo'lyozmalariga ishlangan ajoyib miniatyura rangtasvirlari bizgacha yetib kelgan.

XVII-XVIII asrlarda akvarel ko'pgina san'at turlari: gravyura, eskiz, kartina va freskalarining tarkibiy qismini tashkil etib borgan. Akvarel ko'plab grafika va rangtasvir materiallari bilan qo'shib aralash texnikada (gash, tempera, pastel bilan) keng qo'llanila boshladi. O'sha davrdagi mashhur rassomlar ichida akvarelega muvofiq qilmagan rassomlarni topish juda qiyin edi.

Akvarel - rangtasvir (tushning bo'yiligi, shakl qurilishi va rangda fazoviylik) va grafika (tasviri ifodalashda qog'ozning ahamiyati) xususiyatlarini o'zaro birlashtiradi. Tasvirga harakat hamda jilvalanish effektini beradigan yuvib va oqizib ishlash – bu akvarelega xos usullar hisoblanadi. Mo'yqalamda ishlanadigan rangtasvir ko'pincha avval qalamda chizib olinadi.

XV – XVII asrlarda akvarel amaliy bezak sifatida gravyura, rangtasvir asari va devoriy suratlarining eskizlarini bo'yash uchun qo'llanilardi. Golland va fland rasomalari hamda Dyuterning manzaralari bunga misol bo'laoladi. Shu davrda akvarel A. Dyuter va kichik Gans Goltbynlar diqqatini o'ziga tortdi. Birinchi marta shu davrda A. Dyuter tomonidan akvarel bo'yog'ining texnik imkoniyatlari keng ochib berildi.

Akvarel bo'yog'ini o'zi qo'lda tayyorlab, unda ajoyib rangtasvir ishlarni yaratdi. Bu vaqtda Dyuter atigi 17-18 yoshda edi. XVIII asrga kelibgina Angliya, keyinchalik Fransiya, Italiya va boshqa mamlakatlarda akvarel mustaqil rangtasvir turi sifatida ko'zga tashlana boshladi.

Angliya akvarelining ilk vatani deb hisoblanadi. Angliyaning tinmay o'zgarib turadigan atmosfera sharoiti, o'ziga xos tumanni iqlimiy tabiati shaffof bo'yog' sifatida akvarel texnikasining rivojlanishiga katta imkoniyat yaratdi.

XVII asrda Angliya akvareli rangtasvir sifatlarini osha borib, shaffof bir xil rangli monoxrom usuldan ranglarga boy rangtasvir texikasiga aylana bordi.

Angliya akvarel maktabini Jon Kozens, Tyomert, Konstabl, Richard Bonington, Tomas Gertin kabi mashhur rassomlar boshqarardi. Ular o'zgaruvchan havo va quyoshdan tushayotgan xira yorug'likda fazoviy perspektivani ifodalash imkonini beruvchi ajoyib akvarel texikasini ishlab chiqdilar.⁵

Sof akvarel (oq bo'yog' qo'shilmagan) XV asr boshlaridan keng qo'llanila boshlandi. Ranglarning tozaligi, bo'yog'ning shaffofligi, bo'yog'lar orasidan asosning tushi va fakturasini (asosan qog'oz, ba'zida ipak va fil suyagi)ning aks etib turishi – uning asosiy xususiyati hisoblanadi. Kuzatilyotgan ko'rinishni akvarelda tezkor tasvirlash imkoniyati mavjudligi, unda fazoviylikni ifodalash qulayligi XVIII asr ikkinchi yarmidan

boshlab akvarelining manzara janrida keng qo'llanila boshlanishiga sabab bo'ldi. Akvarelda rangtasvir ijod qilish o'ziga kasb qilgan birinchi rassomlar paydo bo'ldi. Juda ko'p mashhur rassomlar qatorida tanig'li Battista Jovanini ham akvarelining xususiyatlaridan mohirona foydalangan. Battista Jovanining chizish usuli qiyin ko'rinsa ham o'rgansa bo'ladigan jihatlari ko'p. Rassomning asarlari yengil chizilgan chiziqlar suvli mo'yqalamda yuvish yo'li bilan birga olib boriladi. Uning chizimnatsvirlarini unga yaqin bo'lgan tugallangan mo'yaz rangtasviri bilan solishtirangiz ajoyib, nafis chiziqlarning o'zidayoq rassom kompozitsiyaning asosiy ilk g'oyasini ifodalab qo'yganining guvohi bo'lasiz.⁶

Boshqa rassomlar tomonidan ham yuvish va pero bilan chiziqlar chizish yo'li bilan akvareldagi ranglar ko'lamini umumlashtirilgan, nam qog'ozlarda bir xil tushdagi yorqin bo'lmagan manzaralar bajarilardi. Buyuk Britaniyada (A.Dj.R.Kozens, T.Gyortin), Fransiya (J.O.Fragonar, Y.Rober), Rossiyada (F.Y.Alekseev, M.M.Ivanov, S.F.Shedrin, F.M.Matveyev va boshqalar).

XIX ikkinchi choragida Italiyada quruq oq qog'ozga qarama-qarshi rangtasvir, yorug'-soyalar, jarangdor va to'yingan ranglarda bajarilgan ko'p qatlamli akvarel rangtasviri paydo bo'ldi. Rangtasvir materiallari sifatida akvarel – fazoviylik, shaffoflik va noziklik kabi asosiy xususiyatlari bilan ko'plab rassomlarning diqqatini o'ziga jalb qildi. Umumiy rangtasvir rivoji ta'sirida akvarel texikasi o'z-o'zidan bo'yib, takomillashib tasviriy san'atining mustaqil turiga aylana bordi.

O'zining afzalliklari va badiiy qiymati jihatidan moybo'yog'da bajarilgan rasmlardan aslo qolishmaydigan va yuksak darajadagi imkoniyatlarga ega bo'lgan dastgohli akvarel rangtasviri paydo bo'ldi. Dastgohli akvarel bilan bir vaqtda illyustratsiya va me'moriy sohada qo'llaniladigan akvarel texikasini rivojlantirib bordi.

Rossiyada bu janrda K.P.Bryullova va A.A.Ivanov kabi rassomlar ijod qilishdi.

P.F. Sokolovning shakliga katta, yaxlit rang surtmalari berib, o'ziga xos mo'yadalab ishlov berilgan ajoyib portret rangtasvirlari mitti portret ishlash san'atida yangi davrni boshlab berdi. U qog'ozga oq bo'yog'iz toza ranglarda ishlardi. Rassom akvarelining shaffoflik va fazoviylik kabi asosiy imkoniyatlaridan umumiy foydalanardi. Mitti portretlari hayratlanarli darajadagi oddiylik, ranglar ko'lamining jilvadorligi va suratlarining jozibadorligi bilan kishini o'ziga jalb qildirdi. ("Yashil ko'ylakdagi ayol portreti", "Yosh zobit portreti") XIX asrda akvarel rangtasviri sezilarli darajada rivojlandi. Ko'p rassomlar ishlari uchun rangtasvir ishlatishdagi ekinlik, tus ko'lamlarining xilma-xilligi va koloristik yechim xarakterli edi. Bu davrda Fransiya (E.Delakrua, O.Dome, P.Gavarni, Germaniyada A.Mensel, Rossiyada I.E.Repin, V.I.Surikov, M.A.Vrubel kabi rassomlarning akvarel texikasida ishlagan ajoyib ishlari ma'lum. Angliya maktabi gullab yashnadi (R.Bonington, Dj.S.Kotmen, I.Kellou, I.Tyomert).

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida rus akvarel rangtasviri tarixiga "San'at olami" guruhi a'zolari va ular atrofidagi rassomlar o'zlarining katta ulushlarini qo'shirdilar. Yaqin kasbiy mahorat va san'atning zamonaviy tilini izlash yo'lidagi umumiy maqsad sari intilish har xil ijodkorlarni birlashtirib turar edi.

Barryton Barber. Advanced DRAWING SKILLS a course in artistic excellence. The Publishing House, Bennetts Close, Crippenham, Slough, Berkshire SL1 5AP. England 2003/s-27

4 Бурчик А.И. "Основы акварельной живописи". Учебное пособие. Гродно. 2014.2-6.
5 R. Xatillov Akvarel Izdatelstvo "Nauka". T.-2013. 7-6.

Akvarel texnikasida erkin va oddiy ishlash XX asr uchun rassomlari ijodining xarakterli tomoni edi. Ko'pgina rassomlar asarlarida grafika va rangtasvining qo'shilish holatini kuzatish mumkin. "San'at olami" guruhining A.Y.Golovin, L.S.Bakst, D.N.Kardovsky, F.A.Malyavin, M.V.Dobujinsky, K.F.Yuon, B.M.Kustodiyev, Z.S.Serebryakova kabi ko'pgina a'zolari o'z asarlarida akvarelni oq bo'y, g'naash, tempera, pastel, bronza va boshqa materiallar bilan qo'shib ishlatishni ma'qul ko'rishtigan. Lekin K.A.Somova, A.N.Benna va A.P.Ostromova-Lebedeva ijodida sof akvarel texnikasining saqlanganini kuzatish mumkin.

Shneyakov, V. A. Kuln, G. I. Chiganov, Y. I. Taldkn va boshqa mashhur rassomlar katta mahorat bilan o'zining ko'plab asarlarini yaratdilar. Bu tasviriy san'at ustalari lirik, kishi ruhiniyatini ko'rtuvchi tabiat go'zalliklari va ona zamin ne'matlarini mo'yalarning yengil harakatlari bilan akvarlarda ajoyib asarlar yaratdilar.

Kang va exnuk sitratlari jihatidan Marat Sodiqovning akvareli asarlari juda yuksak qiymatga ega. Har xil rang quymlaridan foydalanib kompozitsiyalarda o'ziga xos go'zal koloritdagi takrorlanmas asarlar yaratdi. Rang surtmalarining aniqligi, kerakli joyda kuchaytirish, ba'zi joylarda rang jo'shqinligini so'ndirish kabi akvarelniing texnik imkoniyatlardan oqilona foydalanish rassomning yuksak mahoratini belgilab turibdi. Kishi ma'naviy dunyosiga chuqur ta'sir qiluvchi, badiiy g'oyalar bilan sug'orilgan asarlari o'ziga xos mazmuni bilan tomashtibini o'ziga rsm etadi.

Olam go'zal va jozibador, kishini to'lg'inalantiruvchi dunyo inishlari, uning go'zalliklari, murakkabligi va ko'pgirraligini turli

7 Бурчак А.И. "Основы акварельной живописи". Учебное пособие. Гродно. 2014.3-6

mulga'r orgali to'mashabing'a yetkaza olish — bu san'atning asosiy vazifasi hisoblanadi. Bugungi kunda akvarelchi rassomlar ham turli usullarda bu vazifaning yechimini topib, akvarelda ajoyib obrazlarni yaratishmoqda.

Akvarrel asosan fazoviy ko'rinishdagi nozik rang va tuslar ko'laminin foydalanishida katta imkoniyatlarga ega. Kasbiy tayyorgarlikka ega akvarrelchilar rassom uchun bu bo'yoq texnikasida - o'zgaruvchan atrof muhit, yoritilganlik holati, buyumlar materiali, fazodagi planliqlikni berish imkoniyatlari mavjud. Shu bilan birgalikda akvarrelchi rassomdan an'anaviy akvarrel rangtasviri usuli va texnikalarini qo'llash ko'nikmalarini mukammal o'zlashtirish, tasvirlash usullari, materiallarning o'ziga xos xususiyati va tarkibini o'rganishda sinchkov bo'lishga o'rgatadi. Sirtidan qaraganda yengil ko'rimga bilan akvarrel rangtasviri bo'lishga rangtasviri turlariga (guash, tempera, moybo'yoq) nisbatan ma'lum darajada qiyin hisoblanadi. Bunday qiyinchiliklar buzilgan akvarrel rangtasviriga tuzatishlar kiritilganda yoki ustidan ishlanganda qog'oz yuzasi buzilishi va qorayib ketishi bilan izohlanadi. "Shuning uchun ishini boshlash oldidan rassom nimaning qandaylarni hohlashi va uni qanday amalga oshirish haqidagi aniq tasavvurga ega bo'lishi kerak", - deb yozadi rus rassomi A.P. Ostroumova-Lebedeva.

Akvarichning tipik sifatlari asosan ikki faktor: materiallar (qog'oz, bo'yov, suv, bo'yovga qo'shimcha ashyolar) va muallifning ijodkorlik faolligi bilan bog'liq. Badiiy ta'lim amaliyotida bu ikki faktor ajratilmasdan qo'llaniladi.

Akvarel ranglasviri ranglar qatlamining keng diapazondagi shaffoflik (tasvirlash jarayonidagi qog'ozning o'rni) xususiyati va suvli bo'yoning yoyilishi, harakati, ta'sirchanligi bilan xarakterlanadi. Aynan mana shu sifatlar akvarelning xususiyatini aniqlab beradi. Zamonaviy akvarel rangtasviri rassomdan natijat rangtasvirning akademik qonun-qoidalari to'g'risidagi bilimlar, balki rangtasvir ishlash jarayonidagi harakat va tezkor obrazli fikrlashni ham talab qiladi.

Akvarelning yoyiluvchanligi natijasida paydo bo'ladigan texnik effektlar muallif tomonidan oldindan aniq belgilanishining iloji yo'q. O'ziga xosligi, betakrorligi, oldindan aytib bo'lmasiligi, bu akvarelning eng noyob sifatlari hisoblanadi. Oxirgi natijani ko'zdan qochimagan holda ishlash, asosiy g'oyani saqlash bilan birga vazifaga tuzatishlar kiritib olish akvarelni rassom uchun eng zarur mahorat sanaladi. Boshqa texnika va materiallardan foydalanib akvareldagi obrazlarni bajarib bo'lmasiligi akvarelning qanchalik noyob ekanligi va uning tasviriy san'at morfologiyasi tizimida mustaqil tur sifatida ahamiyati katta ekanligining isboti bo'lib turibdi. Zamonaviy an'analar asosida akvarel rangtasvirining rivojlanishi badiiy ta'limdagi har xil mutaxassislikdagi rassomlar tayyorlanadigan o'quv jarayonlarida qo'llash imkoniyatini kengaytiradi.

Akvarel – maxsus badiiy ta'lim tizimida keng qo'llaniladigan rangtasvir turlaridan biri hisoblanadi. Bu eng avvalo tasvirlash asoslari haqidagi bilimlarni o'zlashtirish, ranglar uyg'unligini yaratish, rang-tusga oid kompozitsiyalar tuzish, uch o'lchamlilik, fazoviylik, materiallik va boshqa ko'rinishlarni ifodalash jarayonida ishlatish uchun nisbatan qulayligi bilan izohlanadi.⁸

Guash

Guash bo'yog'i esa akvarel bo'yog'ining tamoman aksi bo'lib, u kabi tiniq, jarangdor tus bermaydi (5-rasm). Ranglari yorug'likni yutganligi sababli uning tagidagi qog'oz ko'rinish, sezilib turmaydi. Tarkibi esa akvarelniki singari – bo'yok kukuni va uni bog'lovchi moddalardan iborat. Ammo ular maxsus yog'och yelimi bilan mo'tadil nisbatlarda aralashtirilgan bo'ladi. Guash bo'yog'ining yana bir muhim jihati uning oq bo'yok bilan aralashtirib ishlatilishidir.

Shuning uchun uning ranglari unchalik jarangdorlik kash etmaydi. Bo'yog'ini ishlatish uchun mo'yalamlar ham maxsus tanlanib olinadi va ular juda yumshoq bo'lmasiligi, bir oz dag'alroq bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Tasvir ishlanaidigan sath, ya'ni qog'oz yoki karton ham silliq bo'lmagani yaxshi. Uning yuzasi iloji boricha yelimi qoplama (grunt) bilan ishlov berilgan bo'lishi zarur. Shunda uning sathiga guash bo'yog'ini yaxshi surtish mumkin bo'ladi. Guash ko'pincha grafik ishlarni, bezaklarni, plakatlarni ishlashda va qisman rangtasvirlarni bajarishda foydalaniladigan, suv qo'shib ishlatiladigan, tez quritilgan bo'yodir. U bilan tasvirlar bajarishning murakkabligi shundaki, bo'yok surtilgan paytda, to'q, quritgandan keyin esa ochlashtirib ko'rinishidir. Shu jihati hisobga olib turilganda, ranglar orasidagi muvofiqlikni ushlab turish ancha qiyin kechadi. Buning uchun odatda har bir surtiladigan asosiy ranglar alohida-alohida maxsus idishchalarda tayyorlanib olinib, so'ng unga bir oz boshqa qo'shimchalar aralashtirib tasvir

⁸ X.E.Sufjanov. RANGTASVIR (Akvarelda natiymort ishlash). O'quv qo'llanma. Toshkent-2019. 6-11 b.

5-rasm

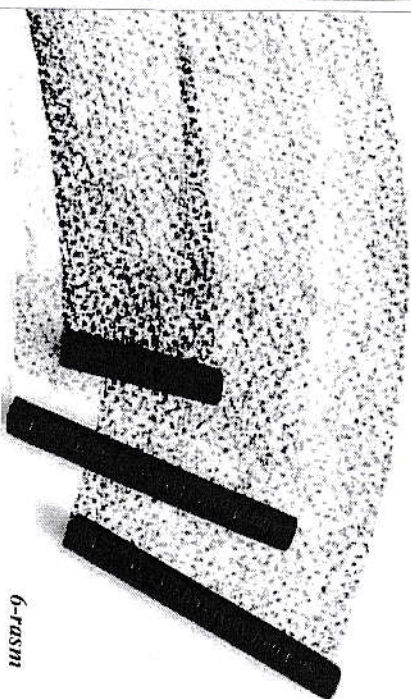
ishlanadi. Ranglarni ishlatishda, uning to'q-ochligi, rang tuslarining qanday topilganini doimo tekshirib, bilib turish uchun bir bo'lak qog'ozga tayyorlangan o'lchamlarni surtib aniqlab, so'ng qo'llansa maqsadga muvofiq bo'ladi. Guash bo'yog'ida juda ko'p o'tmish rassomlari ham asarlar yaratganliklari ma'lum. Ularning bir-biridan ajoyib natiymort, manzara, teatr bezaklari, portret, plakatlari jahon tasviriy san'ati xazinasidan o'rin olgan. Ammo shuni borki, bu nozik, saqlanishi ancha qiyin bo'lgan ishlarining ayrimlari, ayniqsa quyuq qilib ishlanganlarining bo'yloqlari o'chib, to'kilib ta'mir talab bo'lib qolganligi sir emas. Guash bo'yog'ida tasvirlarni bajarilganda iloji boricha har bir rang tusi uchun alohida-alohida mo'yalamlar tuzgan ma'qul. Shunda ranglarni tiniq va toza, jozibali chiqishiga erishiladi. Guash bo'yog'ida ranglavha va ayniqsa portretlar, hamda odam tana qismlarini tasvirlash, nozik rang tovlanishlarini berish qiyin ishdir. Buning uchun ancha muneha mahorat, bilim, tajriba kerak bo'ladi. Tasvir ishlashning yo'l-yo'rig'i, usullarini puxta egallash esa ko'p amaliy mashg'ulotlarni talab etadigan jarayondir.⁹

Katta-katta mahobatli asarlarning xomaki nusxalari hamda kompozitsiya loyihalarini, bayram munosabati bilan tayyorlanadigan suratlarini ham guashda bajarish qulaydir. U bilan keng qamrovli, mahobatli tasvirlar tez ishlanadi.

Ko'mir

Barcha chizilgan materiallar orasida eng yuqumli va ifodalii materialdir. Bu rasmidagi asosiy tonal munosabatlarni tezda o'rnatishga imkon beradi. Ko'mir qalamlari grafit kabi qattiqlikning bir necha navlariga kiradi. Yumshoq ko'mir ko'pincha katta, ifodalii chizmalarda massalarni yaratish uchun juda yaxshi; ko'mir H va HB kabi qattiq sig'ilgan ko'mir yoki uglerod qalamlari kichikroq

⁹ Shukhratovich. I. U. (2020). Technologies of working on graphic materials in fine arts classes (on the example of working still life in the pen. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8 (4), Part II, 41-45.

6-rasm

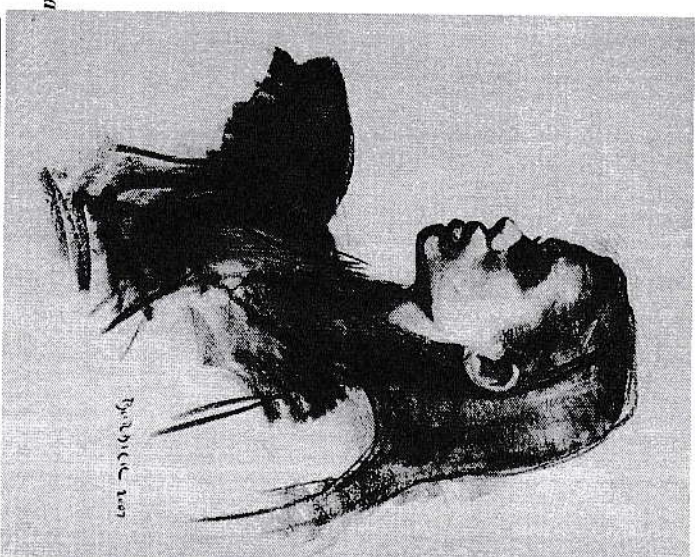
miqyosda ishlashga ko'proq mos keladi (6-rasm).

Uzoq va o'tkir nuqtalarni keskinlashtirish oson bo'lgan qattiq ko'mir qalamlari qo'lingizning holatini o'zgartirib, qalin va ingichka chiziqlarni tezda hosil qilish uchun ishlatilishi mumkin.

Keng va chiziqli ohanglarni ham bajarish mumkin.

Qalamni yon tomonga bosib foydalanisa asta-sekin keng ko'lamli massaga ohang hosil qilib, ko'mir milining uzun qismini varaqlashingiz mumkin. Ko'mir tayogchalari xomaki tasvirlar chizishda ko'proq ishlatiladi. Ko'mir tayogchalarini uy sharoitida ham tayyorlasa bo'ladi. Misol uchun: ko'mir tayogchalarini tayyorlashning oddiy usulini o'rganamiz. Buning uchun uzun tokini yoki atir gul novdasini qizarib yaxshi pishgan novdasidan 5-10 ta bo'lakchalardan, bo'yiga 10-12 santimetr, eniga 8-9 milimetr bo'lganlarini tanlab olamiz. Biron bir mahsulotlardan bo'shagan temir (banka)ni olib yaxshilab ichini tozalab, quritib qo'ynamiz. Bu idish ichiga tok novdalarini tik holatda joylab qum bilan suvab to'lg'izamiz. Og'zini qalindroq qilib loy bilan suvab qo'ynamiz, ammo shu narsani esdan chiqarmasligimiz

7-rasm.
Burdak - ko'mirda
chizmalar. 2007

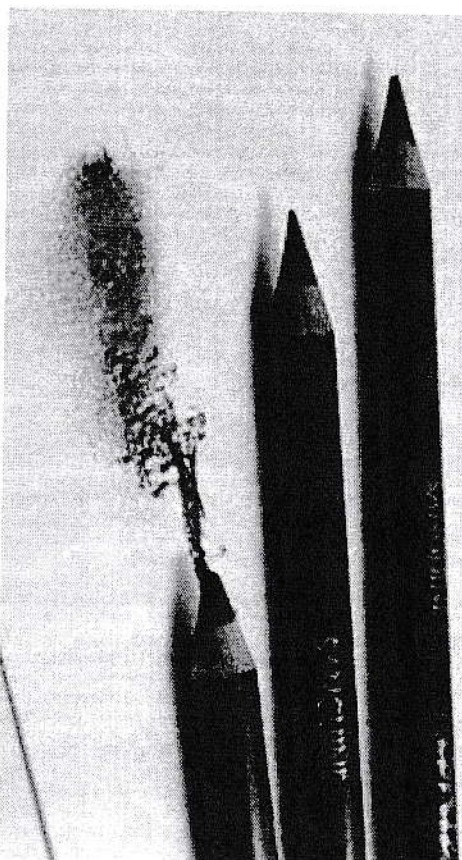
kerakki, loy bilan suvaganda og'zidan kichikroq bir teshikcha qoldirishimiz shart. Keyin tandirda yoki o'choqda olovga qo'yib qizdiramiz. Cho'g'ga bo'yi barobar ko'mib qo'ysak ham bo'ladi. Temir idishning qizishi tufayli biz qoldirgan teshikchadan ko'kish olovsimon tutun chiqq boshlaydi. Ko'kish olovsimon tutun tugashi bilan idishni olovdan (cho'g'dan) olish kerak, chunki ko'mir qalamcha tayyor bo'ladi. Tayyorlangan qalamchalar bilan qog'oz yuzalariga tasvirlar ishlashimiz mumkin. Ishlangan tasvirimiz uchib ketmasligi uchun ozgina shakarni eritib qog'ozga tasvir ustiga engil puflanadi, natijada chizilgan rasmlar uchib ketmaydi. Shu narsani unutmanki, uzun tokining qalamchalaribir-birigajudazicholdajoylashishnikerak.

Yoki hammaisini bir-biriga zich qilib bog'lab chigsa ham bo'ladi. Ota-bobolarimiz bunday ishlarda kulolchilik idishlardan foydalanishgan. Rossiyada esa oq qayin daraxtining shoxchalaridan foydalanishadi. Zavodlarda esa 3000 issiqlikda havosiz joyda 3 soatdan 5 soatgacha qizdirish usulida ko'mir qalamchalari tayyorlanadi.

Sangina

Sangina qalamtasvirlarni ishlashda qo'llanilishi ham foydali. U bilan har qanday tasvirni tez va ifodali qilib chiqarsa bo'ladi, faqat buning uchun uning texnikasini egallash kerak bo'ladi.

Ma'lumki, sanginning to'q jigarrang hamda qizg'imtir jigarrang turlari bo'ladi. Ularni ham tus berilgan oxrasimon rangli qog'ozlarda unumli qo'llash mumkin. Sanginani surkatib soyalarning katta-katta qismlarini yopish imkoniyati ham borligi ish rivojini tezlashtiradi.

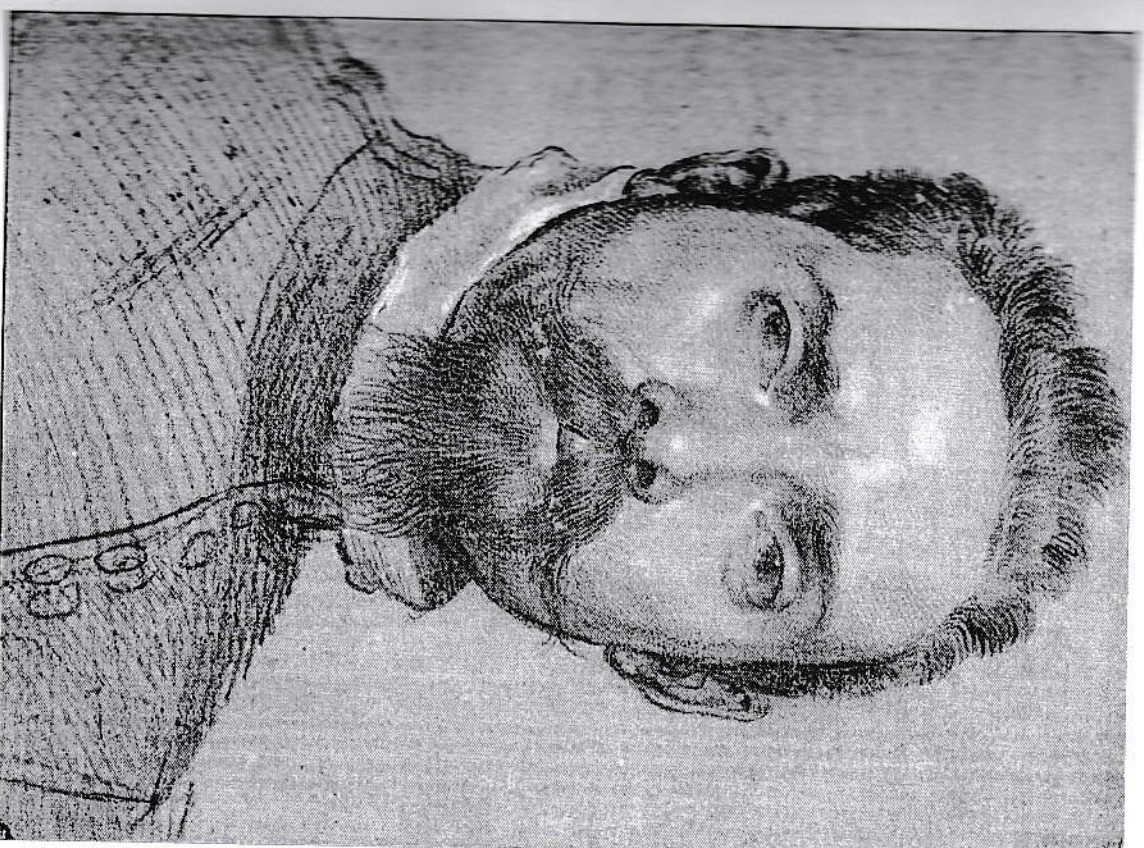

8-rasma

Yuqorida keltirib o'tilgan barcha tasvirlash vositalarini uzoq muddatda bajariladigan, hamda tezkorlik bilan ishlanadigan qalamtasvirlarda birdek muvaffaqiyat bilan qo'llash mumkin.

Odam qomatini turli holatlarda, vaziyatlarda harakati ko'rinishlarda interer muhiti sharoitida tasvirlash ancha murakkab vazifalardan hisoblanadi. Agar ular tez muddatda ishlashni kerak bo'lsa, tezchizgi lavhalari ko'rinishida bo'lsa, bir necha tasvirni bitta qog'oz sathida chiroyli kompozitsiyada joylashtirib bajarish ko'rsatib beradi. Chunki bunda har bir chizilgan har turli holatlarda turgan odamlar qiyofasi o'zaro solishtirib ishlanadi, o'lichamlari bir-biriga moslanadi va shuning natijasida tasvirlar guruhi bog'langan mazmun kasb etib badiiy ko'rinishga ega bo'ladi.

Inson qaddi-qomatini chizishga albatta tezkor tasvirlar ishlash, ko'proq

9-rasma. Annibale Karracheche, sangina va mil.

maslahat qilish talab etiladi. Ayniqsa suratning qismlari nisbatlari, katta shaklning yasalligiga o'tibor qaratilishi kerak. So'ng tana holati uning qanday harakat holatida namoyon bo'layotganligi muhim bo'lib, uni to'g'ri topish va aks ettirishi lozimdir.¹⁰

¹⁰ Ю. М. Купчик. Рисунок и живопись. Москва «Благодать искусство» 2003 г.

O'n to'qizinchii asrning oxirida, allaqachon unutilish darajasiga keilib qolgan tempera yana rassomlar ustaxonalariga qaytganida, Serov, Retix, Golovin, Borisov-Musatov singari tanilqit rassomlar uni bajomdili ishlatishdi. Valentin Serov kartongga temperada ishlaishni afzal ko'radi va ba'zida uni gush bilan birgalikda ishlatadi. Ushbu materialdagi uning asarlari, ko'plari mashhur tarixiy nashrga ishlangan rasmlardan iborat bo'lgan, kichikligi va rangtasviridabo'y oqatlamining zichligi bilan ajralib turadi. Tempera bo'yloqlari (10-rasm) bo'yovchi moddalar (pigmentlar) va ularni bog'lovchi moddalar (emulsiyalar)dan qo'shib tayyorlanadi. Emulsiyaning tarkibiga qarab temperalar oqsilli, tuxum-sarig'ili, tuxum-moyli, mumli va kazeinli xillarga bo'linadi. Yelimli bo'yloqlar va tempera o'zining har xil turlari bilan XV asrgacha rassomlar uchun eng ma'qul va ommabop rangtasvir ashyosi hisoblangan. Tempera bo'yog'ida ishlashning asosiy usullari:

1) bo'y oq aralashmasining oldindan tayyorlab olinishi;
2) kartinadagi ma'lum bir yuzaga tuslarni qo'yish va tusning toza chiqishini ta'minlash maqsadida qo'yilgan bo'y oq chetini oldingi qatlam rangi bilan yedirib qo'shib yuborish. Bunday ishlash kechki flamlardir usuli sanalib, shu jumladan Rubensga ham tegishli;
3) Qadindan to Jorjone va Tisitan davrigacha amalda qo'llab kelingan bo'y oqni yuqa holatda surkab ishlash;

- 4) Qadimdan qat'iy prinsiplar asosida qo'llanib kelinadigan usuli -rangtasvirda soyalarni xair va iliq tuslarda ishlash yoki ularga qarama - qarshi quyuv xamitsimon rang surtmalari holatida sovuq tuslarda ishlash;
- 5) Bo'yoq ichidagi oldin qo'yilgan bo'yoq rangi yoki grunt rangining ko'rinib turishiga erishish maqsadida ranglarni yuqqa suyuq holda (hair padra ortidan ko'ringani kabi) ustma - ust qo'yish usuli.

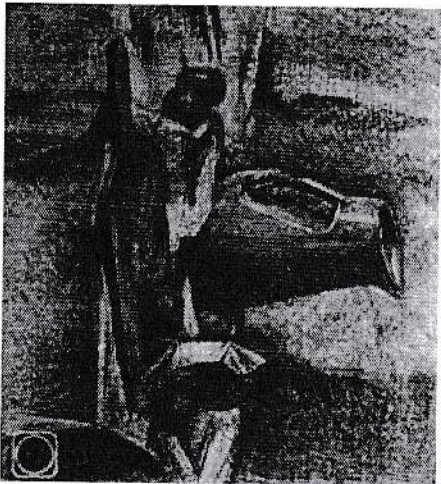
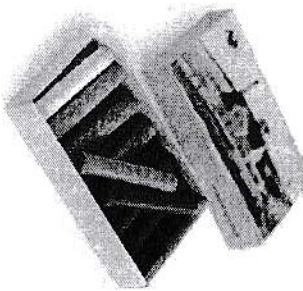
O'rta asarlarda yashab ijod qilgan nemis rassomlarining temperada ishlatilgan rangstvarlarida asosan bo'g'urt qo'llanilganligini ko'rish mumkin. Ularning asarlarida rangstvaridagi bo'y qo'y qatlami 2-4 ta qatlamdan iborat bo'yilib, unda oldin qo'yilgan ranglar va grunning keyingi rang ostidan ko'rinib, hayratlanarli darajada ranglarning optik aralashuviga erishilgan. Shunday qilib qalin xamirsimon

Shaffof quruq qizil rang ustidan yuqa ko'kish bo'y oq qo'yilib undan to'q jigarang tus hosil bo'lishiga erishilgan. Neytral – kutrang hosil qilish uchun o'qish qizil rang ustidan hair yasnil rang qo'yilishi bilan erishishgan. Shaffof sarq rangni yorqin qizil rang ustidan qo'yib zarg'aldoq rang hosil qilingan. Titilangit ifodlash uchun issiq bargrangni qalin qo'yilgan qizil (kinovar) rangga qo'yilgan. Bundan tasqari to'q sarq ustidan qizil (kinovar) qo'yish, titirang va uning ustidan shaffof jigarang qo'yish bilan ham hosil qilishgan. Temperatura bo'y oqlari bilan yaratilgan asarlar rang qatlamini mustahkamligi bilan sinab turadi, yoritib ketmaydi, tuslari o'chmaydi, dastlabki holati, tinqligini ko'p o'zgar olmaydi. Bunday sifat darajasini moybo'y oqda ham bo'lmashigini hisobga olib, har bir rang bo'y uchun rang-temperaturat al'zalligini tasavvur qilishimiz oson bo'ladi. Temperatura ta'siri o'zining rang-barang uslublari bilan ham moybo'y oq rangtasviridan qatlamaydi. U bilan tekzor «Alla prima», quyuq surtma, lessirovka, ko'p qavatli shafq harish yo'llarini ko'plab uzozq muddatlari rangtasvir ishlari bagarish mumkin. Bunda moybo'y oqdagagi kabi bo'y oq qurishi uzoz kutib o'tirilmaydi, chunki temperatura tezozq quriydi. Bir kundan keyin ishini yana davom ettirish imkonini beradi. Bo'y oq qatlamini bir tekis qurishi ham uning xususiyatlaridan biridir. Qo'llab olingan rang qatlamini ishlangan sath ustidan bir tekis surkab o'tish ranglar orasini muvazabat uygi unlik kash etadi. Temperatura juda yorqin, shu bilan birga juda nozik rang xususiyatiga ega bo'lgan turi uygi unlikdagagi rangtasvirilarni bajarish mumkin.

Ильин, В.Е. Борисов-Мусатов. Singim bilan aviotportret. 1898. Xolst, tempera, moybo'yov. Rus davlat muzeyi, Sanki-Peterburg

Tempera asosan keng miqdorda mahoblati (monumental) rangtasvir asarlar yaratishda qoʻllanadi. Ular devorning katta-katta sathlarida tasvirlar yaratishda qulay vositadir. Temperada nadyumortlar ishlansa ham ajoyib chiqadi. Chunki u bilan juda tiniq, chiroyli tasvirlar ishlashga erishish mumkin. Buning uchun nadyumortdagi «aksessuarlar» - qoʻyilmalar ham yorqin ranglarini topib, muvofiqlashtirib tashkil qilinishi kerak. Guash va temperada tasvirlar ishlashda maxsus ularga moslangan Ashe, jihozlar kerak boʻladi. Avvalo boʻyoqning oʻzi sifatli boʻlishi talab etiladi.

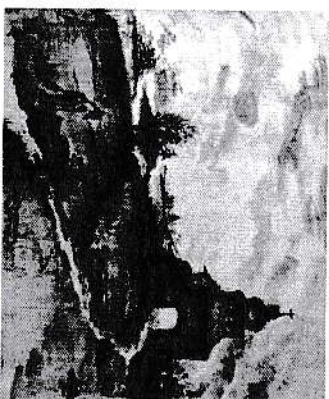
12-*IASM*.

Palitraga chiqarigan bo'yoqlar ishlash tugagach usi nam latta bilan olib quyib saqlanadi. Shunda u keyingi safar ishlashgacha qurib qolishdan saqlanadi."

Sous (12-rasm) sabzavotli yelim yoki loy qo'shingan holda piyozdan siqilgan silindrsimon tayog'chalar shaklida tayyorlanadi. Sous bilan ikkita usulda chizishingiz mumkin. "Qurug" usulda chizish maydalangan sous kukuni bilan amalga oshiriladi. Qorong'i joylarning o'ang kuchiga sousni qayta qo'yish orqali erishiladi. "Ho'l" usul quyidagicha: maydalangan sous kukuni suv bilan kerakli mustahkamlikka qadar suyultiriladi. Dastlab, cho'kka bilan o'rta to'yingan eritma o'ziga xos va

tasvirlangan soylarni qoplaydi, keyin zaif
etima shakl va atrof-muhitning katta
qismlarini qoplaydi. Soʻngra tasvirni
etash qalamida ishlansa, oʻchingʻichdan
boshlanib, birlab foydalanilisa har qanday
oʻqov-mashq vazifani namunalari va chiroqli
qilib chiqarish mumkin. Tasvirning eng
yengil qismlarini oʻchingʻich yordamida
etash bilan oʻchirib boʻliririsa, eng toʻq
engilarning sarfi qora sous bilan boʻyab
yopishlab bosh tomondan juda fazoviylik
tash etadi. Shunday qilib, “hoʻl” sous bilan
etash usuli akvarel texnikasiga (grizayil)
oʻxshaydi. Siz sous bilan birgalikda
etashingiz mumkin.

Yash = bu qora suyuqlik, ishlatilgan testseptiga qarab uni san'at bozorida qimmatroviy turda sotib olish mumkin: **Yovva** chidamli va suvda eriydigan.

Yapon rasm (asarlar)
"Trina Levashova galereyasi"

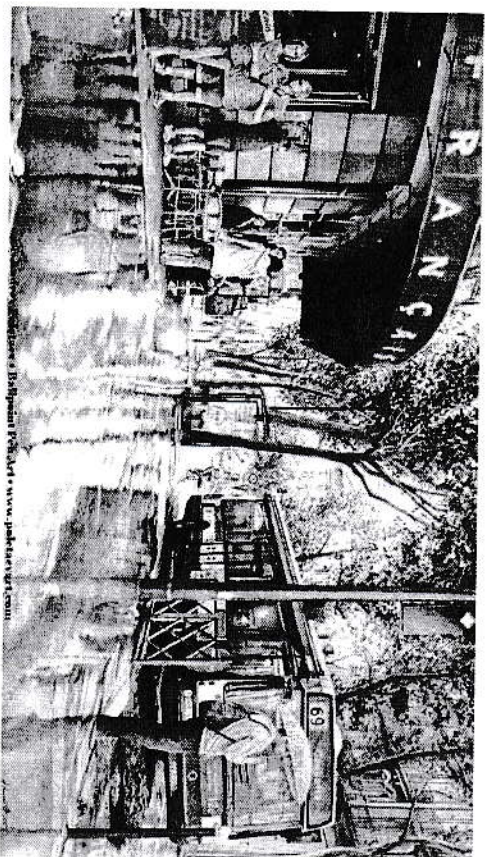
14-rasm.

etnografi, adabiyatshunoslikdan boshqqa mahsulotlar bilan birgalikda ishlatish maqsadiga muvofiq emas. Agar biron-bir maqsad uchun tush suvli eritmasini, masalan, akril yoki akvarel bilan to'ldirishda birgalashimoguchi bo'lsangiz, suv o'kazmaydigan tush oling. Qoida tariqasida, tush tasodify to'kilihsdan qo'rqmasdan, har qanday vallaani tush bilan osongina to'ldirishga imkon beradigan maxsus nozillar, pipetkalar yordamida shisha yoki plastik bankalarda sotiladi. Umumiy qoida,

mayjud - agar u ishlab chiqarilganidan ikki yildan ko'proq vaqt o'tgan bo'lsa, tush sotib olmang. Tezografar deb ataladigan vositalardan foydalanganda sizga ushbu vositalar uchun maxsus ishlab chiqilgan nurga chidamli tush turlari kerak bo'ladi. Grafik ish uchun niqoblarning ba'zi turlari (xususan, pigmentga emas, bo'yogga asoslangan) so'nishga moyildir, shuning uchun nurga chidamli materialni tanlang.

Ballpoint qalam (Sharikli ruchka)

Sharikli ruchkalarining katta afzalligi shundaki, ular deyarli har doim mayjud. Bo'yog manbai tanaga birlashtirilgan va qo'shimcha ravishda barcha turdagi qog'ozlar tomonidan yaxshi qabul qilinadi. Bo'yog pastasini sharikli ruchkaga yetkazib berish bir zunda amalga oshiriladi, buning natijasida chiziq to'g'ri dan-to'g'ri, osongina joriy xarakterga ega bo'ladi. Sharikli ruchka tezlikni o'chagichdan tubdan farq qiladi. Chiziq toza va aniq bo'lishi uchun tezkor mashinani qat'iy vertikal holatda saqlash kerak. Shu bilan birga, sharikli ruchka bardoshi, arzon va sifatli vositadir. Ballpoint ruchkasidan foydalaniib, chiziq juda tez chiziladi; tutqichning o'zi qo'lda qulay va oson pozitsiyani egallaydi. Uning asosiy kamchiligi bo'yog pastasini uzoq vaqt quritishdir - ba'zan bu ikki kungacha davom etadi. Shuning uchun, chizish xavfidan qochish uchun toza qog'oz varagi bilan yoping. Bundan tashqari, ushbu himoya ekranining burchagi bilan qalamning uchidan ortiqcha siyohni olib tashlashingiz mumkin. Aks holda, novda uchida to'plangan makun naqshni buzishi mumkin, yoki chiziq egiluvchan bo'ladi. Rassomlar orasida ingichka uchlari Paper Mate qalam juda mashhur (eskizlar uchun); ammo, o'rta yoki ingichka uchlari bo'lgan qalamlarni tanlash amalga oshirilayotgan ishga bog'liq. Katta eskizlar uchun o'rta uzunlikdagi qalam kerak; kichkina - ingichka uchi bo'lgan qalam bilan bajarilishi kerak. Qoida tariqasida, quyidagi amaliyot eng yaxshi natijalarni beradi:

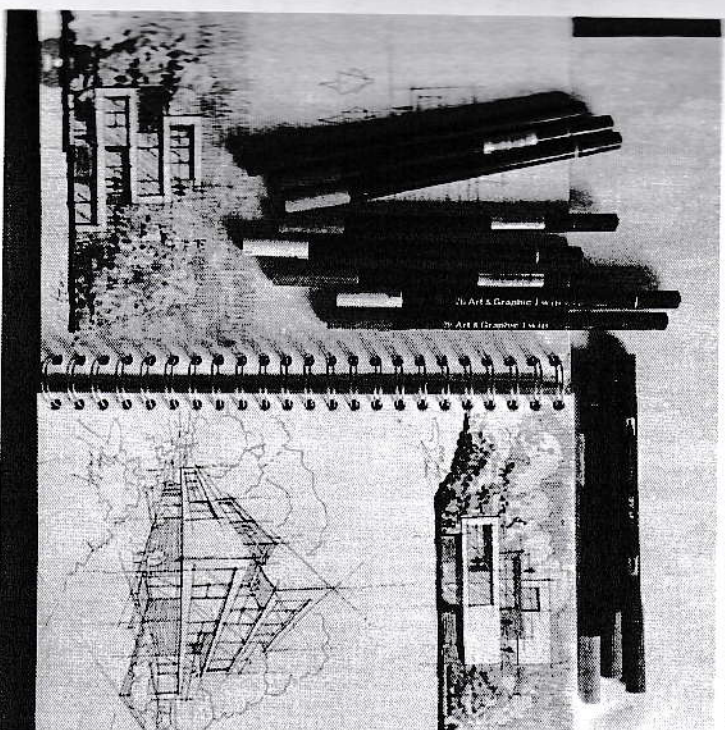

15-rasm. Andrey Polev: Sharikli ruchka

Chiziqning haqiqiy qalinligini ko'rish uchun qog'ozga bir nechta chiziq qo'ying. Sharikli maycha yoki favvora qalam bilan ovlash tez-tez uchraydigan vertikal yoki horizontal chiziqlar yoki ularning kombinatsiyasi (kross-lyuk) yordamida amalga oshiriladi. Chiziqlar orasidagi masofa qanchalik kichik bo'lsa, ranglar boyroq bo'ladi.

Markerlar

Ishtirodan beri markerlar doimiy ravishda takomillashtirilib, muhim tarkibiy o'zgarishlarga duch keladi - ish sifati yaxshilandi. Ular yanada bardoshi va chidamli materiallar - masalan, kigiz, neylon, plastmassa va ko'pik materiallari tufayli mukammallandi. Markerlar uzoq vaqt davomida keskin va qattiq bo'lib qoladi va bo'yog ta'minoti silliq bo'lib, bu mukammal chiziq sifati bilan aylanadi. Markerlar qattiq va shakli bilan farq qiladi; yuqqa uchi va og'irroq markerlar bilan mashhur bo'lganlar, uchi chisel yoki xanjar shaklida. Ular yozish va grafik chizish uchun juda mos keladi. AD belgilarida hatto bir-birining o'rmini bosadigan maslahatlar mavjud; ularning ba'zilar (xanjar shaklida) turli xil chiziqlarni olish uchun o'tkir pichoq bilan kesilishi mumkin. Ikki uchlari markerlar bitta va bitta vosita yordamida keng va ingichka chiziqlarni chizish uchun qulaydir. Cho'tkasi shaklidagi markerning uchi yumaloq ko'pkidan yasalgan va uni cho'tka va oddiy marker sifatida ishlatish mumkin. Barcha vositalar suvga chidamli siyoh turlari bilan to'ldirilgan, ular

16-rasm. Markerlar bilan arxitektura eskizlari ishlatish

yuqori nurga ega va devari quriydi. Biroq, bu bo'yovlar alkogolga asoslangan va mutaxassislar tomonidan toksik deb hisoblanadi; ular faqat shamollatidigan joyda ishlashlari kerak. Suvda erydigan siyoh bilan to'ldirilgan markerlar toksik emas va hidsizdir. Ammo ulardan ba'zilar engil emas va agar siz ishing bir qismini parchalashga harakat qilsangiz, tushni bulg'ash mumkin. Ushbu turdagi "ofat" ning oldini olish uchun qog'ozni niqoblash usulidan foydalaning. Bundan tashqari, ko'plab mutaxassislarining fikriga ko'ra, bu siyoh juda sekin quriydi. Bugungi kunda ishlab chiqarilgan markerlarning diapazoni turli xil rang soylarining kaleydoskopidir. Ular yorqin, pastel va lyuminescent navlarni o'z ichiga oladi. Suvda erydigan boshqa bir vosita, masalan, yumshoq, egiluvchan ko'pik uchiga ega bo'lgan Markerlar 3000 Brush marker kabi cho'tka uchi bo'lgan marker. Asbob marker sifatida ham, cho'tka sifatida ham ishlatilishi mumkin - ular ingichka va keng, hal qiluvchi zarbalarni qo'llashlari, shuningdek siliq tonal o'tishlarni va lyuklarni yaratishi mumkin.¹²

Yorug'likka qarshi qo'yilgan mavzuli murakkab natyurmort kompozitsiyasini ishlash.

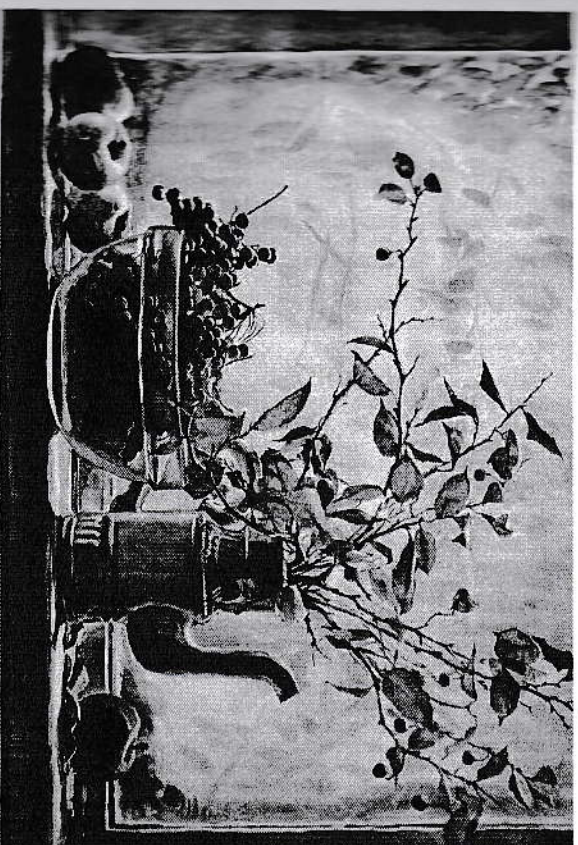
Mavzuli murakkab natyurmort ustida ishlashning o'ziga xosligi, ularning kompozitsiyasini mukammalroq hal etishda, har bir buyumning shaklini atroflicha filtr yuritib aniqlashda har bir buyumning sirtini tasvirlab, uning materialini aniq ko'rsata olishda namoyon bo'ladi. Pastanovkaga kiradigan har bir buyumning shaklini perspektiv qisqarishlari bilan chizib olgach ularning och-to'qlik darajalarini farqlagan holda asosiy soylar qo'yib chiqiladi.

Yorug'likka qarshi qo'yilgan natyurmort tasvirini ishlash birmuncha murakkabdir. Bunda buyumlarning rangi birmuncha o'zgarib, to'q siluet bo'yib ko'rinadi. Bu qo'yilmali tasvirlashda talabalarning asosiy kamchiligi qo'yilmadagi buyumlarni qo'yirib yuborishidir. Natyurmort qo'yilmadagi har bir buyumlarining, gipsi boshning soya qismidagi rang va tus refleksi kuchi orqali aniqlanadi. Yorug'lik qanchalik kuchli bo'lsa, ranglar shunchalik to'yingan bo'yib refleksi yanada kuchaytiradi. Boshning shakli yanada yaqqol ko'rinadi. Biroq, yorug'lik kuchi susayganda rang to'yinganligi pasayib reflekslar xiralashadi. Odatda buyumlarining soya qismi intererdagi reflekslar ta'sirida iliq tusli bo'ladi. Boshning yoritilgan qismlaridagi umumiy rang ham o'zgaradi. Bunday yoritilgan qo'yilmali ishlash jarayonida talabalar ko'pincha soya qismidagi reflekslarni kuchaytirib yuborishadi. Talaba unutmastligi kerakki, gipsi boshning soya qismi bilinar-bilimas reflekslar yordamida shakllanadi. Faqat shundaygina modelni to'g'ri va yaxlit ifodalash mumkin. Soylar bir yo'la narsalarning panasida, yopiq tekislikda, ustida va devorda belgilanadi.

Bu esa tasvirda naturadagi kabi to'q birligiga erishishi va har bir narsaning o'ziga xos shaklini to'larog' ochib berishga imkon beradi. Narsalar shaklini aniqlashtirib borib, natyurmortdagi nozik farqlarni topishda avval yirik shakllarni, katta qismlarini matodagi asosiy bumlarni tasvirlash, so'ngra esa mayda va

chikana tafsilotlarini tasvirlashga o'tish kerak. Bunda chiziqalar albatta narsalarning shakliga monand yo'nalishda bo'yib, uning shaklini bo'yirib ko'rsatishi kerak. Shuning uchun tasvirning hammasiga ishlov berishga, uni natura bilan yopishtirib, solishtirib qarash kerak. Bunda chiziqalar albatta narsaning shakliga monand yo'nalishda bo'yib, uning shaklidagi noaniq yerlarini yana ishlash kerak bo'ladi. Bunda ton jihatdan kamchiliklarga yo'l qo'yilgan bo'lsa darhol bartaraf etish lozim. Boshqarib plandagi narsa uzoqroqda tuyulsa uni yaqinlashtirish aksincha, orqa plandagi narsa juda yaqqol ko'rinib qolgan bo'lsa, uni bir oz xiralashtirish lozim. Natyurmortning tasvirini uning o'zi kabi yaxlit taasurot qoldira olishi zarurdir.

Tabiiy yorug'likda yirik munosabatlar bilan shakl xajmini to'g'ri ishlashni o'rganib bo'lgach, uzoq muddatli seanslarga o'tish mumkin. Unda esa bosh tasviri puxta o'rganilgan holda uning rangli va obrazli xarakterini ifodalashga o'tiladi.

*Yelena Aleksandrovna-Deraza oltindagi natyurmort. 2013 yil
Qog'oz, akvarel*

Rangl bir xil, turli tusdagi buyumlardan tuzilgan natyurmort kompozitsiyasini kontrast fonda ishlash.

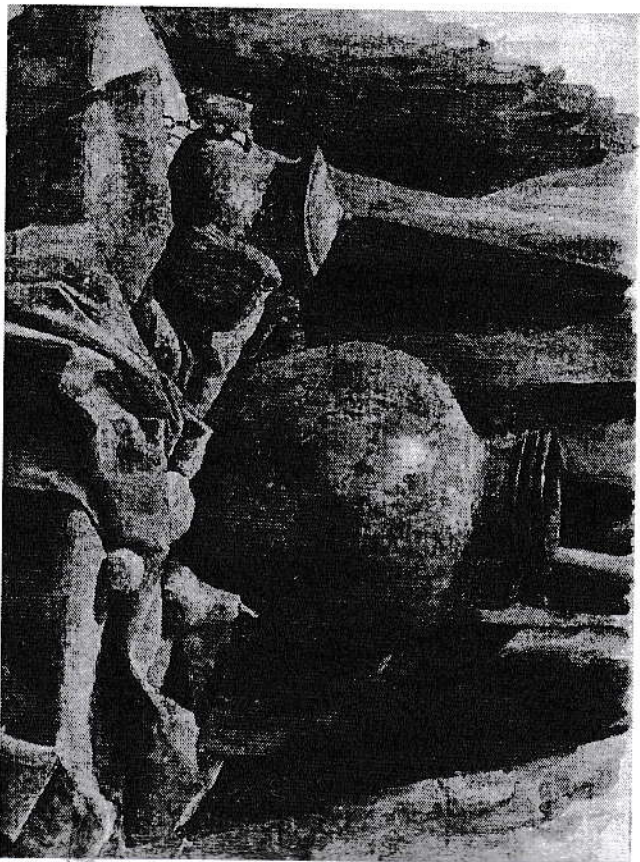
Tus rangtasvirning ajralmas qismi hisoblanib urang bilan birgalikda tasvirlanadi. Natyurmort rassomlar o'zlarining dastlabki ishlari faqat rang bilan ovora bo'yib qo'yilmadagi tus yaxlitligini yoddan chiqaradilar, natijada ish sifati buziladi.

Rangtasvirni puxta o'rganishda ko'pgina yetuk rassom va pedagoglar (oq va qora bo'yovlarda) naturani tusda tasvirlashga katta ahamiyat berganlar. Bu masalada D.N. Kandovskiy shunday degan: "Tusni yorug'lik orqali yetkazishdan ko'ra ranglarda berish murakkabdir. Shuning uchun rang tasvirga o'tishda, yorug'likdagi

12. Ismatov Ulfat Shuhratovich and Sobirov Sarvar Tursumurotovich. Development of Creative Competence in Teaching Future Teachers of Fine Arts to Work in Graphic Materials. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 05, 2020 ISSN: 1475-7192

tusga bo'lgan ko'nikmaga ega bo'lish kerak...". Demak ranglasvirning boshlang'ich kursida grizayl texnikasida mashqlar bajarishni tavsiya qilamiz. Tasvir qalamda puxta bajarilgach, har bir narsa va buyumning materialligi, uning hajmi tus munosabatlari ranglar vositasida hal qilishga o'tiladi. Realistik qalamtasvirning bunday sifatlariga har bir narsalardagi (shula, yorug'lik, yarim soya, soya va x.k.) soya-yorug'lik gradatsiyasi va ularning ranglardagi o'zaro tusli farqlarini to'g'ri hal etish orqali erishish mumkin. Tusli farqlar himni anglatadi. Rangjihatidan ba'zi narsalar naturada zich va to'qroq boshqalari esa ochroq ko'rinadi. Ayrim narsalardan shaxsiy soya to'qroq va zichroq "og'ir" (masalan, chimni ko'zda, cho'yan qozonda), boshqalarida esa soyalar ancha ochroq «noziki» (gipsli vaza, qog'oz rulo va x.k.) ko'rinadi. Bu tusli farqlarni qalamtasvirida ham teng ravishda mutonasiblikda ifodalash kerak.

Bu chog'da narsalar orqasidagi fanni ham hisobga olish zarur. Natijada qo'yilmasidagi barcha narsalarni tusga nisbatan fanning och-to'qligi munosabatlarning to'g'ri olinayotganligi kenglikni ko'rsatishga imkon tug'diradi. Tus munosabatlarni eng to'q narsalardan yoki chuqur ichki soyalardan boshlab ko'rsatish to'g'riroqdir. Har bir narsalarning tus kuchini bir-biri bilan solishtirish zarur, narsalarning o'zaro och joylarini, soyani-soyalar bilan, yarim tusni yarim tuslar bilan taqqoslash zarur. qandaydir to'q idishda shaxsiy soya undan tushuvchi soyaga nisbatan to'qroqdir. Mevalardagi yorug'lik eng yorug' joyiga qaraganda to'qroq bo'lishi mumkin. Tasvirda va naturadagi narsalarni bir-biri bilan doimiy taqqoslash

18-rasmi. Fursova Olya o'quv natijumoti.
Qog'oz, akvarel

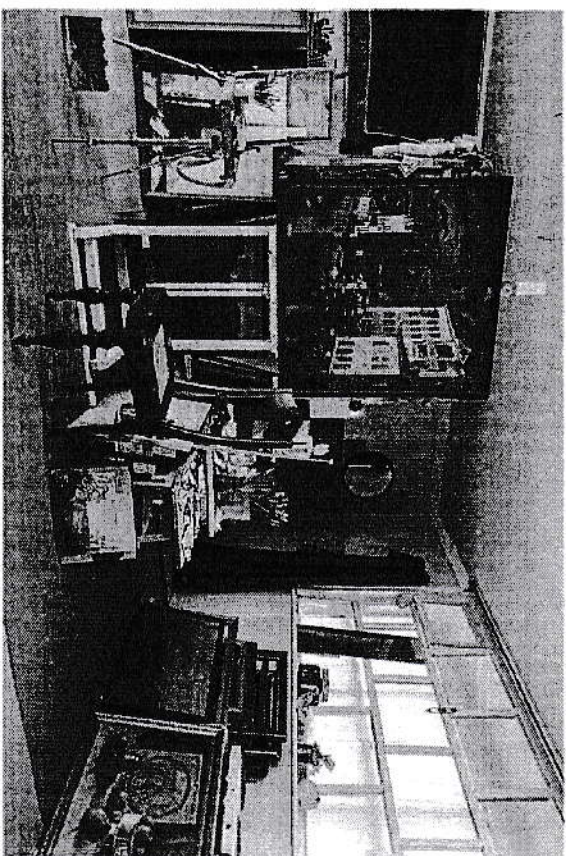
ingqali ular orasidagi farqlarni kamayishiga erishish zarur. Eng to'q narsalar yoki uning soyasi — bu qora baxmolda va ko'mir rangida emasligini, esda tutish kerak. Qora buyumlar va ularning soyalarini ancha yumshoqroq lekin juda ham to'q qora matoda tashlash kerak emas. Hattoki qora baxmalni tasvirlashda ham qalam yoki qora bo'yog'ni bor kuchidan foydalanish noto'g'ri, aks holda qog'ozda yoki matoda huddi qora tekislik paydo bo'ladi. Shuningdek, naturadagi juda och narsalarni toza och bo'yog'lar bilan tasvirlashning iloji yo'q chunki, u och bo'yog'ga nisbatan ancha to'qroq bo'ladi. Fanning birinchi bosqichida — asosiy munosabatlarni aniqlash kerak. Naturadagi asosiy obektlarning yorug'-soya munosabatlari: fanning och-to'qligi, narsalarning sirtidagi och-to'qligiga va ularning o'zaro bir-birlariga nisbatan aniqlanadi. Avvalo qo'yilmadagi narsalarning umumiy tusi bir sirtga qoplanadi. Ayta umumiy munosabatlarni noto'g'ri o'lsak qalamtasvirning aniqligi, keyingi shaklda narsalarning hajmi shakllardagi yorug'-soya ham, tasvir aniqligi va bog'lanishligini, materiallik va kenglikni ko'rsata olmaymiz. Ishni soyadan yorug'likka qarab yuritish kerak, buning ustiga soya joylarga imkon boricha bo'yog' qatlarni yuqqa va nozik berish, yorug'likni esa ularga nisbatan qo'yq bo'yog'da ancha to'qroq qatlarni, va aniq surtmalar bilan qoplash zarur.

Grizayl texnikasida soya, yarimsoya, reflekslarni birdaniga kerakli tusda mos bo'yog'lar bilan qoplash, (iloji boricha bo'yog'ni qayta-qayta berishni takrorlamadan) bo'yog' surtmalarini shakl yo'nalishi bo'yicha harakatlantirish kerak. Masalan, silindroshon shakliga ega bo'lgan narsaga turli tasodifiy yo'nalishda surtmalar berilib, ushbu shaklning aylanalligini ko'rsatish mushkuldir. Natundan tasvirlayotib narsalarning munosabatlarni natijada tus kuchi bo'yicha balki uning aniqligini ham, narsalar sirtlarining kontrastli chegaralarini ham kuzatishimiz kerak. har bir narsaning ko'rinib turgan tashqi ko'rinishi o'zining ko'lamida turlicha: qandaydir narsaning yoritilgan chap tomoni yorug'lik kuchi bo'yicha fonga nisbatan yaqinroq ko'rinishi mumkin. Shu narsaning o'ng tomonidagi chegarasi tus jihatidan fon bilan deyarli qo'shib, uning Yuqori qirrasi fonda yaqqol ajralib turadi. Asosiy narsalar va ularning sirtlari orasidagi tus munosabatlarni to'g'ri ko'rsatishdan tashqari, har bir narsaning hajmi shaklini soya-yorug' bilan ham puxta ishlash kerak. Tekisliklar bilan chegaralangan buyumlarning yorug'-soyalarini bir bosqichdan ikkinchi bosqichga o'tish izchilligining xususiyati shundan iboratki, — har bir tekislik bosqichga tekislik tusidan farqlanib o'zining malum tusiga ega bo'ladi. Bunday narsalarning hajmi — hamma tomonlari tekislik bilan chegaralangan kenglikdir. Yorug'likka qaratilgan tekisliklardagi yoyilib tushayotgan tekisliklarga nisbatan, yorug'lik ravan yoritilgan bo'ladi. Shakllarni turlicha tusli tekisliklar bilan yasashning bunday tartibi katta qismlarga ham kichik shakllarga ham tegishlidir.

Tusli tasvirlash mobaynida tasvirovchidan narsalarning uzozqligini hisobga olish zarur bo'ladi. Agarda bir qatorga bir xil narsalarni turli masofada joylashtirsak, yaqindagi narsalarning mayda bo'ylaklari va materiallik fakturasi ancha aniqroq ko'rinadi. Uzoqlashgan sari bu aniqligi yo'qolib xiralasha boradi. (Yaqqoldagi obektlar siluetli va tekis (yassi) bo'lib ko'rinadi. Old ko'rinishdagi buyumlarning soya-yorug' qismlari olisdagidan ravshan va aniqroq o'qiladi.

Rassom ustaxonasi interyerini tasvirlash

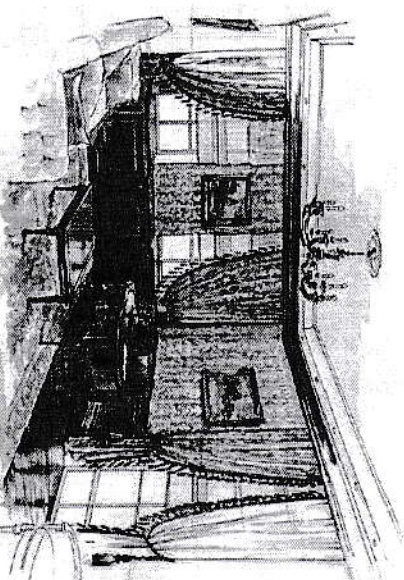
Ma'lumki tasviriy san'atni o'rgatish tajribasi, ayniqsa, kompozitsiya masalalarini hal etish jarayonida interyer, fazo, atrof-muhit va vaqt faktorlarini to'g'ri ochib berish uning ifodaviyligini ta'minlashda katta ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. Ma'lumki, interyer ko'pchilik kompozitsiyalarning muhim qismi sifatida foydalaniladi. U ayniqsa, natyurmortlarni ishlashda ko'p qo'llanadi. Keng qamrovli mazmun mohiyatga ega bo'lgan natyurmort kompozitsiya asarlarida va shuningdek o'quv mashqlarida ham xona ichi tasvirlanadi. Unda esa albatta kompozitsiyaning barcha qonun-qoidalari va amallariga rioya qilinishi taqozo etadi. Bunda uning chiziqli perspektiva qurilishi, fazoviy holatlari, atrof-muhit ko'rinishi realistik tarzda, metodik izchillikdan bilimdonlik bilan aks ettirilishi lozim. Agar kompozitsiyaning biror-bir unsuri e'tiborsiz qoldirilsa, unda umum

19-rasm

tasviriy jihatlarini bo'sh, ta'sirsiz chiqib qolishi mumkin. Masalan, natyurmort kompozitsiyalaridan atrof-muhit, fazo holatlari muhim hisoblanib, ularni ifodalash tasvirlash orqali mavzuni belgilovchi zamonaviylik hamda vaqtni, asar ishlangan paytdagi fasl xususiyatlariga doir aniq, tinq ko'rsatib berishi mumkin. Mazmuni chuqur va qiziqarli chiqishi natyurmort qo'yilib tasviri etilayotgan xona ichi yoki interyerning qanday yoritilganligi, undagi buyumlarning qanday joylashganligiga ham bog'liqdir. Chunki ular orqali kompozitsiya g'oyasini yanada teranroq ochib berish imkoniyati tug'iladi. O'sha har biri o'zicha muhim bo'lgan narsalar orqali vaqt me'zonlarini, davr xususiyatlarini ham to'liq badiiy tarzda ifodalash mumkin. Odam qiyofasini interyerda aks ettiradigan kompozitsiyalarda ham

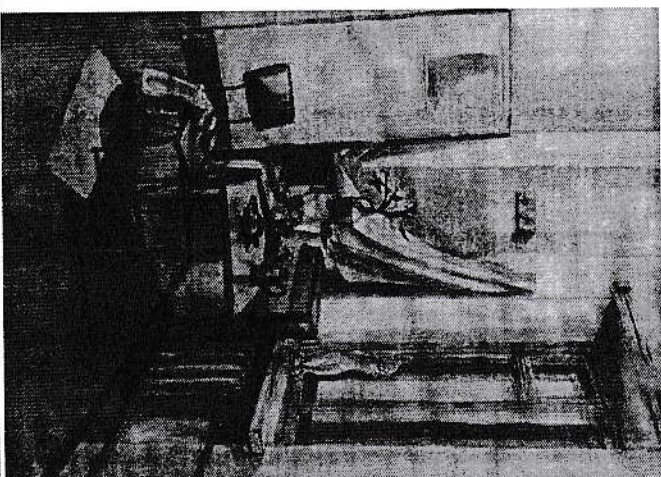
20-rasm

vaqt, fazoviy holatlar, atrof-muhit tasviri orqali ko'rsatib beriladi. Chunki ular kompozitsiyadagi rangdorlik tus-rang munosabatlari, ta'sirchanlik va mazmuni belgilovchi komponentlar sifatida yo'zaga chiqadi. Ma'lumki, o'quv mashqlaridan, kompozitsiya chizish jarayonlarida bu muhim omillar aslo unutilmasligi lozim. Chunki ular kompozitsiyaning o'lchamini, tomonlarining rang va to'q-uchlik, demakki, tus munosabatlari, yaxlitlik va muvozanatlarini belgilab, muallif o'z oldiga qo'ygan g'oya tasvirini yo'zaga chiqarishda yordam beradi. Mazmunning tushunarli, lo'nda, qiziqarli chiqishida xizmat qiladi.

21-rasm

Germana Demina-Interyer.
Qog'oz, Akvarel

Xona ichini kompozitsiyaning bir komponenti sifatida tasvirlash ham oson emas. U ko'pincha tasvir etilayotgan voqealarning yordamchi bir foni vazifasini o'tasada, unga muhim bo'lak sifatida yondostilishi kerak. Masalan, interyerni chiziqli perspektiva holati to'g'ri topilmas ekan kompozitsiyaning fazoviy o'lchamlari va ifodaviyligining haqoniy aks etishi mumkin bo'lmay qoladi. O'z navbatida atrof-muhit ham kompozitsiyaning umumiy g'oyaviy mazmunini belgilovchi unsurlardan biri hisoblanadi.

Yuqorida keltirib o'tilgan ma'lumotlardan shu narsa ayon bo'ladi, demak, interyer, fazo, atrof-muhit va vaqt kompozitsiysining mazmunli chiqishida muhim rol o'ynovchi, o'zaro bir-biri bilan bog'liq holda tasvirlanadigan zarur kompozitsiyaning faktori ekan. Shu sababdan ularning tasviriga katta e'tibor bilan yondashish zarur. Intererda aks ettiriladigan har turli kompozitsiyalarni bajarishdan avval albatta ko'plab yordamchi eskizlar, qoralama lavha suratlari ishlanishi kerak. Ulardan foydalangan holda kompozitsiyada xonaning qanday qismi tasvir etilishi topiladi. Perspektiva ko'rinishining qurilishi tahlil etib belgilab olinadi. Bunda albatta rang, fazoviylik holatlari tus, soya-yorug'lik munosabatlari orqali ifodalanadi.

Dekorativ usulda har xil buyumlardan tuzilgan naryurmort rangtasvirini ishlash.

Xayotining so'ngi yilida Van Gog 850 dan ortiq rangtasvir asarlari va 1000 dan ortiq qoralama va qalamchizgilar ishladi. Boshqa rassomlar singari Van Gog ham tinimsiz o'z ustida ishladi. Rangtasvir ishlamogchi bo'lgan har bir kishi Van Gogga o'xshab progressiv yutuqlar yo'lidagi mashqatli mehnat samarasiz bo'lmasiligini o'ziga shior qilib olmog'i lozim. Akvarel texnikasini o'rganish yanada qiyinroq hisoblanadi. Buning uchun ijodiy jarayonda zarur texnika, ko'nikma va malaka, sabr-toqat, juda ko'plab qoralama va ranglavhalar bajarish kerak bo'ladi.

Ayniqsa dekorativ ranglavhalarini bajarish mashg'ulotlarida bunday tezkor ranglavhalar ishlash juda foydali. Insoniyat qadimdan hayvonot olami va tabiat bilan chambarchas bog'liq holda hayot kechirib keldi. Shuning uchun musavvirlar azaldan tabiatgo'zalliklarini, olaminiyoni bo'yoqlarda tasvirlashga harakat qilganlar.

Ana shunday rassomlarni yangilikka intiluvchan navator rassomlar deb ataydilar. Rassom dunyosi begiyos, turi-tumandir. Tabiatan plastik shakl va chizgilar, holalar va ranglar rassomlarga ilhom baxsh etadi va ularning shu janrda turli asarlar yaratishlariga turki bo'ladi.

Dekorativ asarni tasvirlash borasida har bir talabaning kerakli bilim va malakaga ega bo'lishi talab etiladi.

Dekorativ asar yaratishda ranglar shakllar, chiziqlar va dog'larning o'yinini o'rganishda, avvalo, tulumig'qarab turli omondantasiyalarini mashq qilish masqadga muvofiqdir. Buning uchun ularni sinchiklab kuzatish lozim. Keyin tulumlarini chizishni mashq qilish orqali rasmini tasvirlashga o'tiladi. Bu talabdan buyuk rassomlar ijodini kuzatish va taffakur qilish, o'z ustida ishlash kerakligini ildiradi.

"Dekorativ naryurmort - bu hech qanday hajm va realizmga ega bo'lmagan tekis naryurmort tasviridir". Ma'lum bo'lishicha, dekorativ naryurmort shunday

naryurmort bo'lib, unda hech narsa yo'q! Ammo, aslida, dekorativ naryurmort - bu tabiatdagi eng qiziqarli narsalarning uyg'unligi, bu ko'proq ekspressivlik va emosionallikka erishish uchun ehtiyojkorlik bilan tanlashdir. Lotin tilidan o'ljina qilingan "dekor" so'zi "bezatish" ("Men bezayapman") degan ma'noni anglatadi. Demak, dekorativ san'at insonni o'rab turgan narsalarni chiroyli qiladi. Agar biz obyektlarni hajmdan mahrum qilsak, biz buni birov bir shaklga ko'ta qilamiz, masalan, bezak yoki rangni yaxshiroq ochish uchun yoki naryurmortning ekspressivligini oshiradigan boshqa maqsadlar uchun.

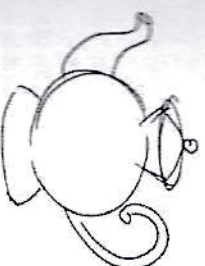
Dekorativ naryurmort yaratish - bu eng xarakterli xususiyatlarni bir vaqtning o'zida aniqlash, shuningdek, tasvirni dekorativ elementlar bilan faol to'ldirish bilan obyektlarning shaklini stilizatsiya qilish va umumlashtirish jarayoni.

Stilizatsiya

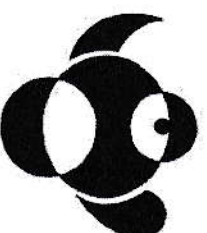
Dekorativ san'arda stilizatsiya butunni ritmik tashkil etish usuli bo'lib, buning natijasida tasvir ortib borayotgan dekorativlik belgilariga ega bo'ladi va o'ziga xos moqsh motivi sifatida qabul qilinadi. Dekorativ naryurmortni yaratishda uslubni ta'ala munosabatlari (shakllar, dog'lar) bilan boshlash va asta-sekin kichikroq tahlilholarni (chiziqlar, to'qimalar va boshqalar) ishlashga o'tish yaxshiroqdir.

Stilizatsiya bosqichlari:

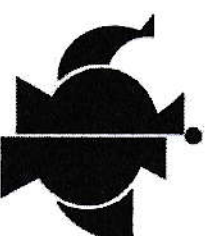
- 1-bosqich. Siluet o'zgarishi
- 2-bosqich. Siluet va foni dekorativ detalari (segmentlar) bilan to'ldirish
- 3-bosqich. Rang, to'qimalar, bezaklar

1-variant

2-variant

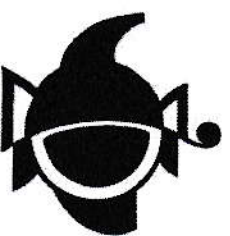
3-variant

4-variant

5-variant

6-variant

1-bosqich. Siluet o'zgarishi-Afsuski, ba'zida bu birinchi qadam e'tibordan chetda qoladi. Natijada naryurmort predmetlarining shakli tabiatdan oddiygina ko'chirilgan va yagona uslubga tushirilmagan go'zal bezak ishlarini ko'ramiz. U ham shunday ishlashi mumkin. Biroq, agar siz shaklni shakllantirish va stilizatsiya qilish haqida o'ylasangiz, dekorativ naryurmort yanada uyg'un va qiziqarli ko'rinadi. Ha, muallif bunday islni ancha ishtiyok bilan bajaradi, chunki shakllarni o'zgartirish bilan rassomning tasavvuri faol ravishda o'rgatiladi. Ijodkor odamlar uchun bu juda qiziqarli va hayajonli jarayon.

Xo'sh, dizayn va dekorativ kompozitsiyadagi transformatsiya nima? Transformatsiya - obyektning xarakteri va tasvirini saqlab qolgan holda shaklining o'zgarishi. Uning shakli o'zgaradi, lekin tasvirning asosiy motivi (ko'rinishi) saqlanib qolinadi. Dizayn kompozitsiyasiga kelsak, bu erda obyektlar geometrik shakllarning xususiyatlarini oladi, ularning shakli soddalashtiriladi, keraksiz tafsilotlarni yo'qotadi va aylana, uchburchak va to'rtburchakdan (obyektning tabiatiga qarab) olingan siluetlarga qisqartiriladi.

Misol tariqasida choynakdan foydalanib, dekorativ va dizayn san'atining o'zgarishini ko'rib chiqing.

1-variant - bu obyektning odatdagi real eskizi.

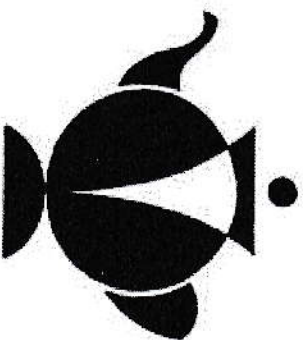
2-variant choynak generatrix asosida o'zgartirilganda qanday ko'rinishini ko'rsatadi. Ishlab chiqaruvchi chiziq, aslida, kontur chizig'i yoki konstruktiv chiziqdir. Choynakimizning shakli aylanaga asoslangan. Shuning uchun eskiz aylana va undan olingan turli shakllar asosida qurilgan.

3-variantda shaklni o'zgartirish simmetriya o'qiga nisbatan ikki yarmining siljishini o'z ichiga oladi.

4-variant bu erda ikkita motif birlashtirilgan, to'g'ri chiziq va aylana, lekin ularidan biri ustunlik qiladi.

5-variant asosan generatrixga asoslangan. Bu yerda choynakning bo'yni cho'zilib, "qiyshiq voronka"ga aylanadi.

6-variant ham aylana shakliga asoslangan. Siluet ikki qismga bo'linadi, ular bir-biridan tekis o'q bilan emas, balki egri chiziq bilan ajratiladi. Shuningdek, u doira shakliga asoslanadi.

7-variant

7-raqamli eskiz dekorativ naryurmortning yakuniy versiyasining asosini tashkil qiladi. Endi bu qora va oqning dastlabki eskizi, ammo kelajakda u to'liq holatga keltiriladi.

Yuqoridagi oltita eskiz qora va oq rangda maxsus ishlangan bo'lib, unda tafsilotlar yo'q, chunki bu dekorativ naryurmort ustidashlashning birinchi bosqichidir. Ushbu bosqichda rassom

shaklni rivojlantiradi, shuning uchun hech narsa siluetdan chalg'itmasligi kerak. Ikkinchi bosqichda dekorativ siluet yechimi yaratiladi. Ya'ni, obyektning siluetini "yo'ldiradigan" chizma yaratiladi.

2-bosqich. Siluet va fonni dekorativ detallar (segmentlar) bilan to'ldirish Taqdim etilgan eskizlarda shaklni kesish modeldashirishdan foydalanilmaydi, obyektlar tekis, bitta siluet bilan yechiladi (garchi yorug'lik va soya dekorativ naryurmortda ishlatilishi mumkin, lekin sharti va stilize qilingan).

Bu narsalarning shakli ham, dekorativ mazmuni ham oddiy geometrik shakllarga asoslanadi: doira, to'rtburchak, uchburchak. Bu erda tasvirni yaratish prinsipi ko'p jihatdan Suprematizm tamoyillariga mos keladi. Ushbu elementlar biz ildizning birinchi bosqichida o'zgartirgan dekorativ naryurmort siluetlarining ichki makonini to'ldiradi.

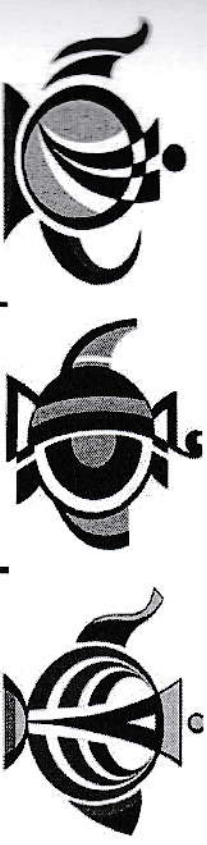
Choynak siluetini dekorativ to'ldirish variantlari

1-variant

2-variant

3-variant

4-variant

5-variant

6-variant

Birinchi variantda choynakning silueti qo'shimcharavishda bir nechta qismlarga bo'linadi, ularning har biri o'z o'ziga ega. Bularning barchasi aylananing bir xil

bo'laklari, bu erda ular gulbarglar yoki egri chiziqlarga o'xshaydi.

Choynakning dekorativ yechimining ikkinchi versiyasi bir vaqtning o'zida ikkita motifni birlashtiradi. Bu doira va uchburchakning naqshidir. Ammo birinchisi ustunlik qiladi. Siluet nafaqat simmetriya o'qi bo'ylab, balki hosil qiluvchi chiziq (ya'ni, obyektning konturini tashkil etuvchi chiziq) bo'ylab ham qismlarga bo'linadi. Choynakning asosi, bo'yni va dastasi turli rangdagi chiziqlar bilan bezatilgan. Barcha tafsilotlar ularni qo'llashning turli xil variantlarini birlashtirib, dastlab olingan motivlarga "sodiqlik" bo'lib qoladi. Bu ishning yaxlitligining kalitidir.

Uchinchi variant yanada murakkab ko'rinadi. Biroq, u doira va uchburchak motiviga ham asoslangan. Siluet aylanayotgan chiziqlar bilan to'ldirilgan.

To'rtinchi eskizdagi choynak bo'yining egri harakati harakat tuyg'usini yaratadi. Choynak raqsga tushayotganga o'xshaydi. Choynakning barcha elementlari bir xil doira va uchburchak raqamlaridan olingan, faqat yangi usulda qo'llaniladi. Katta qoliplar kichikroq bo'laklar bilan to'ldiriladi.

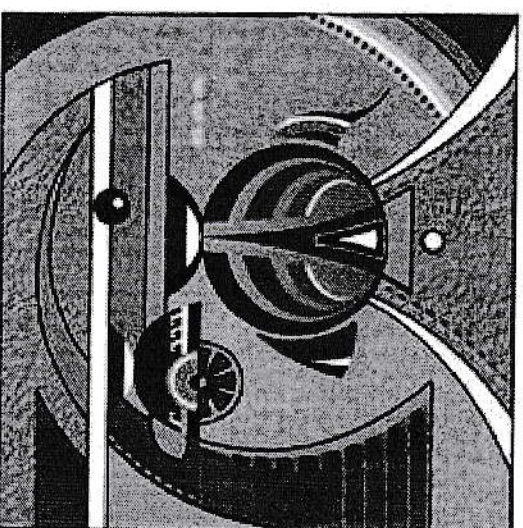
Beshinchi eskiz, avvalgi kabi, bo'laklarga bo'lingan choynak silueti tasvirlangan. Ammo, bir xil bezak prinsipiga qaramay, bu variant butunlay boshqacha tasviri tortadi. Bu bir xil yechimlar qanchalik xilma-xil bo'lishi mumkinligini, rassomning tasavvur doirasi qanchalik cheksiz ekanligini isbotlaydi.

Oltinchi eskizda choynakni ko'rishingiz mumkin, chunki u aslida dekorativ natyurmortning yakuniy

versiyasida paydo bo'ladi. Bu siluet ichidagi elementlarning nosimmetrik joylashuvi. Keyingi, uchinchi bosqichda bu variant rangga aylanadi va to'qimalar va bezaklar bilan to'ldiriladi. Nihoyat endi, siz natyurmortda qanday fon yaratishni ko'rib chiqishingiz mumkin.

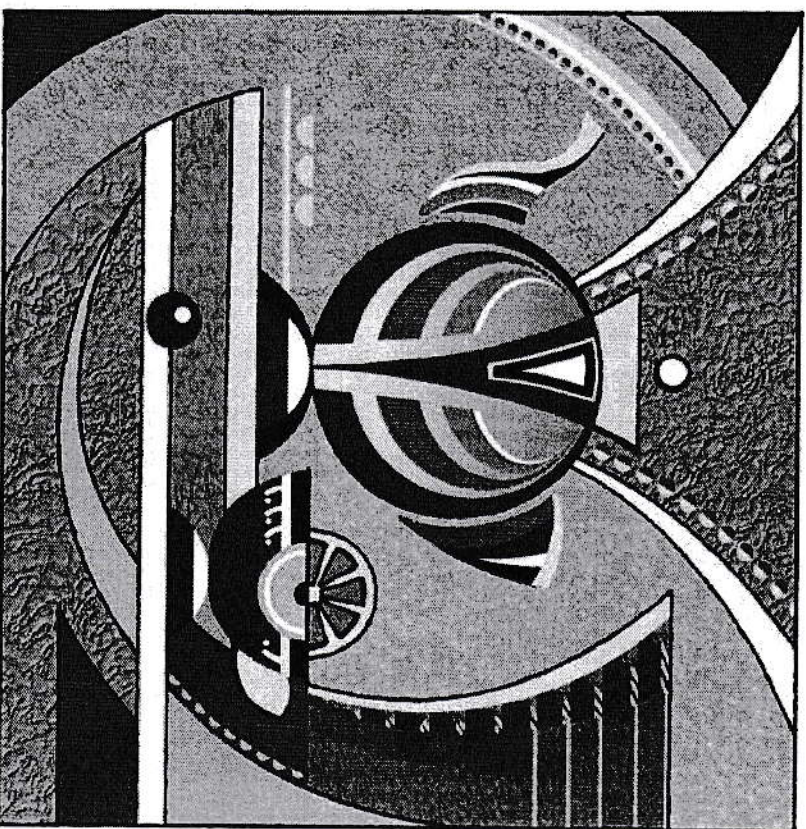
Qanday qilib dekorativ natyurmort fonini yaratish mumkin?

Dekorativ ish tabiatga asoslangan bo'lsa ham, haqiqiy rasm emas. Shuning uchun, agar bu yerda hajm va bo'sh joy paydo bo'lsa, u holda shartli ravishda hal qilinishi kerak. Xuddi shu narsa dekorativ natyurmortning foniga ham tegishli. Bu erda haqiqiy dunyoning biron bir obyektini tasvirlashning hojati yo'q: stol, pardalar, deraza, v.h. Agar biz ularni shunga qaramay, shartli ravishda, o'zgartiradigan va umumiy uslubga olib keladigan qilib chizamiz. Dekorativ natyurmortda fon mavhum figuralardan

iborat bo'lishi mumkin, ularning shakli asosiy mavzular shakliga asoslanadi. Ya'ni, agar choynak yunalmoq bo'lsa, u holda aylanadan fon shakllari hosil bo'ladi. Bular egri chiziqlar, ovalarning bo'laklari, doiralari va boshqalar.

Bundan tashqari, chiziqlarning, geometrik shakl uyg'otadigan tuyg'u. Masalan, qirrali uchburchakning chaqaronligi, aylanayotgan jingalakning nafisligi, aylananing sokinligi, to'rtburchakning tinchligini hisobga olish kerak.

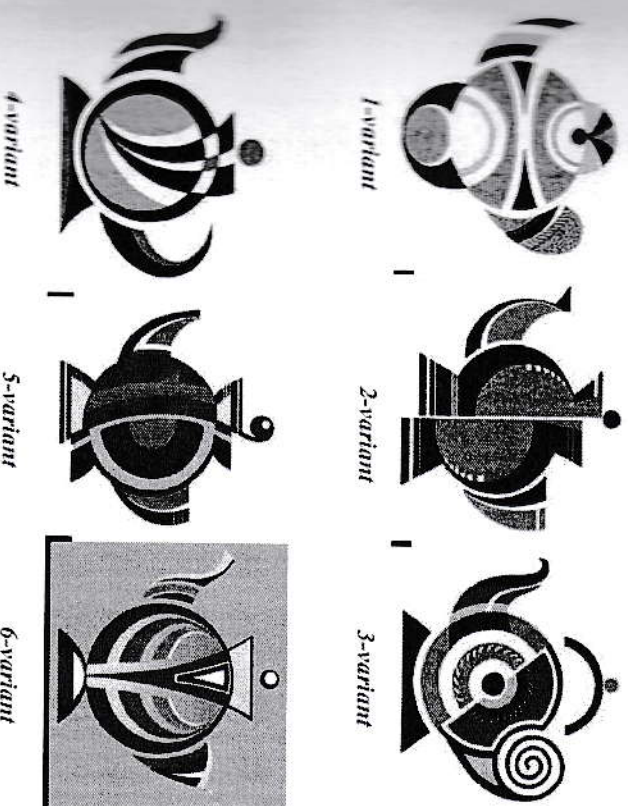

23-rasm. Natiymorning yakuniy rang-teksturaviy tadqiqi

Shunday qilib, bizning dekorativ natiymortimiz deyarli tayyor. Biz fonda tashkil qildik, obyektlarning siluetlarini o'zgartirdik va ularning dekorativ yechimini topdik. Endi rang va to'qimalarni "yoqish" vaqti keladi. Rasmda siz asarning qanchalik o'zgartirilganligini ko'rishingiz mumkin, garchi u hali ham bir xil natiymort.

Rang sxemasi qarama-qarshi rang kombinatsiyalariga asoslangan: binafsha-qizil va sariq, shuningdek, ko'k-kulrang va oltin sariq. Bu gullardan tashqari, albatta, natiymortda boshqa ko'plab gullar mavjud. Lekin yuqoridagi ranglar rangning asosini tashkil qiladi. Siluetlarning ichki bo'shlig'i bir joyda bir xilda bo'yalgan va qaytarib toshilgan taqild qiluvchi teksturalar, doni sirt va boshqalar bilan to'ldirilgan.

Huqon natiymorning eskiziga qo'shimcha ravishda, bizda choynakning individual siluetlari uchun dekorativ yechim variantlari ham mavjud.

24-rasm. Choynak siluetidagi teksturalar va rang

Ushbu ish oqimi taqdimoti soddalashtirilgan va sxematik. Ushbu soddalashtirish dekorativ natiymort yaratish tamoyillarini osonroq o'zlashtirish uchun qilingan. Darhaqiqat, dekorativ kompozitsiyada milliyatga usullari juda ko'p. Ushbu tamoyillarni tushunish uchun shakllarni o'zgartirishga asoslangan badiiy asarlarni o'rganish kerak.

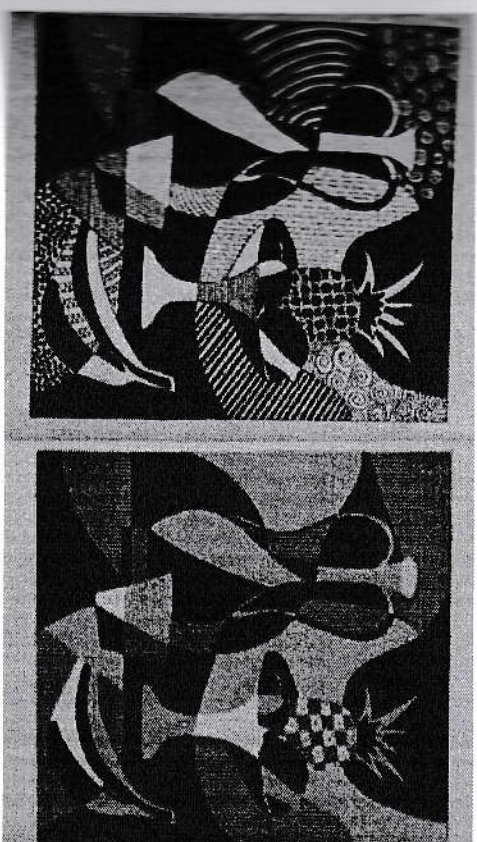
Misol tariqasida, yuqoridagi usullarning qanday qo'llanilishi va boyitilganligi, shuningdek, yangilari qo'llanilishini kuzatish mumkin bo'lgan bir nechta asarlarni keltirmoqchiman.

1-bosqich - siluetlarni o'zgartirish

Birinchi bosqichning 2-variantida choynak taqdim etilgan bo'lib, uning o'zgarishi deb ataladigan narsadan foydalanishga asoslangan. "generator liniyasi". Ammo bu erda biz bir-birining ustiga chiqish texnikasini ham ko'ramiz - qisman tasodif yoki bir shaklning boshqasiga qo'shilishi. Bundan tashqari, shakllar bir-biriga yopishgan joyda ularning rangi yoki ohangi o'zgaradi. Mana, tugallangan natyurmortda qanday ko'rinishi mumkin. Ushbu uslub yangi tekisliklarni shakllantirish orgali kompozitsiyani boyitadi.

Birinchi bosqichning 3-variantida shaklni o'zgartirish simmetriya o'qiga nisbatan ikkita yarmini kesish va siljitishni o'z ichiga oladi. Ushbu texnikani yanada kengroq va xilma-xil qo'llash mumkin. Obyektni nafaqat simmetriya o'qi bo'ylab, balki obyektning chekkasi bo'ylab ham kesishingiz mumkin, o'qni o'ngga yoki chapga siljitish orgali siz uni kesib, yoki bo'ylab harakatlantirasiz, segmentlarni kattalashtirasiz yoki kamaytirasiz. Faqatgina ushbu texnikadan foydalanishga asoslanib, quyidagi rasmlarda ko'rib turganimizdek, butun dekorativ kompozitsiyani yaratish mumkin. Bunday usullardan Georges Braque va Pablo Picasso o'zlarining kubistik kompozitsiyalarida foydalanganlar.¹³

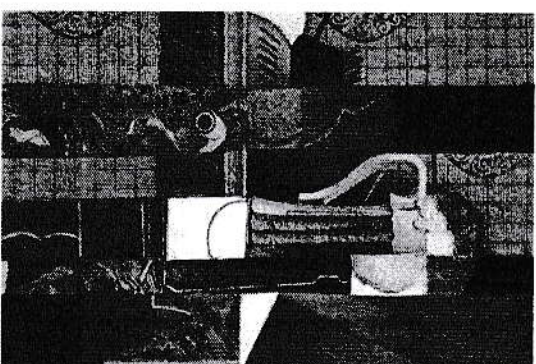
¹³ A.A. Deyneki, Paxomova S.A., OBPOU HJK. <https://infoourok.ru/lekciya-na-temu-dekorativnyj-natyurmort-5675012.html>

26-rasm. Grafik va rangli kompozitsiyalarda bir-birining ustiga chiqishi

26-rasm.
Xuan Gris "Buttkalar va pichog"

27-rasm.
Xuan Gris "Krujka pivo va o'yin kartalari"

Sodda buyumlardan tuzilgan natyurmortni turli grafik materiallardan foydalanib ishlash (applikatsiya, mozaika v.k.).

Natyurmort san'ati inson maishiy hayotining zarur buyumlari dunyosini aks ettiradi. Natyurmort tuzish – ijodiy ishdur. Unda musavvinning didi va layoqati, kompozitsiyani fikrlay olish madaniyati namoyon bo'ladi. Tasodifan terib qo'yilgan narsalarni natyurmort deb bo'lmaydi. Natyurmort tuzish maqsadiga qarab o'quv va ijodiy bo'lishi mumkin. O'quv natyurmortlari ijodiy natyurmortdan, albatta, farq qiladi. O'quv natyurmorti ma'lum dastur talabini o'rganish uchun bajariladi. Rangtasvir asari buyumlarning barcha xususiyatlari, shakli va rang, qatqiyunshoqligi, sirtining yaltiroq yoki xiraligiga qarab tasvirlanadi. Haqoniy tasvirlangan natyurmort asarlaridan mevaning mazasi, gullarning hidi kelib turadi. Bunga erishish uchun rangshunoslik nazariyasini, bo'yloqlarning xususiyatlarini yahshi bilmqoq kerak. Tasvir va natura o'rtasida nisbat uyg'unliklarini to'la ifodalay olish talab etiladi.

O'quv qo'yilmalardagi fon (zamin) muhim ahamiyatga ega. U turli rang va och to'qligi bo'yicha, barobar kontrast kuchi bilan narsalarni idrok etishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Narsalarning yarim-soya va soyali tomonlari och fonda sezilarli ko'rinish turadi. Qorantir fonda narsalar o'zining yorug'lik sifatlarini ko'proq namoyish etadi. Foning tusi och va to'q narsalar orasida o'rta bo'lishi, rang jihatdan silliq va ko'zga yaqqol ko'rinishligi naturaning muvaffaqiyatli tasvirlanishiga yordam beradi. Masalan, masalan har xil mevalar bilan tuzilgan natyurmortda oq fon tanlanadi, iloji boricha, natyurmortning foni bilan tagligi (stolning gorizontal tekisligi) tabiiy bo'lishi kerak.

Rangtasvirning asosiy vazifasi shundan iboratki, buyum va narsalarning hajmliigi, materiallik va rangdorlik sifatlarini natura qo'yilmasidek aniq tasvirlash hamda qo'yilmani yaxlit tusda yakunlash maqsadga muvofiqdir.

Rangtasvir mukammal qalamtasvirga asoslanadi. Shuning uchun rangtasvir jarayoniga o'tishdan oldin natyurmortning qalamtasvir kompozitsiyasini surat tekisligida tasvirlash xususiyatlariga qisqacha to'xtalib o'tamiz. Tasvirlovchi narsalar to'plamiga (natyurmort) ma'lum bir ko'rish nuqtasidan qaraydi va u ko'z

qarabiga qat'iy ravishda kuzatish perspektivasi qonuniyatining o'zaro bog'liqligi bilan namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, naturadagi narsalar o'zaro yoritilganligi va bir-biriga bog'langan bo'lib, ular oralig'ida reflekslar, yarim soyalar, soyalar va yorug'liklar taqsimoti ma'lum bir tartibda bo'ladi. Mabodo ko'rish nuqtasi o'zgarib keta naturnaning o'zaro joylashuvi va yoritilganligi yangi ko'rinishda namoyon bo'ladi. Ko'rish nuqtasi yorug'likka qarama-qarshi bo'lganda tasvirni almashtirishda ko'rish mumkin. Natyurmortni tasvirlash jarayonida to'plamdagi barcha narsalar, ularning o'zaro joylashuvi, soya-yorug' va tus munosabatlarini idrok ko'rinishiga bo'yusundiriladi va idrok qilinadi. Natyurmort kompozitsiyasini shunday tuzish kerakki, uni qaysi nuqtadan kuzatganda ham u yaxlit bir butun ko'rinishga erishmoq zarur. Bu ishning muvaffaqiyatli chiqishi pedagogning shaxsiy badiiy didi va tajribasiga bog'liqdir. Naturaga nisbatan qiziqarli ko'rish nuqtasini tanlab olgach, qog'oz varog'i qanday o'lchamda bo'lishligini aniqlash zarur. Qog'oz varog'ida ifodalalanadigan natyurmort qo'yilmasini naturadan to'g'ri aniqlab tasvirlay olish kerak.

Natyurmort kompozitsiyasini qurilishida dastlab qog'oz yuzasida tasvirlanayotgan narsalarni puxta joylashuvi, qog'oz o'lchamiga nisbatan tasvirning katta-kichikligini aniqlashdan iborat. Har bir natura qo'yilmasi muayyan o'lchamdagi qog'ozni talab qiladi.

Tasvirlanayotgan narsalar ma'lum o'lcham tekisligida "tiqilinch" yoxud juda ko'p kichik joylashib qolmasligi zarur. Haddan tashqari kichik joylashgan tasvirlar qog'oz tekisligida aniq ko'rinmaydi.

Tasvirda asosiy e'tiborni o'ziga jalb etuvchi buyum — kompozitsiya markazini, qolganlari esa unga tobe bo'lib xizmat qiladi.

Tasvirda tomoshabinning nazari ana shu markazga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. O'lchamni aniqlab olgach, asosiy ishini boshlashdan oldin kichik o'lchamdagi qog'oz bo'lagida bo'lajak natura qo'yilmasini xomaki variantlari tayyorlanadi, shundan so'ng, asosiy ishga o'tish maqsadga muvofiqdir.

Axirni ishlashda tanlangan mavzuga asoslanib kerakli materialni to'g'ri tanlash talab etiladi.

Qo'yilgan naturani geometrik jismlarga taqdoslab buyumlarining bir-biriga nisbatlarini solishtirib chizish kerak.

Albatta, har qaysi bo'lakning o'ziga xos tomonlarini hisobga olib, bir-biriga uzviy bog'lash lozim, aks holda qo'yilgan naturaning maqsadini ochib berishda xatoliklar yuzaga keladi.

Buyumlarining o'ziga-gina tegishli bo'lgan xarakter shakllariga ahamiyat berish lozim. Qo'yilgan naturani qog'ozga to'g'ri joylashtirish nisbatlarini to'g'ri belgilash kerak. Buyumlarni chizgandan keyin qayta-qayta solishtirish kerak. Ish yorug' va soylarni asta-sekin tasvirlash bilan nihoyasiga yetkaziladi.

Naturni qo'yilmasini tasvirlashda ishini alohida-alohida buyumlardan boshlab so'ngra boshqalariga o'tish aslo mumkin emas. Narsalar guruhini qog'ozga to'g'ri joylashtirishda nisbat, oraliq masofalar, fazoviy joylashuvda xatolikka yo'l qo'ymaslik muhimdir. Buning uchun narsalar to'plamini yengil chiziqlar bilan belgilab chiqish zarur. Tasvirlashda narsa va buyumlarining perspektiv qisqarishlarini puxta bajarish o'ta muhim.

Narsalarning o'zaro joylashuvi, istagan qirrasini yo'nalishi naturada osongina aniqlanadi va naturaning yo'naltiruvchi va vertikal (tik), gorizonttal (yotiq) chiziqlari yordamida tasvir qog'ozda yengil quriladi. Uzun qalam yordamida qurilmaning perspektiv burchaklarini, qirra nisbatlarini, stol tekisligida o'zaro turgan joylarini tekshirish mumkin.

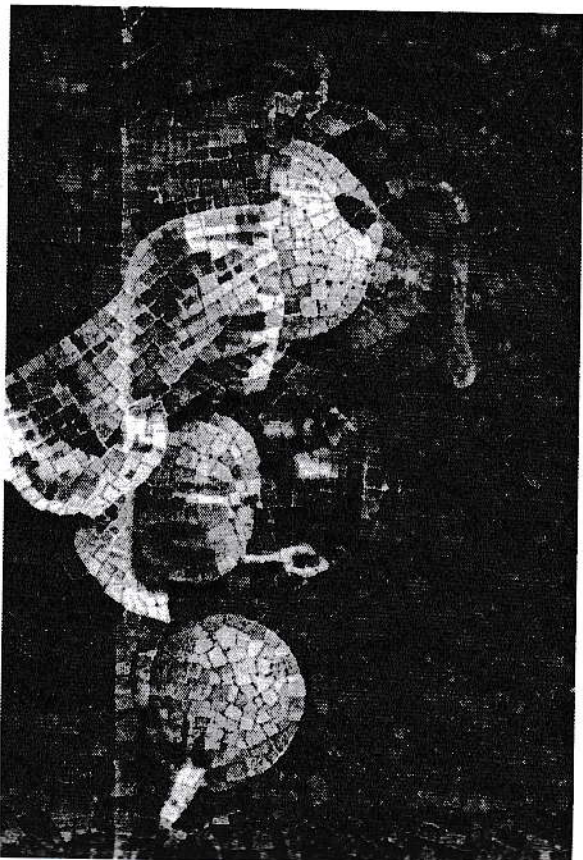
Buning uchun qalamni cho'zilgan qo'lda vertikal, gorizonttal yoki burchak ostida ushlab qirralarning perspektiv yo'nalishini tekshirish mumkin.

Umunlashtirish bosqichida naturaga yaxlitligicha qarash, hammanarsani birdaniga ko'rish ya'ni «tikilib qarash» kerak. Buyumlar guruhining barchasi tarqoq bo'lib tuyuladi, ammo shu paytda tus munosabatlari, natura yaxlitligini tezroq tushunish mumkin. Navbatma-navbat naturaga ham, ranglavhaga ham yaxlit qarash kerak, shunda gayerda qanday xatoga yo'l qo'yilganligini ilg'ab olish mumkin. Butunligicha, yaxlitligicha ko'ra olish qobiliyati, ishini umumiydan xususiyga qarab va undan yana umunlashtirishga tomon boriladi. Ish jarayonida yaxlit ko'rish – rangtasvir ishlash mahoratining asosidir. Faqatgina shu malakaga ega bo'lgan rassom, naturani obrazli ko'rinishini to'g'ri ifoda etishi, undagi asosiy va har bir bo'lakning o'z o'rini topishini, ishning yakuniy darajasini hamda kompozitsiyaviy markazga bo'yusundirishni samarali bajara oladi.

Rang bilan ishlash jarayonida shakllarning xarakteriga aniqlik kiritib borish zarur. Tasvirlash jarayonida ishini boshidan oxirigacha, albatta, metodik ketma-ketlikka rioya qilish muhimdir.

Mozaika (lotin tilidan musivum - Muzeylarga bag'ishlangan) - bu poydevorga juda ko'p miqdordagi mayda bo'laklarni birliktirish orqali turli sirtlarda badiiy tasvirlar yoki bezak naqshlarini yaratish usuli. Mozaika odatda ushbu qadimiy texnikadan

Mozaika ishidan namuna

28-rasm.

29-rasm.

hoydalgan holda yaratilgan san'at asarlari deb ataladi. Qadim zamonlardan beri u ko'pgina jahon madaniyatlarining tasviri, monumental va dekorativ-amaliy san'atda qo'llanilgan.

Mozaika ayni paytda ijrochidan katta sabr-toqat talab qiladigan mashqqaotli ish va hayrat uyg'otadigan o'ziga xos san'atdir. Amaldagi materiallarning xilma-xilligiqa qarag'ansidan, mozaik elementlarni yotqizishning faqat ikkita asosiy usuli mavjud: to'g'ridan-to'g'ri va teskari.

To'g'ridan-to'g'ri usul bilan usta mozaik qismlarini to'g'ridan-to'g'ri

30-rasm.

hoydalgan asosga yopishtiradi. Ushbu yotqizish technologyasi uzoq vaqt oldin ishlatilgan va ko'p ming yillar davomida deyarli o'zgarmagan. Bu muallifning faqat mozaik kompozitsiyalarini yaratishda ajralmas hisoblanadi.

Teskari yotqizish usuli faqat yigirmanchi asrda keng targ'aldi. Uning mohiyati shundan iboratki, mozaik elementlar birinchi navbatda old tomoni bilan qog'oz yonag'iga yopishtirilgan, so'ngira olingan tuval teskari tomoni bilan poydevorga

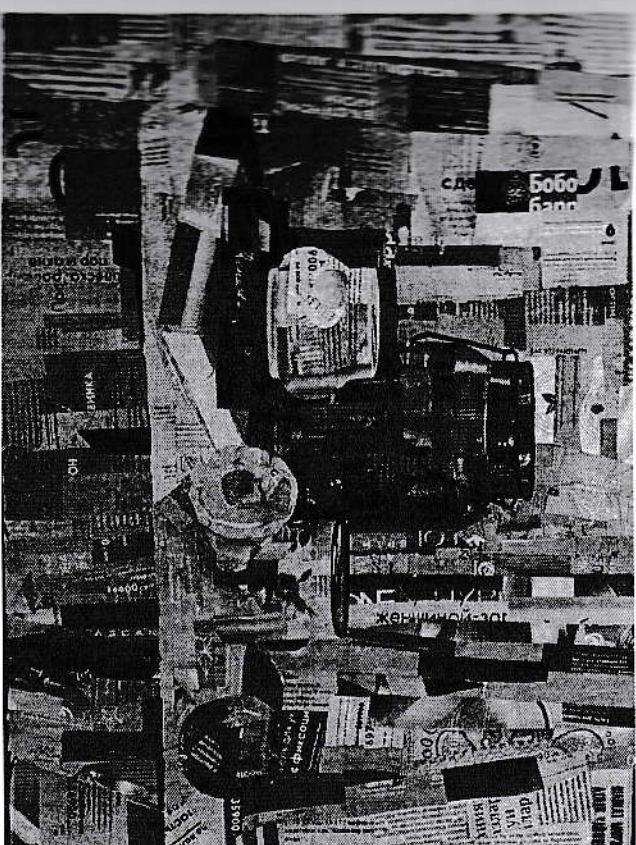
biriktirilgan. Ushbu usul ko'pincha usta quruvchilar tomonidan ta'mirlash vaqtida devorlarni bezash jarayonini iloji boricha tezlashtirish va soddalashtirish uchun qo'llaniladi.

Mozaitik panellar va rasmlar nafqat bardoshi, balki harorat va namlik o'zgarishiga ham chidamli bo'lishi kerak. Shuning uchun, ko'pincha ustalar mozaikani tayyorlash uchun quyidagi materiallardan foydalanadilar: keramika; mayda; tabiiy tosh; kamenerlar; mollyuska qobig'i; metall.

Natymortni tasvirlashda ham oldin natymort kompozitsiyasi chizib olinadi. So'ngra yorug'-soyasiga

31-rasm. CHDPU talabasi
Tolipova Marjona,
o'quv natymortni

32-rasm. CHDPU TSMG I-kurs talabasi Umarov Dinora - o'quv natymortni

o'tkaz qilgan holda tanlangan materiallar(rangli qog'ozlar)ni kerakli qismlarga yopishtirib chiqiladi. Bunda har bir rassom o'z ijodkorlik qobiliyatini ishga soladi.

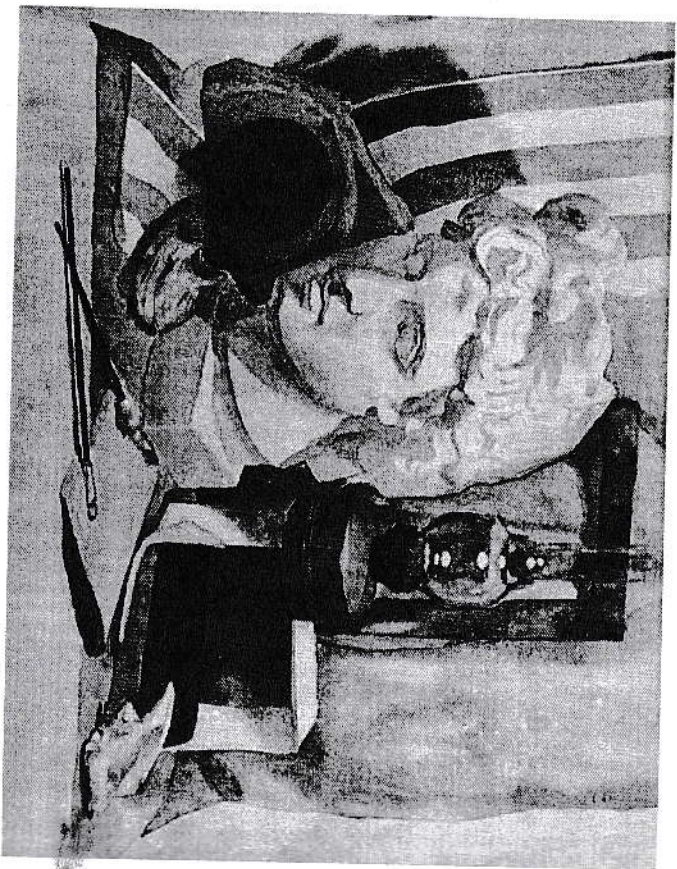
Applikatsiya ishlashda ham mozaika rasmini chizishdagi tartibga rioya qilinadi (31-rasm). Ikkala uslubda xam ishlash o'ziga yarashtir qiyin. Chunki ranglar va shakllarni yaxlitligini ushlab turish murakkabdir. Rassomlarning ijodini kuzatish va g'oyi chizilishiga yordam beradi. Bunday uslubda ishlash ham qiziqarli, ham mushkul.

Tez bajariladigan shu bilan birga g'oya mazmunini ochib beruvchi qoralama va ranglavchilar rangtasvirni o'rganish uchun bebaho o'rganish manbai hisoblanadi. Bu kichik eskizlar ba'zan katta asarlar yaratilishi uchun "g'oyaviy yadro" vazifasini o'taydi. Yaxshi rangtasvir kompozitsiyasi bajarish uchun buyumdagi chiziqlar, shakl, rang, yuza va sirt xususiyatlariga (silliq, g'adir-budur, yaltiroq, yumshoq) diqqatli qaratilish lozim¹⁴.

14. Parmanov Idrisovich, «Osmo» jivopisi», S.A. Barcelona, Ispaniya 1992, s.15

Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasi (Appolon, Venera, Gatamelatta.) ishtirokida tuzilgan natyurmort rangtasviri.

Antik bosh rasmi ustida ishlashning butun majmui tasviriy san'atning ustivor tamoyili – umumiylikdan xususiylikka va xususiylikdan yana umumiylikka usuli va uslubiga asoslanadi. Boshqacha aytganda, naturaning butun qismlarini tahlil qilish orqali umumiy shakl obrazini ifoda etish qoidasiga rioya qilish kerak. Bu tamoyil rasm chizish bo'yicha chiqarilgan hamma o'quv dasturlarida o'z aksini topgan va maxsus badiiy maktab, kasb-hunar kollejlari va oliy o'quv yurtlarida yetakchi hisoblanadi. U barcha talabalarga (ularning davomli rasm chizish tayyorgarligi darajasidan qat'i nazar) taklif etiladi va bajarish talab qilinadi. Talabalar uni osonroq egallab olishlari va uning mazmunini yaxshiroq tushunib olishlari uchun tasvir ustida ishlashning murakkab majmui alohida-alohida bosqichlarga bo'lib o'rgatiladi. Bundan tashqari, uslubiy izchillikka rioya qilgan holda tasvirlash talabaga har bir bosqichni alohida

33-rasm. Aleksandr Pavlovich. - "Gips boshi natyurmort" (akvarel).

tasvirlash olishga va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni anglashga imkon yaratadi. Davomli tarzda rasm chizish jarayoni juda murakkab bo'lib, bunda yetarli ish qilinganiga ega bolmagan talaba ko'pincha qiynalib qoladi. U eng avvalo, nimalarga e'tibor berish, o'z imkoniyatlaridan qanday qilib oqilona foydalanish kerakligini bilmaydi va ishini lozim darajada tashkil qila olmaydi. Bunday talaba, odatda, nimani ko'rsa shundayligicha ko'chirib qo'ya qoladi.

Ko'pchilik talabalar odam boshi rasmini chizar ekanlar, ishda uslubiy ketma-ketlikka rioya qilmaydilar, darhol murakkab vazifalarni bajarishga kirishadilar va hozirada muvaffaqiyatsizlikka uchraydilar.

Talaba naturani kuzatish va tahlil etish hamda rasmini konstruktiv chizish qurish jarayonida aniq tizimga rioya qilishi kerak. Rasm ishlashning uslubiy izchilligidagi barcha nozik turlarni Antinoyning gipsdan yasalgan haykali boshini chizish misolida ko'rib chiqamiz. Biz rasm ustida ishlashning uslubiy ketma-ketligini buyon eta borb, bir yo'la tirik odam boshi shakli qurilishining asosiy qonuniyatlari va tasvirlash usullarini (jumladan, ishlash texnik usullarini) o'rgana boramiz.

Birinchi bosqich – kompozitsiyaviy joy lashtirish. Ish qog'oz yuzasida rasmi kompozitsiyasini topib, ifoda etishdan boshlanadi. Tasvirni yuzada qanday joylashtirish qulayroq bo'lishini, qaysi nuqtadan turib qaralganda shakllarning qo'llash xususiyatlari ifodaliroq ko'rinishini bilish niyatida naturani oldindan har tomonlama o'rganib, ko'rib chiqish lozim. Talaba rasm kompozitsiyasini qog'oz yuzasida har taraflama to'g'ri va chiroyli joylashtirishni o'rganishi kerak. Shuning uchun taavirlanajak gips bosh eng ifodali ko'rinadigan nuqtani tanlash unga kompozitsiya masalasini yaxshiroq, talab darajasida hal qilishga yordam beradi. Lekin kompozitsiyani topishda qandaydir alohida bir qoidani mahkam ushlab olinishning hojati yo'q. Masalan, ba'zilar to'rtidan uch qism burilishda yoki profilidagi (yon tomon) bosh shaklini chiza turib, yuz qismi oldida, albatta, katta maydon qoldirilish kerak, deb hisoblaydilar. Lekin, hattoiki, buyuk rassom – ustalar asarlarida ham bunday qilmaganini ko'ramiz.

Ko'pchilik portretlar qog'oz yuzasining o'rtasida jamlanadi. Uyg'oni sh davri rassomlari merosida qator portretlar mavjudki, ularda boshning yuz qismi

rasm cheitga juda yaqinlashtirilgan. O'quv akademik rasmda kompozitsiya o'quv vazifasini hal qilish bilan birga uni murakkablashtirmasligi kerak. Masalan, talaba old tomondan yoritilgan boshni xolis fonda chizishi kerak, deylik. Yuqorida aytilganidek, boshning yuz qismi oldida katta maydon qoladi. Shaklni tushlashga kirishar ekan, u boshdagi soyalar kompozitsiyani buzganini va tus muvozanati yo'qolganini ko'radi. Shuning uchun u rasm chizishdan oldin qator xomaki chizgilar bajarib ko'rish zarurki, ularda kompozitsiya masalasi hal etilsin. Talaba eng qulay nuqtani tanlab olishi kerak, ya'ni u duch kelgan joyga o'tirib olaverishi maqsadga muvofiq emas. Vaholanki, ko'plab talabalarda ana shunday qusur bor. Bundan tashqari, shogird o'zi chizayotgan rasm oxir oqibatda qanday ko'rinishga ega bo'lishini, xayolan bo'lsada, yaqqol tasavvur qilishi lozim. Faqat shundan keyingina qalamni qo'lga olishi va rasmini qog'oz sathiga dadil joylashtirib, ifodalashni boshlashi mumkin.

Ikkinchi bosqich – bosh shaklining xarakterli xususiyatlari, o'lcham munosabatlarini, ya'ni nisbalarini va boshning kenglikdagi holatini ochib berish. Bosh shaklining o'ziga xos xususiyatini ochib berishga kirishishdan oldin talaba haykal-naturani diqqat bilan o'rganib chiqishi, shakl qurilishining eng muhim xususiyatlarini aniqlab olishi lozim.

Bosh shaklini tasvirlashning dastlabki bosqichlarida yordamchi chiziqlardan foydalanish usullari rasmlarda ko'rsatilgan. Shuningdek, talabalaruzoq muddatgamo'ljallangan akademik vazifalarni bajarish davomida antik davrga mansub gips bosh niqoblarini ham qalamchizgi bilan chizishlari muhim.

Bosh rasmini chizishda uning old qismi rassomni ko'proq jalb qiladi. Ko'zlar, burun, lablar va quloqlar shaklini diqqat

34-rasm. "Toshonda Gips boshi natyurno'rni ishlash" (akvarel).

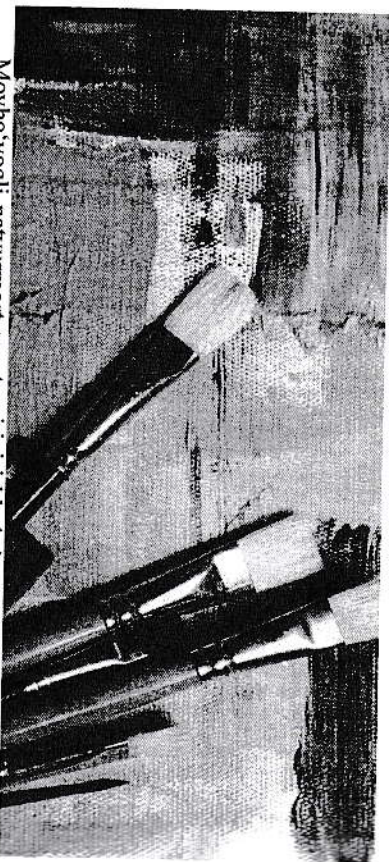
bilan ishlash talab etiladi. Lekin bu shakllarni detallashtirish, batafsillashtirish jarayoni shakl tuzishning ma'lum qonuniyatlariga bo'yusinishi kerak.

Buyuk rassomlarning ishlari ko'rib tahlil etish, shuningdek, ulardan ko'plab namunalar olish ko'zlangan maqsadga erishishda katta ahamiyat kasb etadi.¹⁵

¹⁵ X.X. Muratov, Qalamasviy, O'quv qo'llanma, TOSHKENT IJOD-PRINT 2020, 93-107 betlar

Murakkab bo'lmagan natyurmort kompozitsiyasini moybo'yogda ishlash ishlash. (Grizavil)

Moybo'yogda ishlash XV asrda boshlangan. Hozirgi zamonda rangtasvirida eng ko'p ishlatiladigan bo'yqlardan biridir. Moybo'yogda tasvirlarni ishlash rassom uchun ham, endi o'rganayotgan talaba uchun ham juda qiziqarli mashg'ulotdir. Ammo bu mashg'ulotning jiddiy qiyinchiliklari ham mavjud bo'lib, u moybo'yog rangtasvir texnologiyasi bilan bog'liq. Chunki moybo'yog bilan ishlash ma'lum tayyorlikni talab etadi. Ularga bo'yqlarni tanlash, ish uchun sath (mato)ni tortib tayyorlash, uni qoplama (grunt) bilan yopish, mo'yqalamlarni tanlash, eritgichlarni tanlab olish kabi zarur tadbirlarni kiritish mumkin. Moybo'yogda tasvirlar ishlashni o'rganish natyurmortlarni chizib mashq qilish orqali o'zlashtirilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Moybo'yogli natyurmort rangtasvirini ishlash jarayonining ayrim tomonlari akvarel texnikasiga o'xshash. Chunki bunda ham avval qalamtasvir chizib olinadi. Agar suvbo'yogda ishlash uchun tasvir mukammalroq, mayda detallari bilan batafsil chizib olinsa, moybo'yogda ishlash uchun esa chizmatasvir umumlashtirilib eng asosiy narsalar aks ettiriladi. Buning sababi moybo'yogda ishlash jarayonida batafsillik mo'yqalamda ishlashni mumkinligidandir. Moybo'yogda biror rangni ochlashtirish uchun unga oq rang kerakli darajada qo'shiliadi. Shuni ham bog'liq oq rang qo'shilgach bo'yogning erkinligi ma'lum darajada kamayadi. Buni o'quv mashqlarini bajarish jarayonida albatta hisobga olish joiz. Akvarel texnikasi kabi jihatlardan biri ish jarayonini asosiy uzoq muddatli vazifani boshlashdan avval

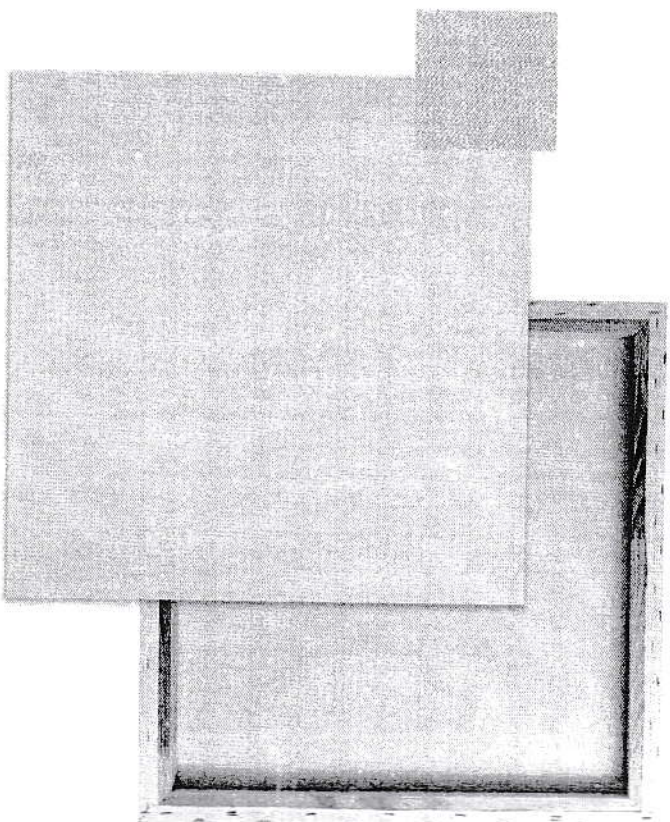
ranglavha, chizmatavhalar ishlab olinishidir. Shunda bo'lajak rangtasvirning asosiy elementlarini tajriba qilib ko'rib o'rganish asosiy ishda uni qo'llash mumkin bo'ladi.

Moybo'yog tasvirlarini ishlash uchun maxsus ashyolardan foydalaniladi. Ular romga tortib tayyorlab, qoplama surtib olingan (gruntlangan) mato, moybo'yogning kerakli xillari, bo'yog taxta (politra), mo'yqalamlarning turlicha funksiyadagi xillari, mastixin va eritgichlardan iboradidir.

Romga tortilgan mato qanday tayyorlanganligi tasvir sifatini belgilaydigan omillardan biridir desak xato bo'lmaydi. Uning qoplanmasi (grunt) ikki xil tarzda tayyorlanishi mumkin. Biri moyli qoplama bo'lib u quyidagicha: 5 foizli yelim (jelatin, ballq yoki duradgorlik yelimi) aralashmasi shunga teng hajmdagi bo'rga qo'shiliadi. U bilan mato sathi qoplanadi. Bir marta surtilgandan so'ng qoplama bo'yog qatlami tayyorlab olinadi. U quyidagi tarkibda, ya'ni - maxsus oqartirilgan rangtasvir yog'i quruq oq bo'yog kukunidan qo'shib tayyorlangan aralashma bo'ladi. Yog' va kukunning nisbati shunday bo'lish kerakki u tayyor idishga solib chiqariladigan moybo'yogdan suyuq bo'lmasin. Shunda uni bemalol mato sathiga moslashtirib qilib surtib chiqish mumkin bo'ladi. 1-2 xafta quritilgach G'adirlashtirilgan yorlari qumqog'oz bilan yaxshilab tekislanadi va skipidar aralashtirilgan moyli qoplama yassi, katta mo'yqalam (fleys) bilan tekis qilib bo'yab chiqiladi. Bunday usulda tayyorlanadigan mato 2-3 oy mobaynida quritiladi. U saqlanadigan joy iliq va quruq bo'lishi shart.

«Yelimli qoplama» deb yuritiladigan qoplanamaning ikkinchi xili quyidagicha tayyorlanadi. Suvda 50-60 gr. jelatin eritiladi va unga 15 gr. glitserin qo'shiliadi. U mato 1-2 marta surtiladi. Birinchi marta surtilgani qurilgach qumqog'oz bilan mato ust tekislanib olinadi, so'ng ikkinchisi surtiladi. Shundan so'ng elim aralashmasi bo'y varoq bo'yog kukuni bilan teng nisbatlarda 40 S darajali issiqda eritiladi. Agar ularni to'kilib quyuv bo'lib qolgudek bo'lsa, o'sha yelim aralashmasidan qo'shiliadi. Hudday qoplama 2-3 marta qavatma-qavat qilib surtiladi. Ular oralig'ida qurishi uchun ma'lum vaqt bo'lishi shart.

Hozirgi kunga kelib maxsus mato (xolst) tortilgan tayyor romkalar ham mavjud

35-rasm

bo'lib (35-rasm), bu maxsus romkalarning qulayligi uni tayyorlashga ketgan vaqt ancha tejaladi, hamda nisbatan sifatli materiallardan tayyorlanmoqda.

Qoplamalar yana ma'lum rang tusida ham tayyorlanishi mumkin. Ular ko'proq ijodiy ishlarni bajarishda va kompozitsiya yaratish jarayonlarida qo'l keladi. Moybo'yog'da o'quv-mashqlarni bajarishda rang xillaridan ham unumli foydalanish talab etiladi. Vazifalarni ishlaganda juda ko'p rang xillaridan bilib-bilmay ishlatish yaxshi samara bermaydi. Tabiatda yetitta asosiy rang (bo'yog) borligi ma'lum. Ular qizil, noranji, sariq, yashil, havo rang, ko'k, binafsha ranglardir. Bo'yog aralashiriladigan taxtda (politrada) bo'lishi juda zarur rang xillari esa qizil, sariq, ko'k bo'yog'dir. Chunki ular boshqa qolgan asosiy rang-tuslar vositasida xosil bo'lmaydi. Bularning aralashmasidan qolgan juda ko'p ranglarni chiqarish, xosil qilish mumkin. Ulardan xatto qora rang tusini ham topish mumkinligi sir emas. Faqat qaysi rangni bir-biriga qancha miqdorda aralashirishni bilish kifoya.

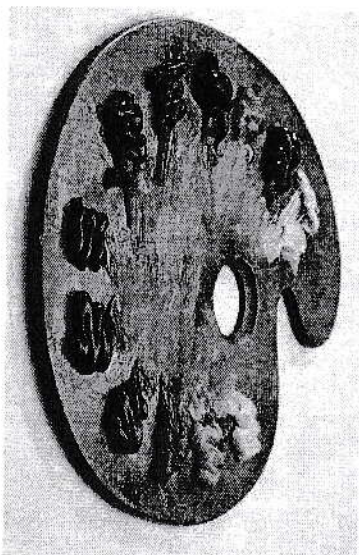
Uning uchun esa albatta tajriba va o'quv bo'lishi kerak. Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki tabiatda absolyut oq va absolyut qora ranglar mavjud emas. Ularning har biri qandaydir bir rang tovlanishida bo'ladi. Masalan qoraning jigarrangga, ko'kka, yashilga moyil ekanligini ko'rishingiz mumkin. Oq rangning turli nozik tuslarga moyilligi ham tabiiy. Bunday rang va tuslarning hamda ularning to'q-matliklarini topib tasvirlash uchun moybo'yog'da ishlash texnikasi juda qulaydir. Shu funktsiyalarning kengligi bilan u boshqa bo'yog turlaridan ajralib turadi. Moybo'yog texnikasida rangtasvirilar ishlashda moyqalamlarning qanday turlari va o'lchamlardagilarini ishlatish ham muhimdir. Ularni tanlay bilish ko'p foyda keltiradi. Ma'lumki natyurmortlarni, katta ishlarni bajarishda yapaloq va dag'al moyqalamlarni qo'llash ish sifatini, ta'sirchanligini ta'minlaydi. Moybo'yog'larga moyqallovchi, erituvchi vositalar qo'shib ishlatiladi. Ular moyli, moyli kamaytirilgan bo'lishi mumkin. Moyjirog'i bo'yog'ni sekin qurishi uchun yaxshi vosita bo'lib, u ulardan foydalanilgan paytda rangtasvir sekin quriydi. Shu sababli uzoq muddatda ishlatiladigan tasvirilarni ishlashda qulaylik yaratadi. Bunday eritgichlarga ba'zan lat ham aralashirib ishlatilishi mumkin, shunday qilinganda ishing bo'yog qatlami

36-rasm

tezroq quraydi va bo'yoqning moyi matoga shiniilib ketishining oldi olinadi.

Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, moybo'yoq texnikasida rang qoriladigan maxsus taxtacha (politra) ning yuzasida bo'yoqlarni qanday joylashtirish masalasi ham muhim. Unda bo'yoqlar issiq-sovuq ranglarga ajratib, shu bilan birga to'q-ochligiga qarab ajratib joylashtirilishi mumkin. Oq bo'yoq odarda o'rta yoki ranglar qatorining boshlanishida bo'ladi.

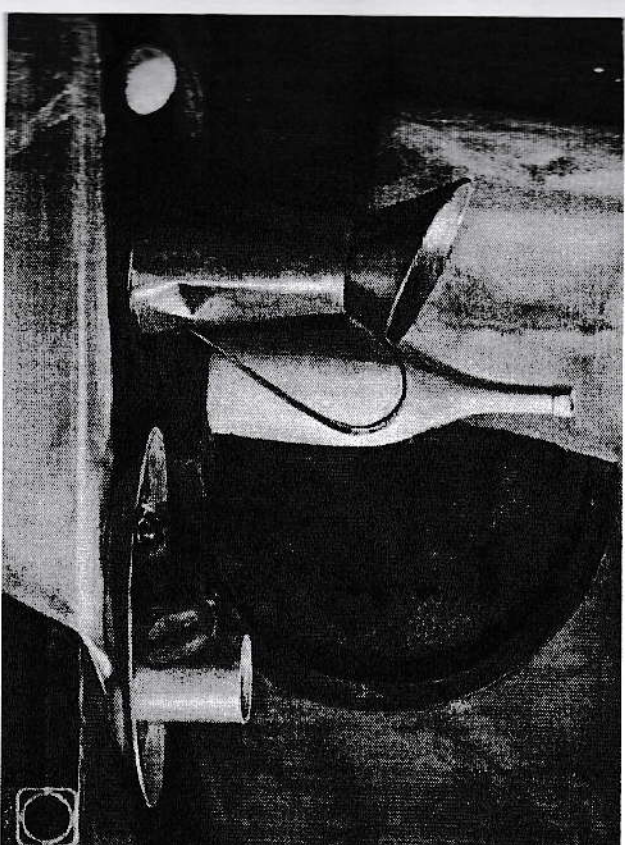
37-rasm

Agar har safar bir xil joylashtirilsa, rassom shunga o'rganadi va kerakli bo'yoqni darrov topib ishlatish imkoniyati qulay bo'ladi. Moybo'yoqda tasvirlar ishlanishining ko'p o'rganilishi kerak bo'lgan tomonlari bor. Ularning barchasi ko'p mashq qilish orqali o'rganib olish imkonini beradi. Tajriba nazariy va amaliy tomondan muntazam mashq qilish natijasida oshadi. Bunda maxsus adabiyotlarni mutola qilish ham zo'r vositadir.

Akvarel texnikasidagi bo'lgani kabi moybo'yoq texnikasida ham natyurmort ishlashda qalamtasvir

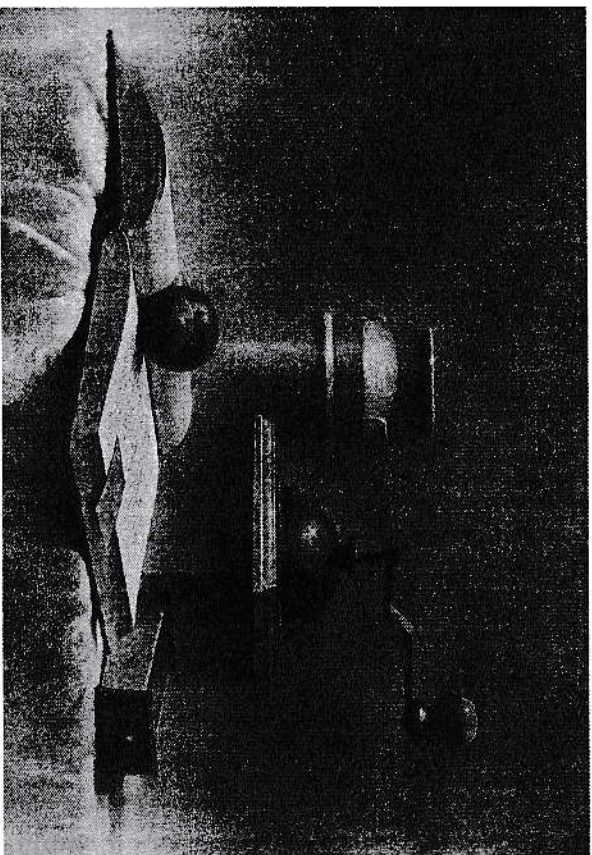
muayyid rol o'ynaydi. Rangtasvirda chizmani har xil materiallarda chizish mumkin. Masalan; qalam, ko'mir va cho'tka bilan moybo'yoqni razbavitelga aralashtirgan holda chizish mumkin. Bu vazifani bajarish uchun eng yaxshi ashyo ko'miridir, chunki ko'mir bilan ishlaganda xoxlagancha o'chirib tuzatish mumkin.

Natyurmort rangtasvirini moybo'yoqda ishlashda dastlab bitta rangda (griizylda), qora yoki jigarrangda tasvirlashdan boshlagan ma'qul. Maqsad moybo'yoqda har xil rangdagi buyumlar shaklini, hajmini tusda ifodalab berishni o'rganish lozim. Buyumlarining shakli va rangi bir birdan farq qilsa ham ularni bitta rangda tasvirlash ancha qiyinchilik tug'diradi. Tasvirlash jarayonida yorug'lik qiyomatini, qaysi shakllar eng to'q, qaysi joyda eng ko'p yorug'lik uning qiymati, to'q

37-rasm. Olga Kabacova-griizyl natyurmort

predmetlarning yorug'liklarning bir-biriga bo'lgan munosabati qaysisida ko'proq, qaysi bitta kamroq yorug'lik yoritilayotigani va och rangdagi buyumlarining toylalari, shaxsiy va tushuvchi soylalarini ishni boshlashdan oldin yaxshilab o'rganib olingish kerak.

38-rasm. *Chien Chung Key-gritavi*

Rang bilan ish boshlashda avvalo hamma soya joylarni tiniq rang bilan yozib chiqish kerak, yorug' joylari bundan mustasno. Shundan so'ng natyurmortning orqa foni va yarim soyalar (polution) ishlanadi, fon, soya va yorug'liklarning munosabatlari aniqlanadi. Reflekslarni ishlashda ularning yorug'ligi umumiy tonlardan chiqib ketmasligi kerak.

Ishning umumiy holatida natyurmortning eng yorug' tushgan joyini va eng to'q joyini, soya yorug'ini ishlab chiqib, mayda bo'laklarni shu ikkita nuqtaga bo'yindirish kerak. Ishning oxirida hamma mayda bo'lakchalar bir yaxlitlik hosil qilsin. Yaxitlikni buzmaslik, undan chiqib ketmaslik kerak.¹⁶

Iltiq tuslanishga ega bo'lgan kontrast rangli buyumlardan tuzilgan natyurmortni cheklangan ranglarda ishlash. (moybo'yog)

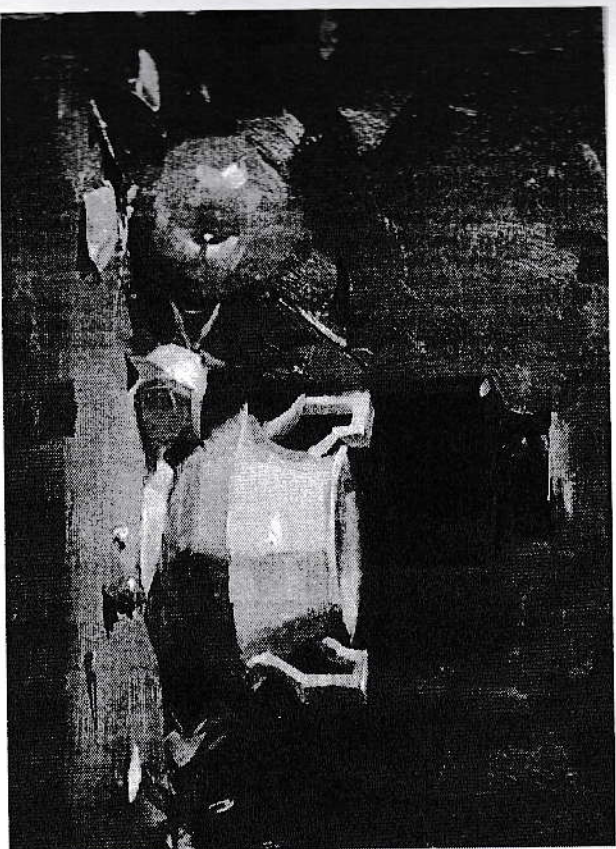
Rangtasvir ishlashda uning qonun-qoidalarini, usul va texnologiyasini o'rganish muhim ahamiyatga ega vazifalardandir desak xato bo'lmaydi. Shunday zarur shartlar qatoriga axromatik va xromatik ranglar haqidagi bilimlar ham kirishi

tabiiydir.

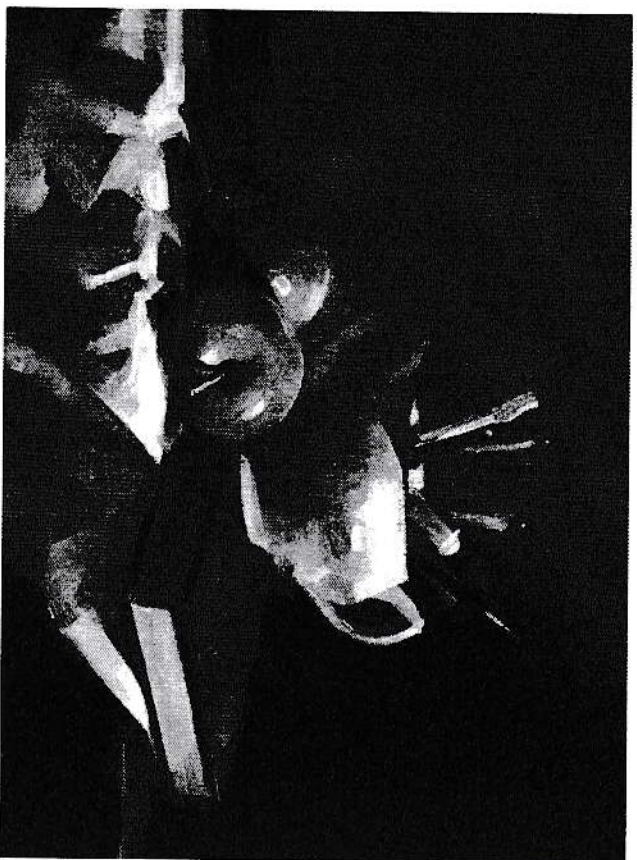
16 Orif Muinoy, *Rangtasvir*, Toshkent-2007, 34-37 b.

Ko'zimiz ko'ra oladigan tabiatdagi hamma ranglarni sharti ravishda ikkiga: axromatik va xromatik ranglarga bo'lish mumkin. Oqdan to'q qoragacha bo'lgan ranglar axromatik ranglarga (oq, kulrang, qoramir, qora, to'q qora) qolganlari esa xromatik (qizil, sariq, ko'k va hokazo) ranglarga kiradi.

Xromatik ranglar o'z navbatida, sharti ravishda yana ikkiga, issiq va sovuq ranglarga bo'linadi. Issiq ranglarga olov, quyosh, qizigan narsalarning rangini eilatuvchi qizil, sariq, zarg'aldoq ranglar kiradi. Muz, havo, suvlarning rangini eilatuvchi ko'k, moviy, binafsha ranglar sovuq ranglarga kiradi. Yashil va binafsha ranglar goh issiq, goh sovuq ranglarga kirishi mumkin. Chunki yashil rang sariq va ko'k ranglarning aralashmasidir. Binafsha rang esa qizil va ko'k ranglarning aralashmasidan hosil bo'ladi. Ko'rinib turibdiki, bu ranglar issiq va sovuq ranglarning aralashmasidan hosil bo'lgan. Aralashtirishda issiq rang miqdori sovuq rang miqdoriga nisbatan ko'proq bo'lsa, hosil bo'lgan rang issiq rang qatoriga, sovuq rang miqdori ko'proq bo'lsa, sovuq ranglar qatoriga o'tish mumkin. Xuddi shunday, binafsha rangda qizil rang ko'proq bo'lsa issiq, ko'k rang ko'proq bo'lsa,

39-rasm. *Qiang Huang-kundalik rasm*

40-rasm. Qiung Huang-naturnormi (mo'ybo'yog)

sovuq ranglar qatoriga kiradi. Demak, o'quv mashg'ulotida ranglasvirni ishlashda qo'yilmadagi narsa va buyumlarning yorug'-soya nisbatlari, shuningdek, rang nisbatlarini ham ochib aniq ko'rsatish muhim ahamiyatga ega.

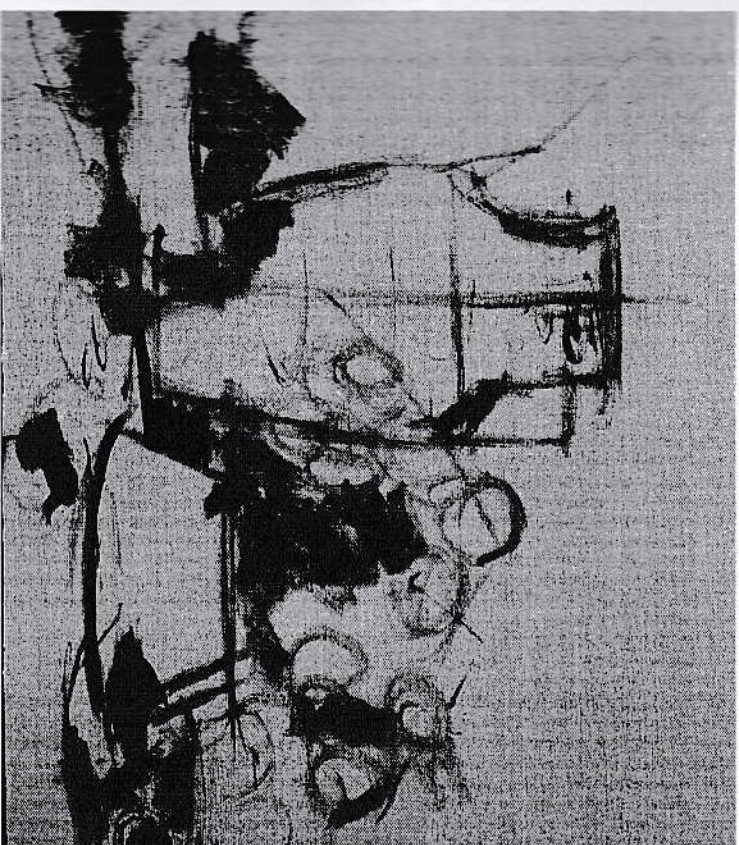
Kompozitsiyadagi to'qlik, rang, faktura yoki masshtabni o'zgartirib qarama qarshilik hosil qilish orqali holat yoki harakatni ifodalash mumkin. Juda och jisim kuchli soya tushib turgan to'q jisim oldiga joylashtirilsa kontrastlik darajasi oshadi. Rang yoki to'qlik darajasidan tashqari rangdor yuzada kulrang, sovuq tusli yuzada iliq ranglar berib ham kontrastlikni kuchlaytursa bo'ladi. Yana bo'yog surtmasini har xil qalinlikda qo'yish, mo'yqalamni turlicha ishlatish yo'li bilan ham fakturadagi kontrastlikni yaratish mumkin¹⁷.

Bu faktorlardan o'z joyida qo'llash kartina va undagi obrazga nisbatan to'mashabini qiziqishini oshiradi. Rassomning hissiy sezgisi orqali

17 Suzanne Brooker. The elements of landscape oil painting: techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guipill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York, 2015. s. 47

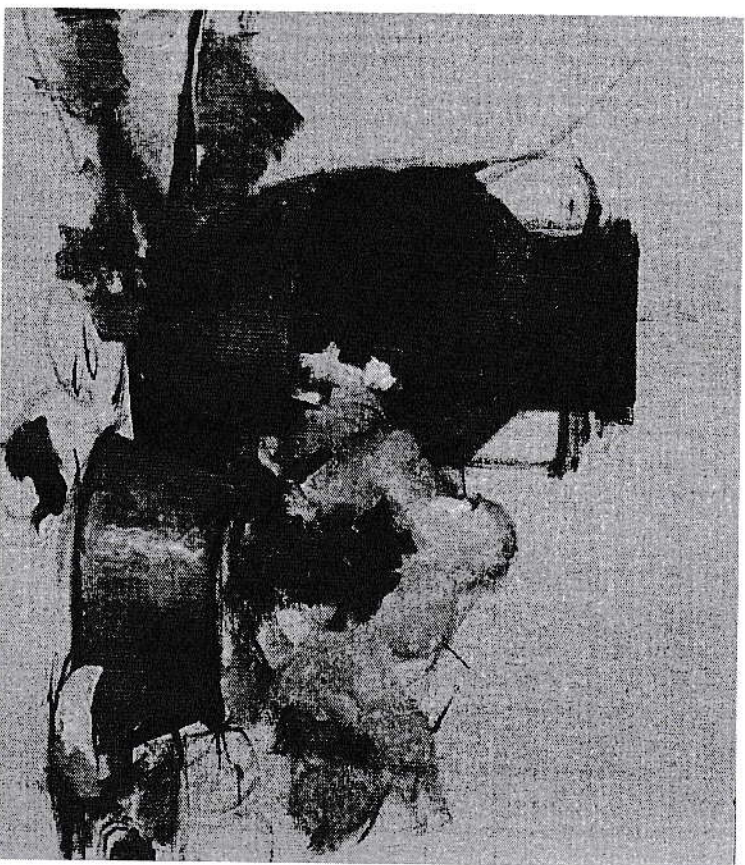
kompozitsiyaning asosiy qonun-qoidalariga amal qilgan holda bu unsurlar va qoidalarni qanday tashkil etishni aniqlashga yordam beradi. Kompozitsiyadagi bu qoidalarni qo'llashdagi ikkilanganish yangi ijodiy eksperimentlar qilishga xalaqit beradi.

Birinchi bosqich: kompozitsiyani joylashtirib, uning qalamda umumiy ko'rinishini chizib olamiz (41-rasm). Mashq uchun romkaga tortilgan mato va iliq bo'yqlarni tanladik.

41-rasm

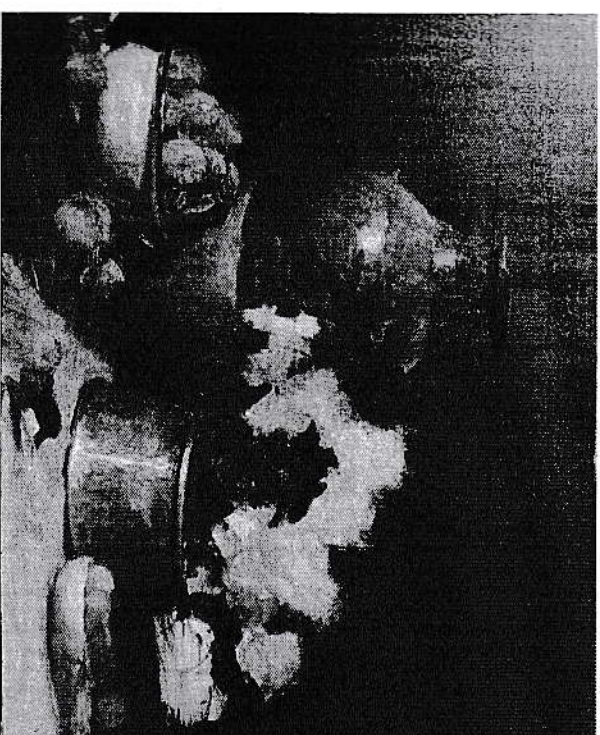
Ikkinchi bosqich: natyurnordagi mevalar, idishlar hamda fondagi asosiy tushlarni aniqlab, katta yuzalarga ishlov beriladi (42-rasm). Ulardagi ranglar sekin-astan to'qlashtirib boriladi. Kartinadagi boshqa bo'laklarning rangini fon rangi yordamida tayyorlanib borilsa bir-biriga uyg'unlashgan, iliq tUSDagi kompozitsiya hosil bo'ladi.

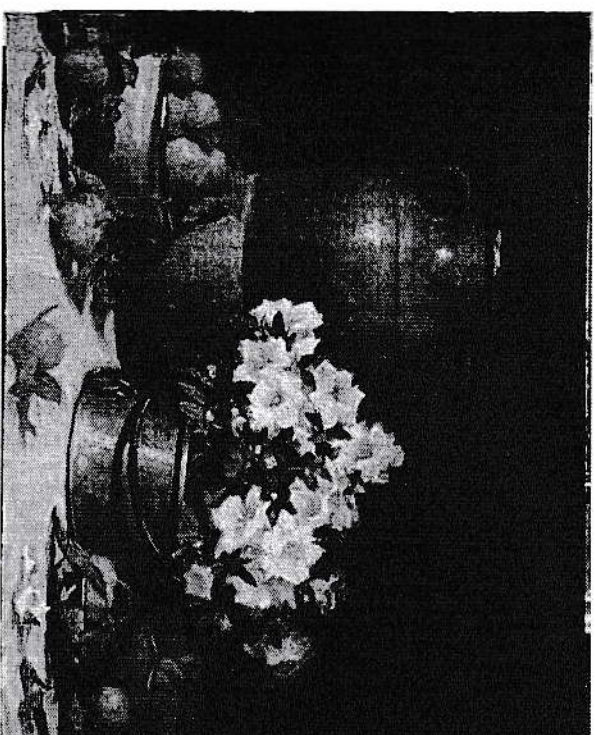
42-rasm.

Uchinchi bosqich: kartinaning kompozitsion qurilishi. Mevalarning boy rangi hamda grafin va ryumkalarni keng rang surtmalarida berib boring. Shu'la tushib turgan joylar uchun oq qog'ozda joy tashlab ketishni unutmang. Tezda qarama-qarshi ranglar, yorqin tus va oq dog'lar ko'rinishlari sizni qo'shimcha ishlov berish, soya chetlarini yumshatish, yuvish ishlarini bajarishga undaydi (43-rasm).

To'rtinchi bosqich: unumlashtirish yakunlash ishlari. Mevalar, savatning rangdorligiga ishlov berib ranglarni yaxitlashtirib boring (44-rasm). Alohida bo'laklarning qirralari yondagi jismlardan ajratish uchun to'qlashiring, kerakli joyini yumshatib aniqlashtirib boring. Ishni tugatishdan oldin uni ko'zdan panaroq joyga qo'ying. Oztroq muddat o'tgandan so'ng qaraganingizda undagi kamchiliklarni ko'ra boshlaysiz va uni to'g'rilash mumkin bo'ladi.

43-rasm.

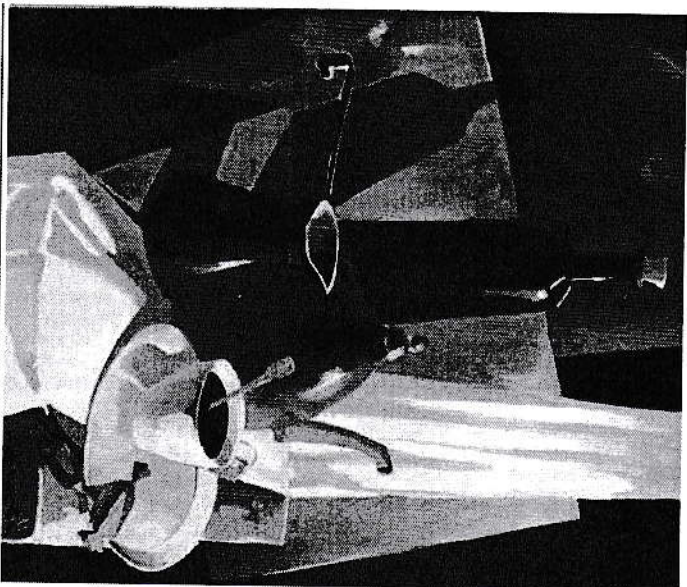

44-rasm.

Sovuq tuslanishga ega bo'lgan murakkab natyurmort kompozitsiyasi ishlash

Moybo'yoqda rangtasvir ishlash juda murakkab hisoblanadi. Har qanday yangi bo'lgan mashg'ulotga qo'l urilar ekan, maqsadga yetish uchun inson har xil ko'zda tutilmagan qiyinchiliklar oqibatida bu mashg'ulotni keyingi safarga surish yoki umuman to'xtatishga harakat qiladi. Moybo'yoqda ishlashni o'rganish uchun talabdan texnika, ko'nikma, ko'p mehnat va sabr-qanoat bilan tinmay mashqlar qilishni talab qiladi.

Rangda tasvirlashdan avval kompozitsiya markazini aniqlab olish zarur. Buning uchun tasvirning qaysi qismi eng muhim sanaladi? Tomashabin diqqatini kartinning qaysi qismiga qaratish zarur? Qiziqarli joy qayerda?

45-rasmi
Sovustopol
Sovuq ranglardan tashkil
topgan natyurmort

kabi savollar bilan o'zingizga murojaat qiling. Ishni boshlashning boshlang'ich bosqichida bu muammolar yechimini topish kompozitsiyaning asosiy g'oyaviy markazini aniqlab olishga yordam beradi. Kartiningizning qaysi qismiga ko'proq e'tibor berilishiga qarab ufq chizig'ini baland yoki past darajada olish bilan xolstda kompozitsiya joylashishni taqsimlaysiz. Umuman olganda ufq chizig'i xolstni teng ikkiga bo'luvchi markazda bo'lmastigiga harakat qiling, bunda kompozitsiyaning tug'un, harakatsiz (tepada ham pastda ham kattaroq, diqqatni jalb qiladigan element mavjud bo'lmay, kompozitsiyadagi muvozanat yo'qoladi) holda bo'lib qoladi¹⁸.

Keyingi amaliy mashg'ulotimiz Moybo'yoqda sovuq tuslanishga ega ranglardan tashkil topgan natyurmort ishlash mashqini ko'rib chiqamiz. Mavzumizda uy-ro'zg'or buymlardan tuzilgan natyurmort tasvirini rangdor fonda bajariish mashqini bajaramiz. Bu mashg'ulotda biz Moybo'yoqning cheklanmagan ranglardan foydalangan holda rangtasvir bajaramiz.

Kompozitsiyaning ma'lum bo'lagini bir urinishda tugallashni rejalashtirgan bo'lsangiz ham rangtasvirning boshlang'ich bosqichlarida kompozitsiyaning yaxlit ko'rinishini ko'zdan qochimmaslik juda muhim. Ba'zi bo'yoq ranglari kompozitsiyaning ko'plab joylarida bo'lganda kichik bo'laklarda emas balki katta yuzalar yaxlitligi va ranglar uyg'unligini nazorat qilib borish yengillashadi.

Qog'oz yuzasida kompozitsiya aniqlab olingandan so'ng eng yorug' va eng soya joylari aniq chegarasi belgilab chiqiladi. Bu bosqichlarning vazifasi, narsaning eng yorqin joyi, soya, yarim soya, refleks, buyumning tushuvchi soyalari aniq chiziqlar vositasida belgilab olishdan iborat.

Natyurmortda rang munosabatlarini aniqlash. Narsaning asl rang tuslarini toza-yorqin birligi qalamni bo'yaladi. Yuzada har bir buyum shakli mayda bo'laklarsiz umumiy yaxlit xajmi bo'yab boriladi.

Naturadan rangtasvir ishlash jarayonining o'z qonuniyatlari mavjud bo'lib, bu ishni tartib bilan olib borish talab etiladi. Ketma-ketlik tartibini anglagan xolda bajarilgan ish maxsul muhim ahamiyatga egadir. Ishni nimadan boshlash, uning

¹⁸ Suzanne Brookner The elements of landscape oil painting: techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guipill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015, s. 57

orasida qanday talablarga javob berish va qay o'rinda tugallash kerakligini yaxshi bilmoq zarur.

Rangtasvir bajarishni zarur bo'lgan quyidagi talablar maxsulidir:

1) naturada mujassam umumiy yorug'-soya, rang-tuslar va mustarak ranglardan yorug'-soyani, rang-tusli uyg'unliklar mavjud bo'lgan katta bo'laklarni aniqlash;

2) yorug'-soyali, rang-tusli uyg'unliklar katta bo'lagida, yorug'-soyalar va rang yo'nalishlari, ayrim narsa sirtiga ranglar bilan mutasil ishlov berish;

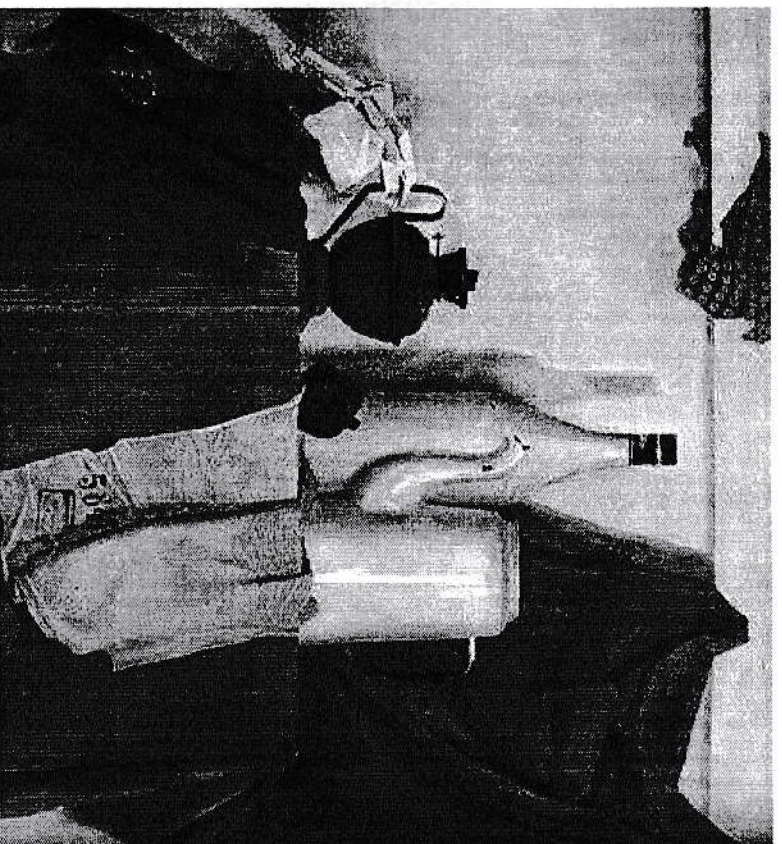
3) umumlashtirish, butun tasvirning yaxlitligiga erishish, kompozitsiya markazini ajratib ko'rsatish.

Qo'yilgan talablar mohiyatini bima-bir ko'rib chiqamiz.

Rangtasvirning to'laqonli ifoda etilganligini yorug'-soya, rang-tus kontrastlari, naturaning asosiy rang bo'laklariga o'zaro uyg'unliklari bilan belgilanadi. Bu jarayon natijamortda – fon bilan stol yuzasi, qo'yilgan majmua buyumlari orasida, manzarada esa osmon bilan yer yuzi va daryo suvining satti, shuningdek oldindagi plan, o'rta plan va oxirgi planlar orasida sodir bo'ladi. Chizgi sirtlarda ham aynan shu talablar bajarilishini yaxshi bilamiz: birinchi galda buyum konstruksiyasining asosiy mutanosibliklarini (proportsiya) ifodalovchi umumiy kata shakl chizib olinadi. Chizayotgan kishi naturani umumiy va yaxlit tasavvur qilarg' ekan, bu vazifalardan chetlab o'ta olmaydi.

Ranglarni palitrada bir marotaba topib olib uni faqat ochartirib yoki to'qartirib butun narsani tasvirlash mumkin emas, balki narsa-buyum yuzasining har bir qismi uchun maxsus rang tuslarini qidirib topish kerak bo'ladi. Asl ranglar (buyumlarning o'z rangi) yarim soylarning asosiy yoritgichlar va aks yorug'lar ta'sirida juda kam o'zgarishlari bois, ular ichida ko'zga yaqqol ko'rinish turadi.

Hajmli narsalar va natura majmualarining rang-bearangligini yanada kengroq ang'lash uchun shuni yodda tutmoq joizki, yondosh iliq ranglar kontrastlari ta'sirida ko'zga sovuq rang-tuslar ko'rinadi. Bir rang qo'shimcha ikkinchi rangni ifodalab turadi. Buning natijasida naturada mavjud sovuq ranglarga doimo iliq ranglar hamroh bo'lib yuradi. Agar jism sirtida olov rangni ko'rayotgan bo'lsak, uning

46-rasm. Esya Rubanik - Natijamort

yonida, albatta havorangani ham uchratamiz.

Iliq va sovuq rang-tuslar uyg'unliklarida bajarilgan tasvir har bir jismining jarangdorligini oshirib, naturaning tabiiy ko'rinishini ifodalab beradi.

Tasvirlanayotgan narsalar, buyumlarni bir-biriga o'xshashligi yoki farqlarini taqqoslab kuzatish ishini bir muncha yengillashtiradi. Masalan, havorangli narsani boshqa bir tus jihatdan boshqacha bo'lgan havorangli narsaga solishtirib ko'rsak, bizning sezgi-idrokimiz yanada jiddiylasha boradi va ularning rang tuslarini, farqini aniqroq belgilay olamiz.

Narsa – buyumlarni rang jihatdan taqqoslar ekamiz, yana bir vaziyatni e'tibordan chetda qoldirmaslik kerak. Mavjud rang kontrastlari ta'sirida kulrang tuslar iliq yoki sovuq bo'lib ko'rinadi. Kulrang iliq ranglar orasida sovuq, sovuq

ranglar orasida iliq tusda namoyon bo'ladi. Shu bois narsa-buyumlar tuslarini aniqlashda rangsizlarni rangsizlar bilan, iliq ranglarni, iliq ranglar bilan, sovuq ranglarni sovuq ranglar bilan, ochlarni ochlar, to'qlarni to'qlar bilan taqqoslash yaxshi samaralar beradi.

O'ziga xos xarakterli xususiyatlarga ega bo'lgan inson portreti rangtasviri.

(Akvarel).

Qalamtasvir va rangtasvir mashg'ulotlaridagi portret ishlashdagi ilk mashg'ulotlarda qiyofachi bosh va gavda ko'rinishining fonga nisbatlarini "izlash"ni o'rganadilar, chunki faqat aniq va jozibador topilgan shakliga portret ishlashda katta badiiy qiymatga ega.

Inson portretini ishlashni o'rganishda yuzning o'ziga xos xarakter ko'rinishini tushunishga va orqali faqat shu shaxsgagina tegishi bu ko'rinish orqali uning ichki dunyosi, o'y kechimmalarini, ruhiy holatini ifodalashga harakat qiling.

O'tgan mashg'ulotlar jarayonida portretidagi bosh ko'rinishini bir xil ranglarda (grizayl) hamda ranglarda ifodalashni etarli darajada o'rgandingiz. Bu mashg'ulotimizning maqsadi portret tasvirini yaratishda maksimal jozibadorlikka erishishdan iborat.

Ranglavhalar ishlash. Amalda natura bilan solishtirib portret ishlash

Rangtasvir mashg'ulotlarining ilk bosqichlarida odam tanasi rangini topishga ko'proq e'tibor beriladi. Bu rang atrofimizni o'rab turgan narsalar rangidan ancha farq qiladi. Qon tomirlarda oqayotgan qon tananing o'zigagina xos och pushti ranglar hosil qiladi, shuning uchun inson yuzi va tanasining rangi pushtirang ko'rinishda bo'ladi. Tajribali rassom ranglarning nozik ko'lamlarini idrok etishda, yuz ko'rinishi, uning rangi, shakl xususiyati, nisbatlari fakturasi bo'yicha ikkita aynan o'xshash chehralarning yo'qligini qiyinchiliksiz ajrata oladi.

Shuning uchun naturadan portret ishlashni mashq qilar ekansiz tana rangini aniq topishga harakat qiling. Rassom har doim naturada faqat umgagina xos ranglarni ko'ra olish va uni aniq ifodalashga o'rganishi kerak. Bu ranglar farqini topa olish va nozik ranglar ko'lamin mahorat bilan ifodalash uchun mashg'ulotda birinchi mashqi sifatida uch kishining bosh ko'rinishini bitta qog'ozda ifodalashni

tavsiya etamiz. "Nima uchun har xil portretlarni bitta qog'ozda ishlash kerak?", "har birini alohida qog'ozda ishlasa bo'lmaydimi?" degan savol tug'ilishi mumkin. Bajariyotgan portretidagi yuz nisbatlarini solishtirib ko'rish imkoniyati bo'yicha uchun bunday usul tavsiya qilinadi.

Keling buni amalda bajarib ko'ramiz. Akvarelda bir ikki seansda qog'ozning chap tomoniga yosh qiz portretini ishlaymiz. Qop-qora sochlari silliq va oqish yuz

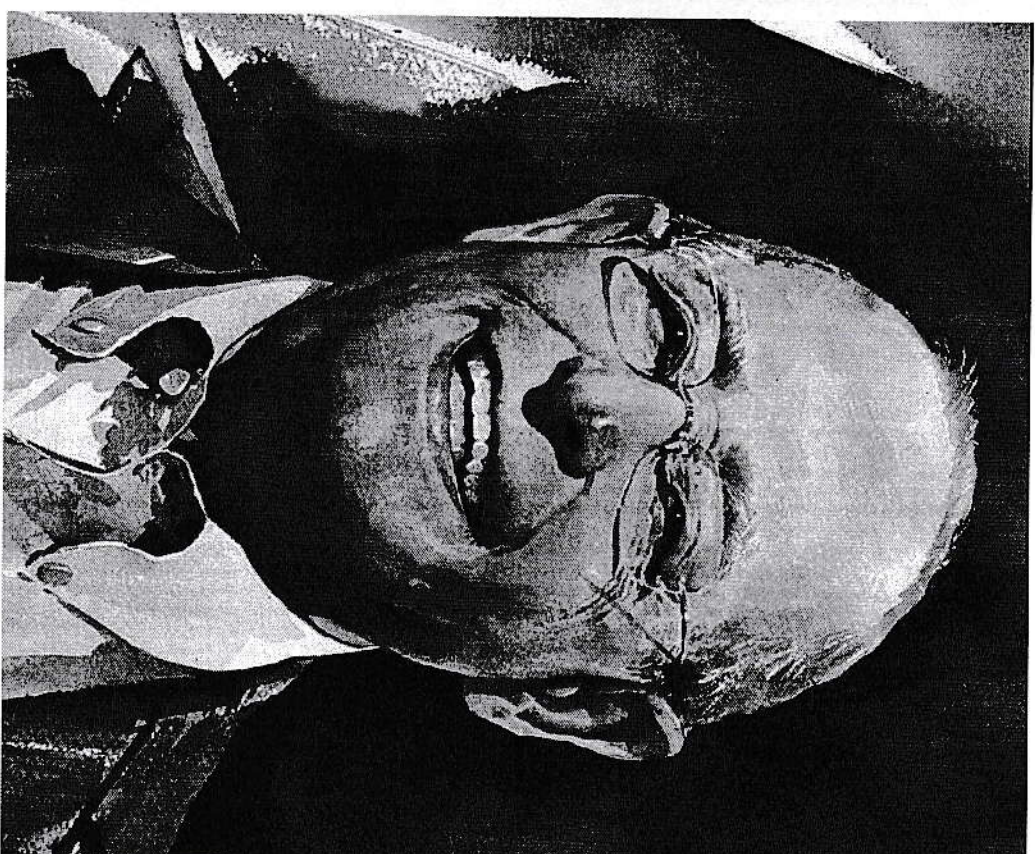
47-rasn. J.Hunsung -Qizaloq portreti (akvarel)

shaklini, to'yingan to'q pusti rang mayin va yumshoq surtnalarda lab shaklini aniq ifodalab turibdi. Yoshlik barq urib turgan yonoqlaridagi pushtirang labdagi qizil rangar bilan uyg'unlashib ketadi. Yuzdagi och sariq, pushtiranglar soyada yoqimli yashilsimon qirmizi rang hosil qiladi (47-rasm).

Keyingi portret ishlash seansiga sochlari to'kilgan o'rta yashar erkak kishi taklif etiladi (48-rasm). Bunda inson kalla suyagi tuzilishi aniq ko'rinib turadi. Chuqur ko'z soqqasi bu inson boshi xarakteri va hajmini ifodalashga yordam beradi. Uni chizishga o'tishdan oldin, qiz bola portretini ishlashga nisbatan bu portretni ishlashda umuman boshqa ranglar zarur bo'lishini nazarda tutishingiz kerak.

Qiyofachining pergament rangini eslatadigan oq-sariq-yashilsimon yuziga boqar ekamiz, bu inson toza havoda kam bo'lishini qiyinchiliksiz xulosa chiqarish mumkin. Boshning soya qismi ham yashilsimon, lekin qiz yuzidagi yashillikdan umuman farq qiladi, qiz portreti ranglavhasida bu rang jigarrang yashil bo'lib, uni ko'lamlaranglarini aralashitirib topilishi mumkin. Bu portretda oldingi rangavhadagi qizning yonog'i va labidagi o'sha yoqimli pusti va qizil ranglar yo'qligini ko'rishimiz mumkin. Qiyofachining rang xususiyatlarini topish uchun ranglar aralashmasini tayyorlar ekamiz bu portretda umuman boshqa ranglardan foydalanishimiz kerakligini tushunib etamiz.

Uchinchi ranglavha. Sochlari oqargan paxmoq soqolli qariya portretini ishlash (49-rasm). Portretini

48-rasm. J.Hunsung - portreti (akvarel)

boshlar ekansiz uni oldingi ikki portret bilan solishtirib ko'rasiz va rangi va fakturasi bo'yicha ham oldingi portretlarga umuman o'xshamasligiga iqrar bo'lasiz.

Shunday qilib shunday ranglavvir darslari, har xil qiyofachilarini solishtirib ishlash barcha inson yuzi shakli va nisbatlari, tana fakturasi va rang qurilishi bo'yicha har xilligiga guvoh bo'lamiz. Bu tajriba bundan keyingi ishlarda barcha

49-rasm. J.Hunsung - portret (akvarel)

portretlarni inson tanasini bir xil ranglarda ishlash kerak emasligini bilib oldingiz, hamda yoritilish sharoiti va holatlariga qarab har doim sinchiklab o'rganish va tahlil qilishga majbur qiladi. Chizishning bunday usullari nozik rang ko'lanlari o'zgarishini idrok etish, ko'zni mashq qildirish imkonini beradi, kelgusi mustaqil ijodiy faoliyatta ta'limning boshlang'ich bosqichlarida chizishni to'g'ri o'rganish, tushunishga yordam beradi

Portret ishlash

Natura qo'yilmasi old tomonidan yoritilganda bir necha soyalar guruhini hosil qilganda yuz va bosh ko'rinishining umumiy rang xususiyatlarini aniq ifodalashi zarur. Yotug'lik boshga to'g'ri tushib turganda orqa fonga qora bo'lmасаda, lekin fon natura bilan faqat tus jihatdan emas, balki, o'zaro rang munosabatlarini boyitadigan rang kontrastligini hosil qilishga yordam beruvchi nisbatan to'q fon talab talab

etiladi.

Boshlovchilar uchun bu rangtasvir mashg'uloti bir necha marotaba o'tkaziladi, chunki bunday mashg'ulotlar etarli darajada murakkab hisoblanadi. Bunda boshlovchi rassom ko'p martalab qaytadan ishlashga majbur bo'ladi.

Chizishni o'rganish, rangtasvirda to'g'ri ishlash malakasi va ijodiy mahoratini oshirishni xohlaganlar inson yuzi va boshi portretini chizishning aniq tizimini ishlab chiqishi kerak bo'ladi. Inson boshi portreti rangtasvirini bajarishni o'zaro uzviylikda bir-birini to'ldirib boradigan uch bosqichga bo'lib ishlashni tavsiya etamiz.

Birinchi bosqich: boshning dastlabki shaklini belgilash va rangli podmal'yovka berish.

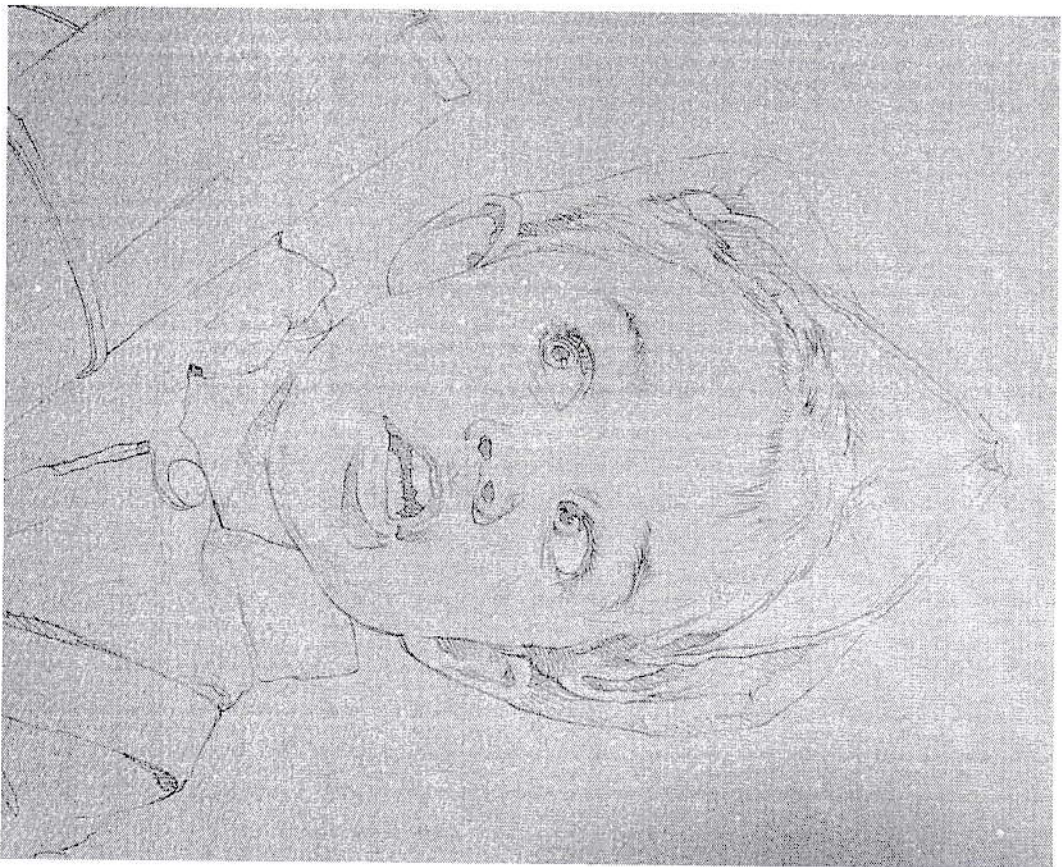
Ikkinchi bosqich: portretning mayda bo'laklari, uning shakl va rang xususiyatlarini o'rganish.

Uchinchi bosqich: umumlashtirish va tahlil qilish, portretidagi umumiy rang uyg'unligi va badiiy jozibadorlikka erishish.

Portreti bunday ishlash bosqichlari rassomga o'z ishini boshlanishidan tugallanganigacha nisbatan ongli ravishda bajarish imkonini beradi va ko'plab keraksiz narsalardan, tinimsiz qayta ishlashdan saqlaydi. Bu odatda portretda keraksiz bo'yloqlar chaplanishiga olib keladi bu esa xiralashib qorayishiga sabab bo'ladi.

Natura qo'yilmasi bajarilgandan so'ng, rassom rangtasvirning birinchi bosqichini boshlashga kirishadi bunda. Bunda avvalo qog'ozda yaxshilab portret konstruktiv modelini qurib olgandan keyingina bo'yloqlarda ishlashga o'tilishini yoddan chiqarmaslik kerak. Bu holat hamma uchun ayondek ko'rinadi va ko'pchilik buni eslatib o'tish shart emas deb o'ylashni mumkin. Lekin rangtasvirda ishlash amaliyoti shuni ko'rsatadiki, ko'pgina holatlarda talabalar bungariyoqa qilmasliklarini ko'rsatadi. Boshlovchi rassomlar konstruktiv qurishga ko'p vaqtlarini sarflashni xohlamaydilar. Bu esa ba'zida ajoyib ranglarda boshlangan portret, alohida joylari qiziqarli va rangdor ko'rinishlarda bo'lib keyinchalik esa shakldagi ko'plab sezilarli xatolar ko'zga tashlanib qoladi va ishini achinarli alvovga solib qo'yadi.

Keyingi bosqichlarda quruq bo'yloqlarda alohida qismlardagi xatolarni

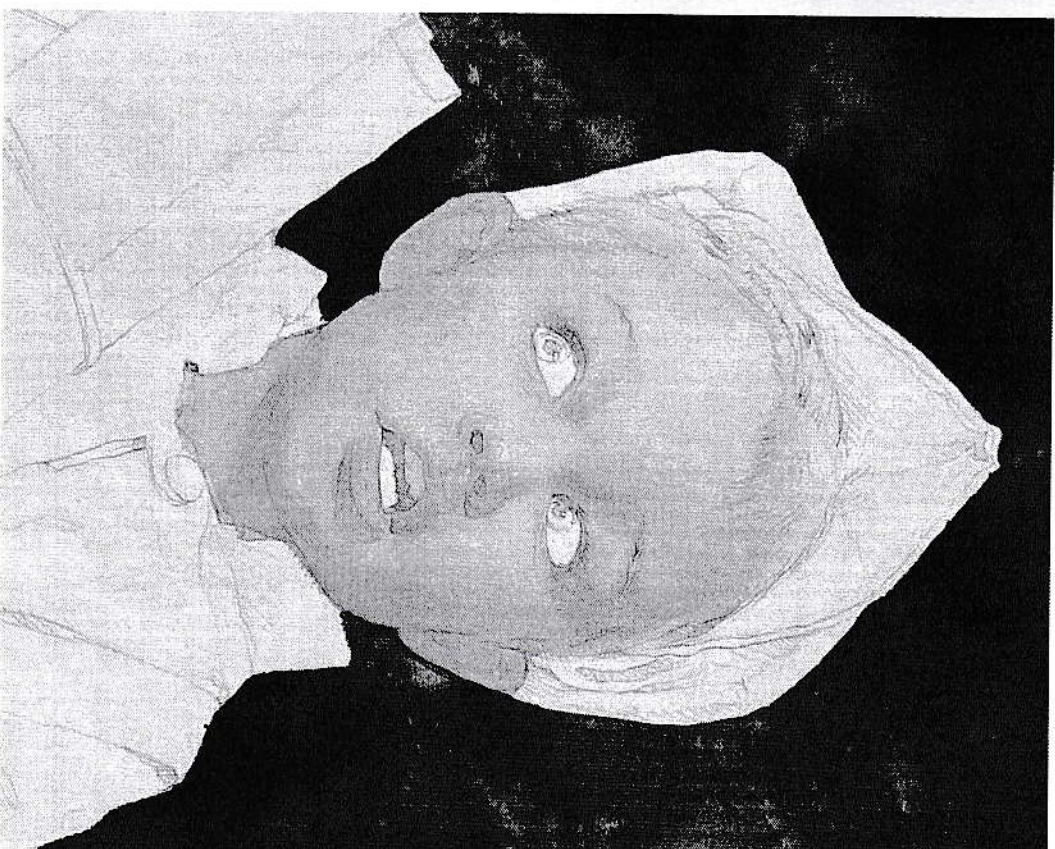

50-rasm. J.Hunsung - Akvarelda portret ishlash bosqichlari (I-bosqich)

to'g'irlashga harakat qilishadi, bu esa ishning boshlanishidagi o'zining jozibadorligi va yorqinligini yo'qotib shakli bo'yicha maydalanib ketgan ezilib ketgan ishga aylanib qoladi. Buning oqibatida ishlash zerikarti bo'lib qoladi, model qiziqarti emasdek tuyuladi, o'z qobiliyatlariga nisbatan shubha tug'iladi, ishni tezroq

to'xtatish hissi paydo bo'ladi.

Bunday xatoliklarsiz to'g'ri yo'ldan borish uchun, avvalo shaklni mukammal qurib unga ishlov bering. Bo'yochlar ostidagi dastlabki chizgilarini chizish uchun yumshoq qalamdan foydalanishingiz mumkin. Bu chiziqqlar qalamni bosib ishlangan

51-rasm. J.Hunsung - Akvarelda portret ishlash bosqichlari (II-bosqich)

to'q tuslarda bo'lishi shart emas. Chiziqlar tusi bo'yicha och bo'lishi mumkin, lekin mumkin qadar portretning asosiy tus ko'lamlari xususiyatlarini hisobga olingan bo'lishi lozim. Keyin esa uning ustidan nozik chiziqlar qoldirish va ortiqcha to'qlikni yo'qotish maqsadida suv bilan yengil yuvib chiqish, yumshoq mo'yqalamda ishqalab chiqish mumkin.

Shundan keyin bo'yloqlarda ishlashdan oldin rassom vazifa mohiyatiga qarab bu ranglavha uchun qanday rangli bo'yloqlarni tanlash, ranglar uyg'unligi, naturadagi iliq va sovuq tuslarni aniqlab olish maqsadida modelni xayolan tahlil qilib chiqish zarur.

Portretni sinchiklab ishlashni esa muallifga aniq ko'rinish turgan bo'laklardan boshlagan yaxshi. Rassom sochlar bilan umumiylikda peshanadagi tus va rang kuchini aniqlab olganidan keyin aniq ranglarni qo'yib boshlaydi. Peshonani ranglarning bor kuchidan foydalanib ishlashni boshlaganda umumiy kompozitsiyaning uyg'unligini saqlagan holda sochning nisbatlarini ham olib ketadi. Undan keyin bir-biriga solishtirib portretning boshqa qismlarini ham shunday rang-tus nisbatlarida ishlashga o'tadi. Shunday qilib muallif bosh va uning alohida bo'laklarini solishtirib, ranglarda qurib boradi.

Mayda bo'laklarda ishlab butun qo'yilmani yaxlit idrok eta olish har doim ham rassomga muvaffaqiyat olib kelavermaydi, uning ko'zi tasvirlanayotgan joyga qarab boshqa qismlarni idrok qila olmaydi. Bu – naturani yaxlit idrok etish uchun kurashning azaliy muammosi. Boshlovchi rassom bunday prinsipda ishlash uchun sinchkovlik, diqqat-e'tiborini bir joyga jamlashda o'zida kuch topa olishi dardkor, bu esa portretda yonog'ni ishlayotganda nafaqat yorug' tushib turgan yonog' qismini soyadagi joylar bilan, balki, yonog'ni peshana, bo'yin qismi, soch va orqadagi fon bilan doimiy solishtirish imkonini beradi. Har qanday buyumni chizayotganingizda doimo boshqalari bilan tinmay solishtirib turing, holbuki butun rangtasvir ishlash jarayoni nisbatlarga tayanadi.

Nafaqat shakl, nisbatlar va xarakterli qismlarni, balki rang nisbatlari ham solishtirilib boriladi.

Bosh shakli ranglar nisbatlarida qurilishini his qilish uchun rassomga etarli

52-rasm. J.Hunsung - Akvarelda portret ishlash bosqichlari (III-bosqich)

tajriba va sezgirlik zarur. Shuning uchun mayda bo'laklar shaklini qurish uchun, har bir rang surtmasi orqali shaklning ma'lum qismi shaklini aniqlashtirish va albatta bunda rang-tus bo'yicha har bir rang surtmasi bir-biridan farq qilishi kerak.

Bir necha seanslarda shakl ustida ishlar ekansiz, natura ko'rinishiga yaqin

kelib qolganligingizni o'zingiz ham sezasiz. Portretning bosh qismi modelga ancha o'xshab qolganini ko'rasiz. Portretni kuzatar ekannimiz ko'z qiyofachining xarakterli ko'z qarashlari kabi tikilib turganligi, burun xakteri topilib, bosh hajmi to'g'ri qurila boshlanganligi hatto soch bo'laklari ko'rinishlari ham sezilib turganligi, ya'ni

53-rasm. J. Hunsung - Akvarelda portret ishlash bosqichlari (IV-bosqich)

barcha qismlar diqqat bilan mehr berib ishlanganligini ko'rib turibmiz. Lekin 5-6 metr uzoqlikdan qaraganda esa portretning rang, jihatdan sayyoz va jozibadorlikning yo'qligini sezish mumkin. Bo'yoqlar u darajada jarangdor emas, ranglar uyg'unligi ko'ngildagidek emas. Barcha mayda bo'laklarga e'tibor bilan ishlov berilganligiga qaramay portretda hajm va uch o'lchamlilik ko'ngildagidek emasligi ko'zga tashlamoqda, buning ustiga yuz qismini qirqib ishlangan, ko'z soqqasi aniq joylashtirilmagan, bir tomondagi jag' ikkinchi tomonga nisbatan pastga osilib tushib qolgan, labham bir tomonga tortib ketganligini ko'ramiz. Hafsalangiz pir bo'lib kichik mo'yalarni olib xatoliklarni to'g'rilashga kirishib, mayda bo'laklarni ishlashga o'tasiz, ammo bu bilan portretni ko'ngildagidek to'g'rilab bo'lmaydi.

Bu holarda ishlash kayfiyatingizni buzadi. Sizda tushkunlik holati bor.

Buning barchasi etarli darajada olib borilgan rangtasvir mashg'uloti jarayonida mayda bo'laklarga ishlashga berilib, yaxlit ko'rishga e'tibor bermagansiz. Mayda bo'laklar sizni yaxlit idrok etishdan chalg'itdi.

Rangtasvir mashg'ulotining oxirgi bosqichi. Bu bosqichning maqsadi maydalanib ketgan bo'laklarni umumlashtirib, portretning konstruktiv qurilishini yangitdan qarab, umumiy ko'rinishni tahlil qilib chiqishdan iborat umumlashtirib, yaxlit rangtasvir echimini topishda rassom o'zida katta ichki zo'rqi shini his qiladi.

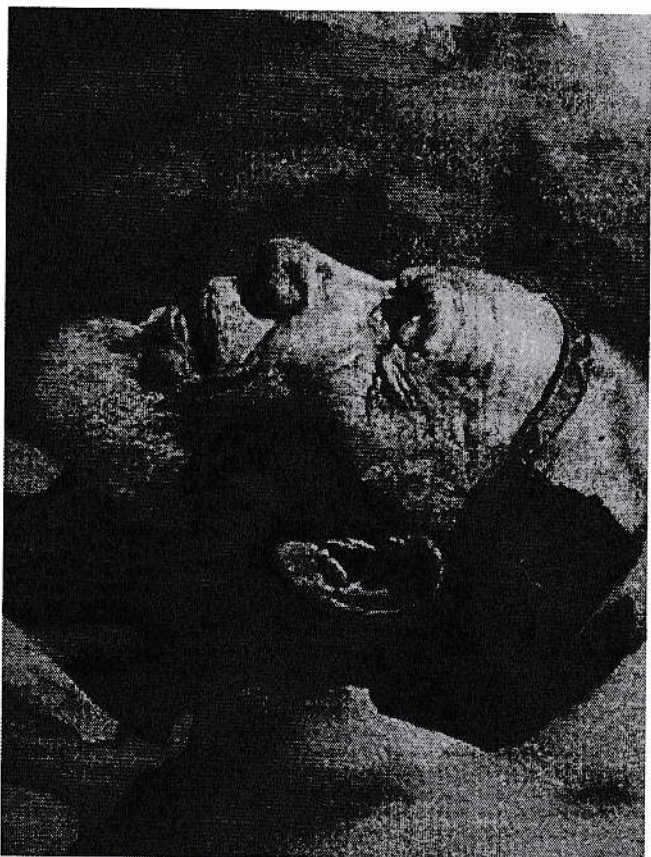
Bunday paytlarda barcha diqqatni yaxlitlik va badiiy echimini topish maqsadida maydalaib ishlangan bo'laklarni qaytadan ko'rib chiqiladi. Bunday yoqimsiz mashg'ulotni o'tmishdagi barcha mashhur portretchi rassomlar ham bir necha marotabalab boshidan kechirgan.

V.A. Serovning xotira daftaridan bizga ma'lumki, modelni sinchiklab o'rganish va katta yutuqlarga erishgan buyuk rassom, o'lmish va undan ortiq seanslarda ishlab tayyor bo'lgan portretlaridan hafsalasi pir bo'lib, yoqmagan ishini achimay mastixinda qirib tashlagan, o'zida yana iroda va kuch topib 2-3 seansda qaytadan ishlab tugatganligining guvohi bo'laniz. Mana shu oxirgi seanslarda kompozitsiyani yaxlitlashtirib, umumlashtirib, yuqori darajadagi san'at asari holiga keltirgan.

Rangtasvir mashg'ulotlarida boshlovchi rassomlar diqqatini naturaning o'ziga xos xususiyatlari va holatiga e'tibor qaratishini ta'kidlaymiz.

Agar inson portretini qo'li bilan ishlaganda, albatta qo'l ko'rinishiga ham katta e'tibor qaratib sinchiklab ishtanishi zarur. Chunki inson qo'li uning yuziga nisbatan ko'proq ma'lumotlarni berishi mumkin. Qo'lning aynan ushbu insonga xos bo'lgan harakatlari va holati hayotiy va ishonarli, mulhiga mos bo'lishi zarur.

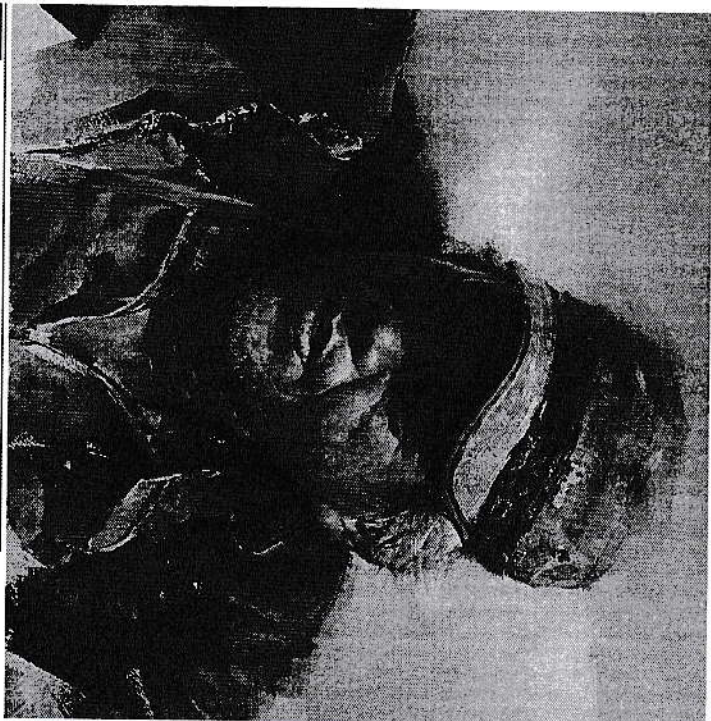
Portret chizish jarayonida qiyofachining ko'zlariga asosiy diqqatgizni qaratib, ko'z qarashi orqali inson ichki dunyosiga kirib borishga harakat qiling. Chunki, ko'z – bu qalb ko'zi deb bekorga aytilmagan. Shuning uchun insonning ichki dunyosini ifodalash uchun ko'z xususiyati, qarashiga diqqat qiling, uni sinchiklab qarab ishlashdan uyalming. Bu uni butun kipriklarini, ko'z qorachig'idagi har bir chiziqni, shu'lan sanab chizish degani emas. Lekin ko'z qarashlari jonli bo'lib, uning ichki hissiyotini ko'rsatib beradigan darajada e'tibor bilan aniq ifodalang.

54-rasm. Galina Ershova - Akvarelda portret ishlash

Musulbu Atelier - Akvarel portreti

Misulbu Atelier - Akvarel portreti

Misulbu Atelier - Akvarel portreti

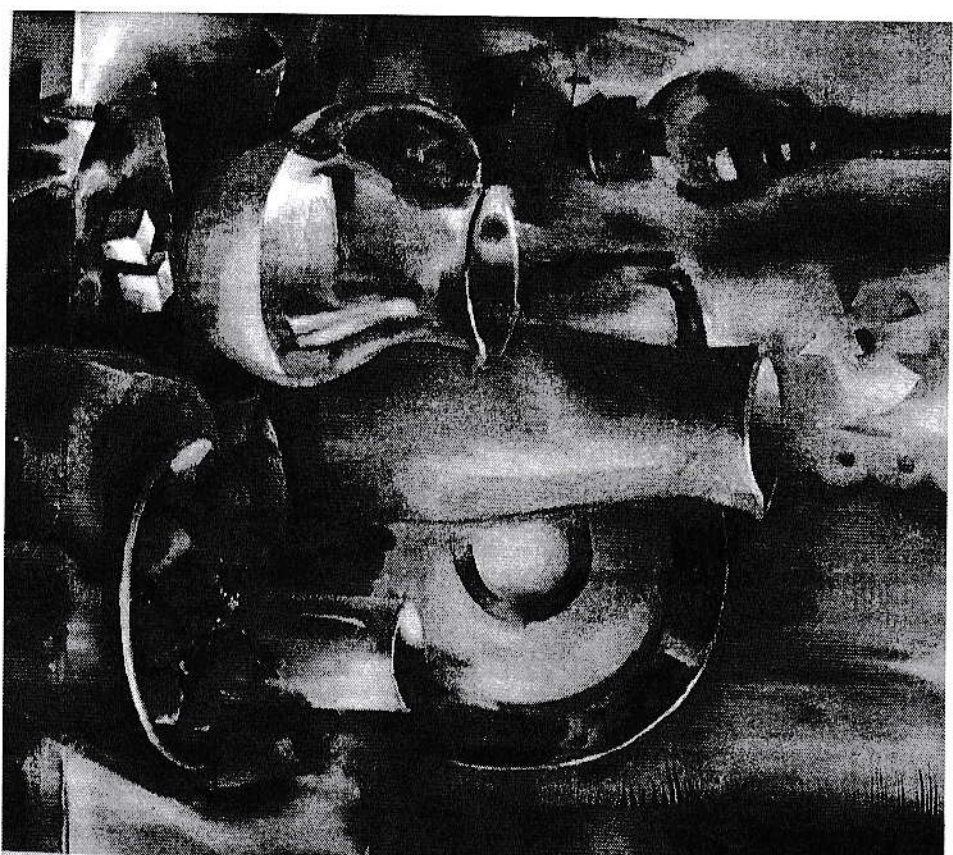
Misulbu Atelier - portret

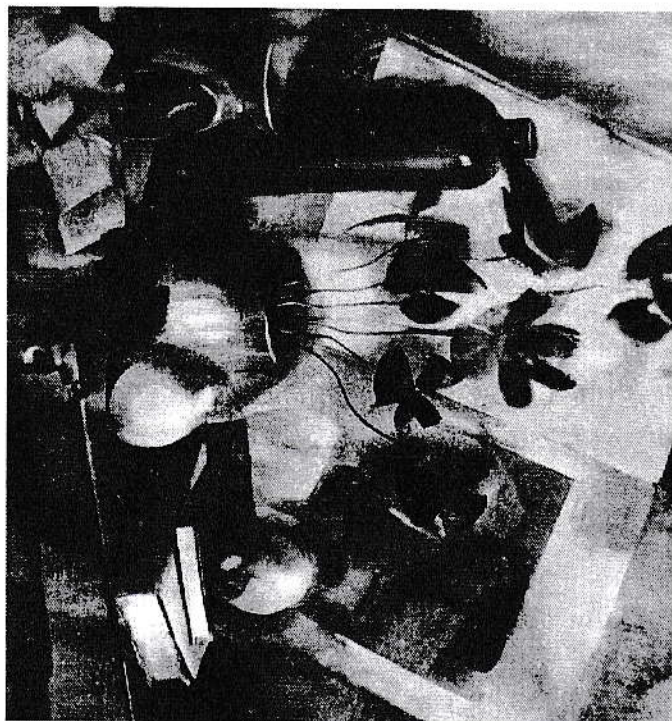
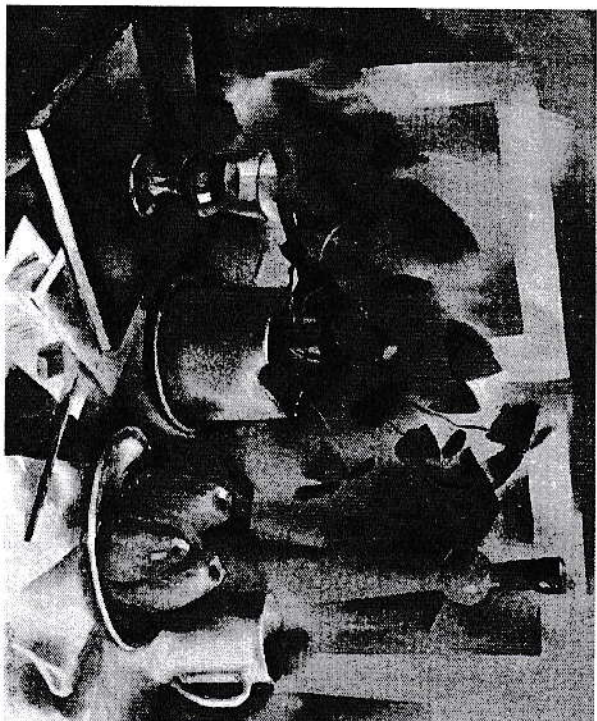
Mozaika san'ati

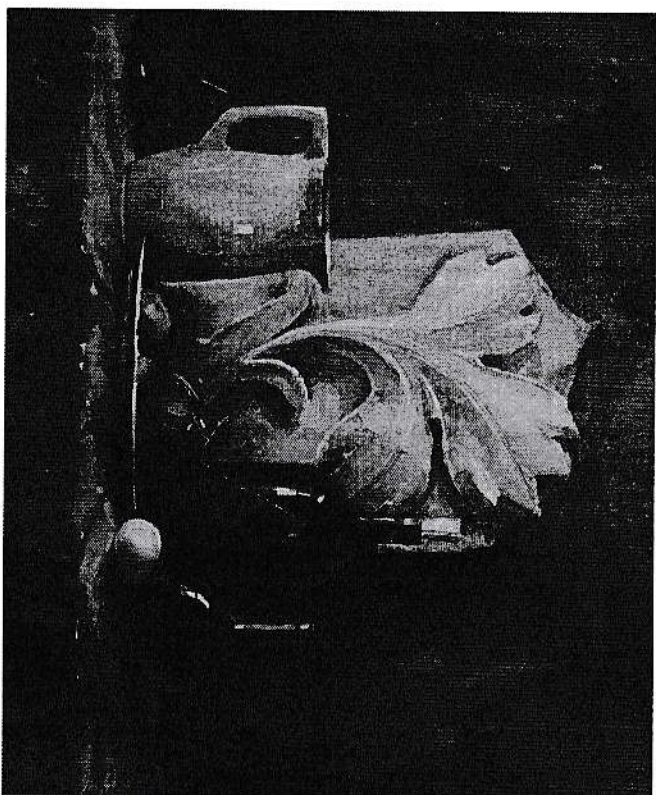
Foto mozaika sob'rat

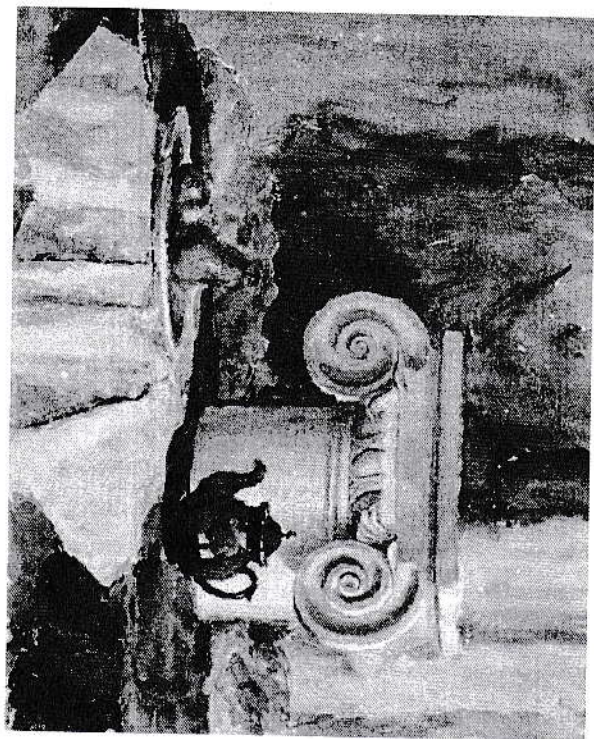
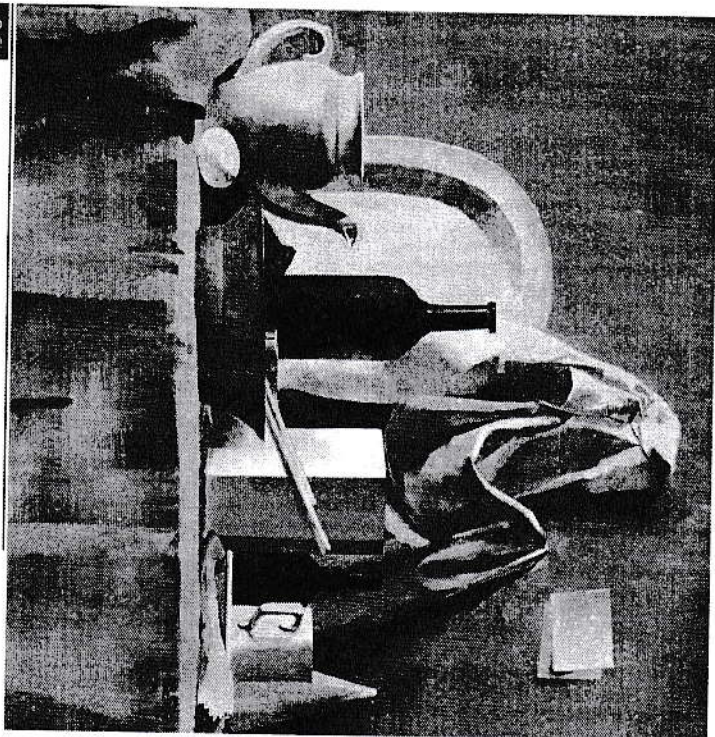
Oksana Smotrova

Oksana Smotrova

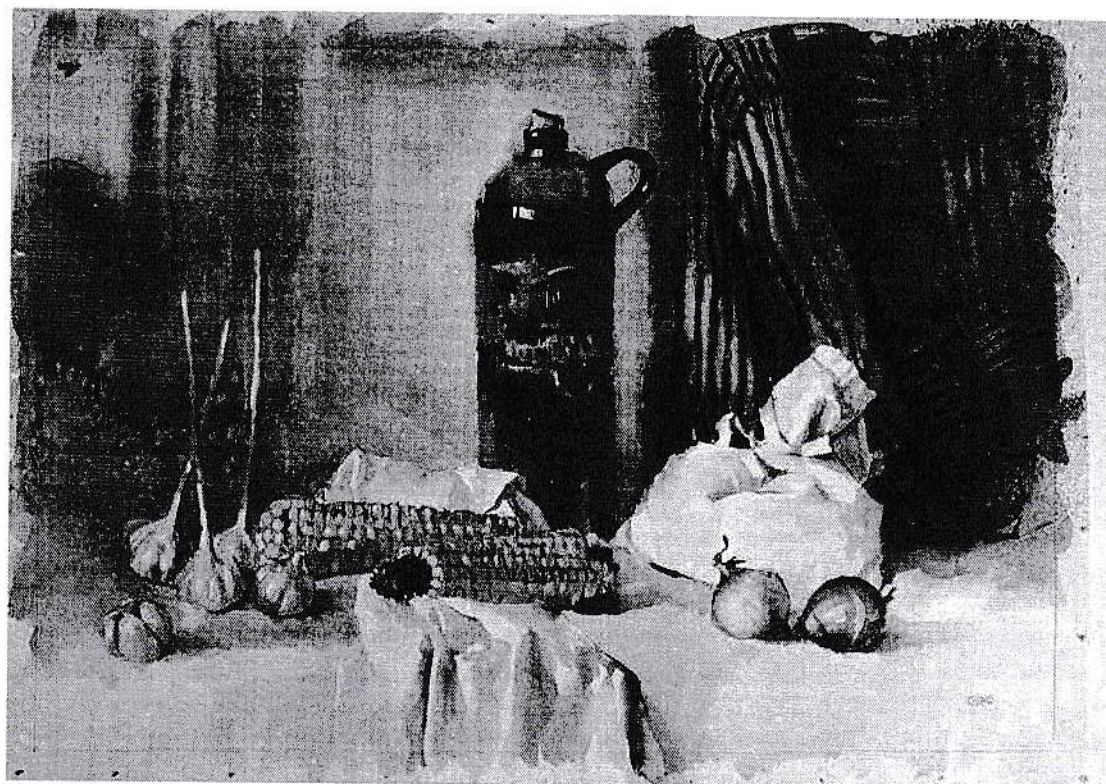
O'quev nadyumorti (Akwarel)

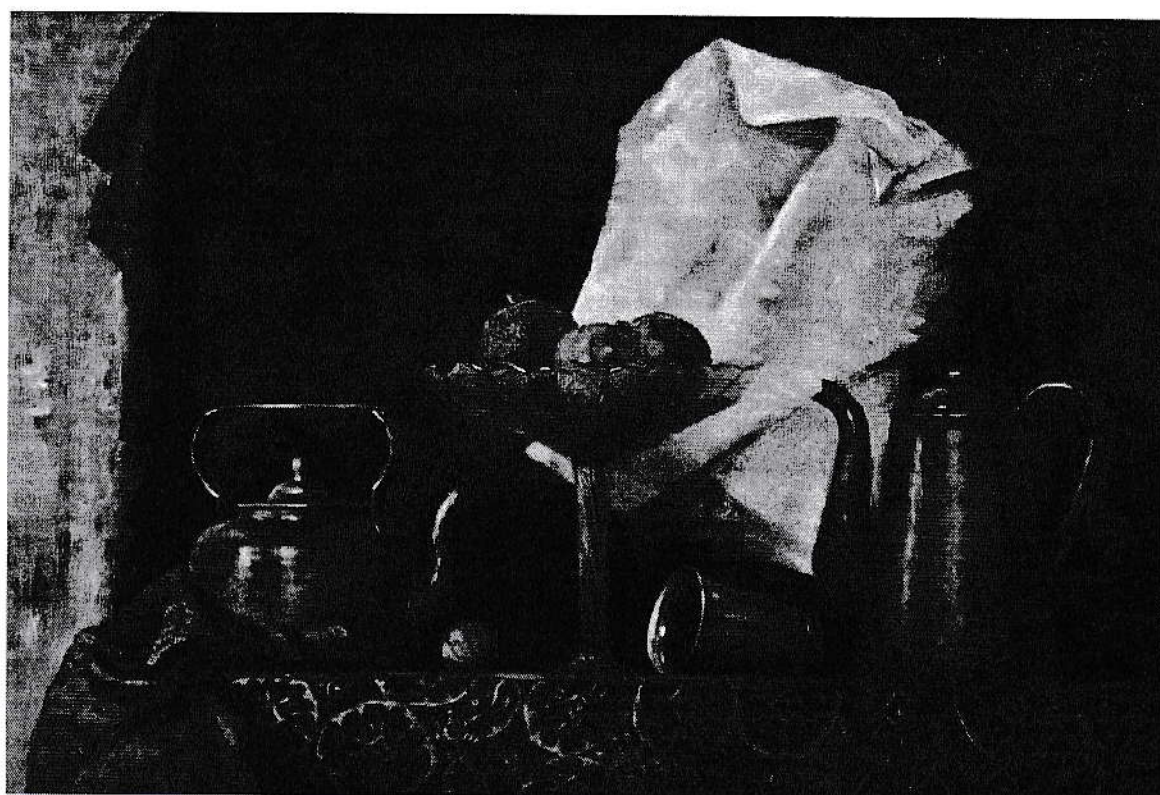
O'quv natyurmorti (Akwarel)

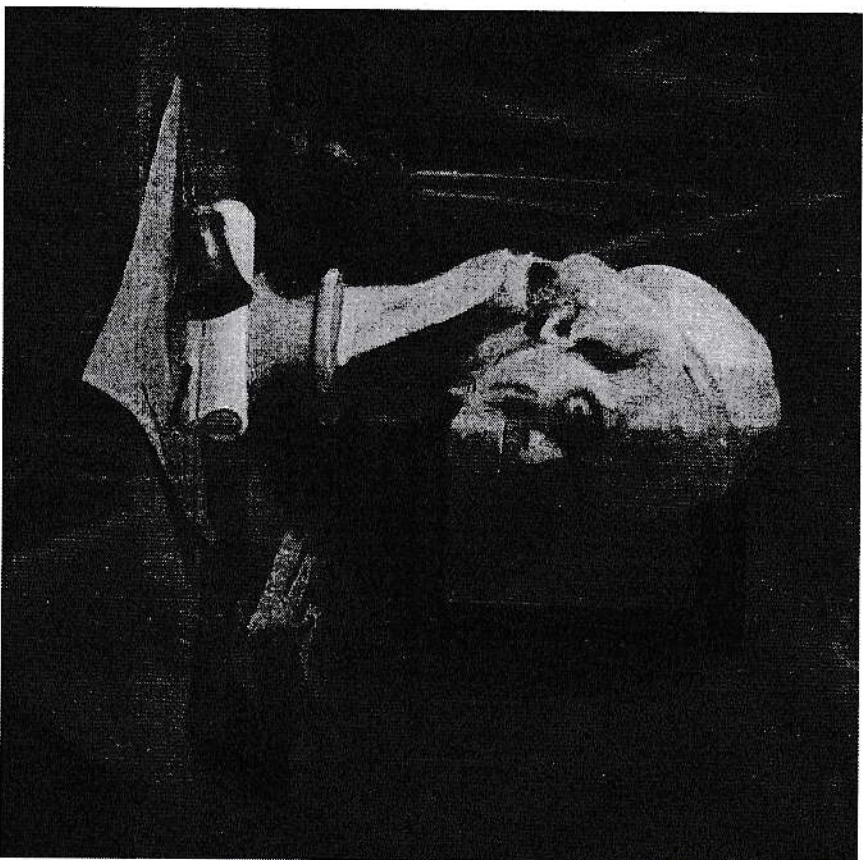
Andriaka-Grizayl

Karpan Aleksandr akvarel natyurmorti

O'quv natyurmorti

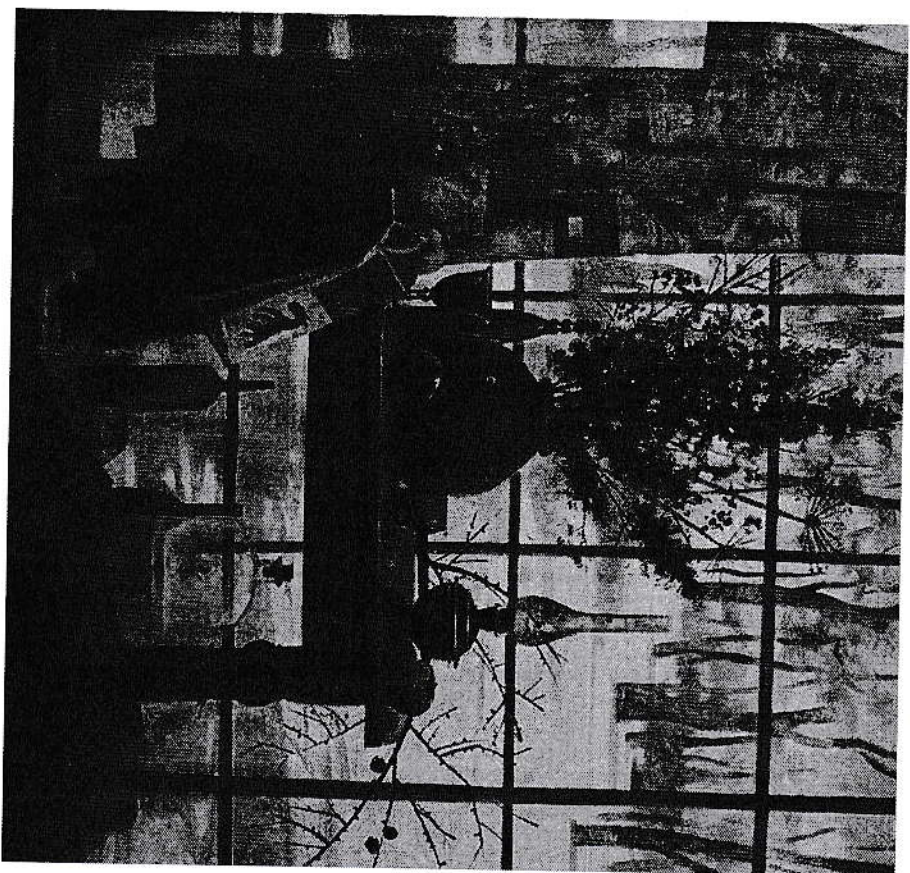
Julia - natymort

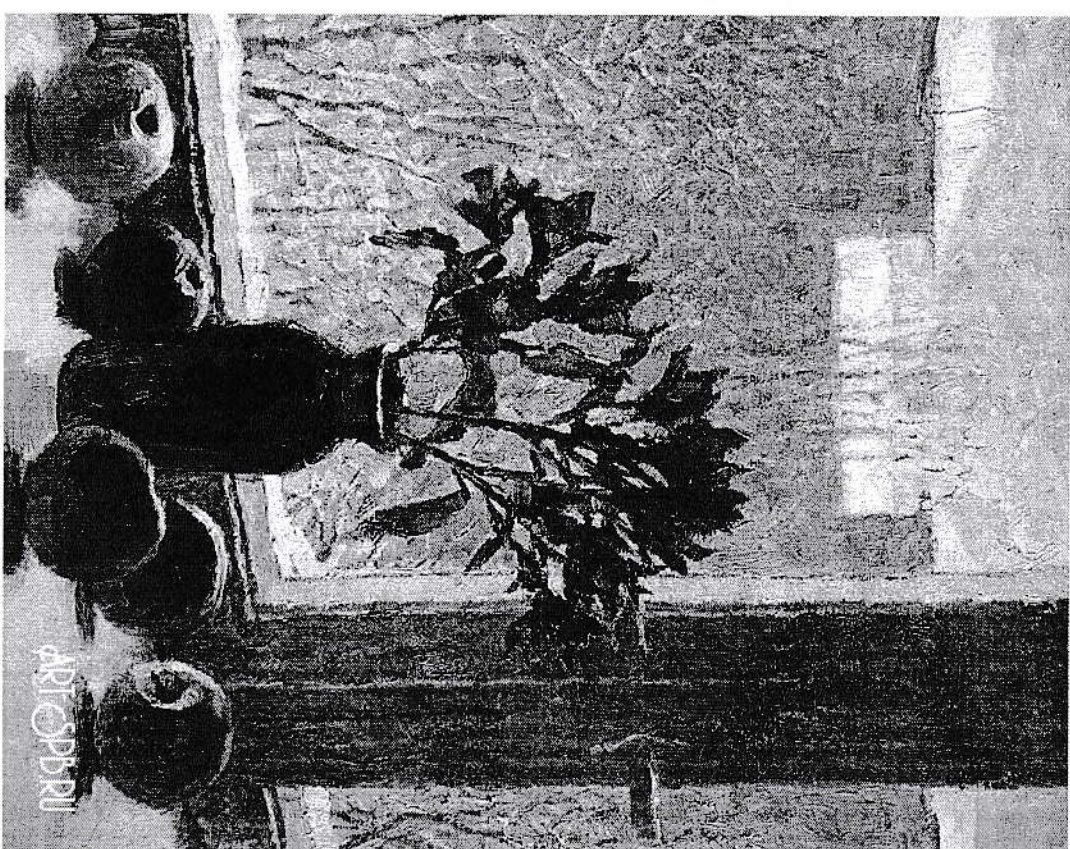
O'quv natymort

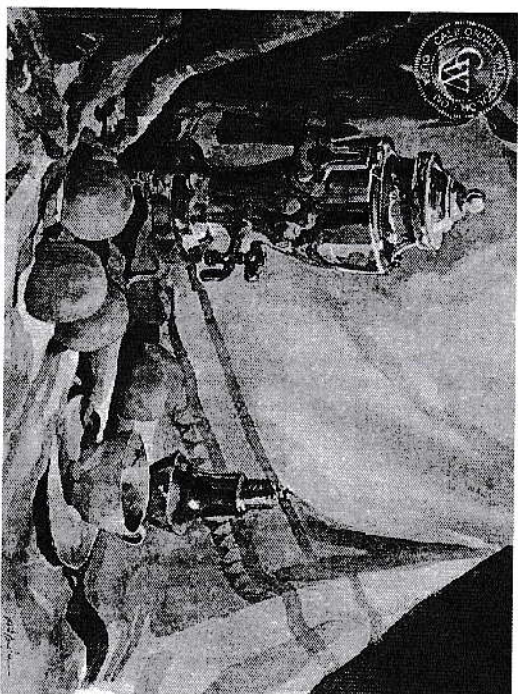
Sudakov Pavel Fedorovich

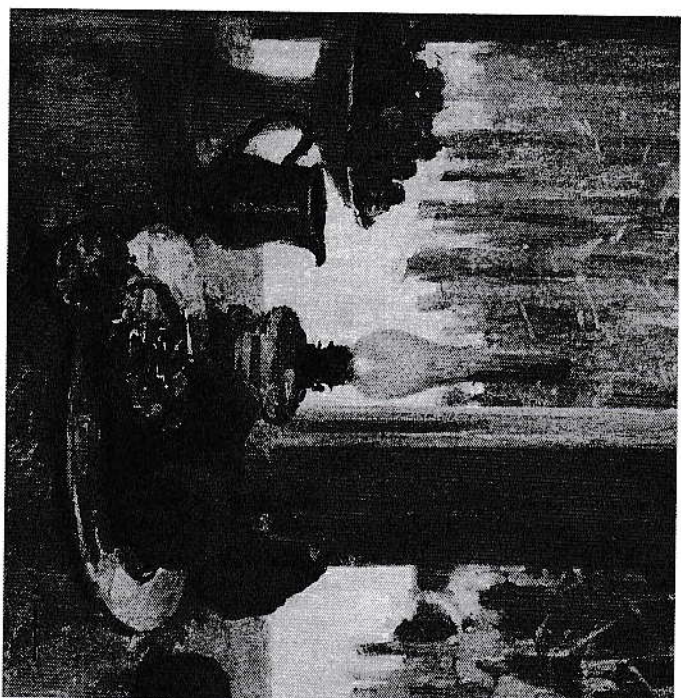
Anastasiya Lobanova (Rossiya Federatsiyasi, Sankt-Peterburg). Derazadan tashqarida qish. 2012. m.m. 90 × 85 sm.

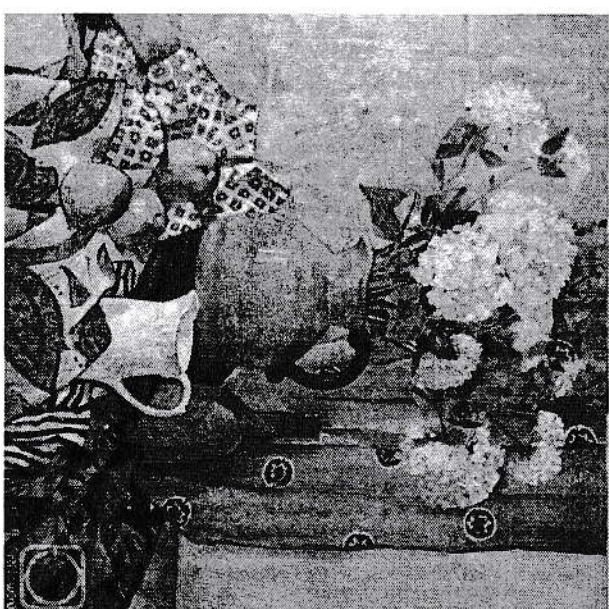
Igor Grabar - deraza oldidagi gullar

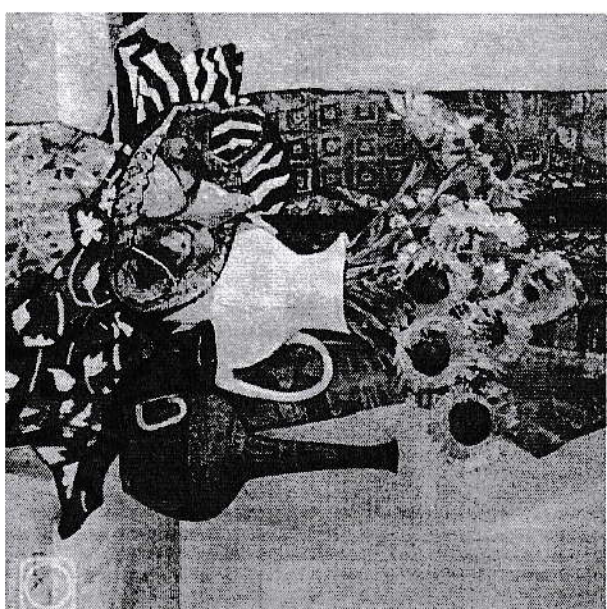
O'quv natyurmorti

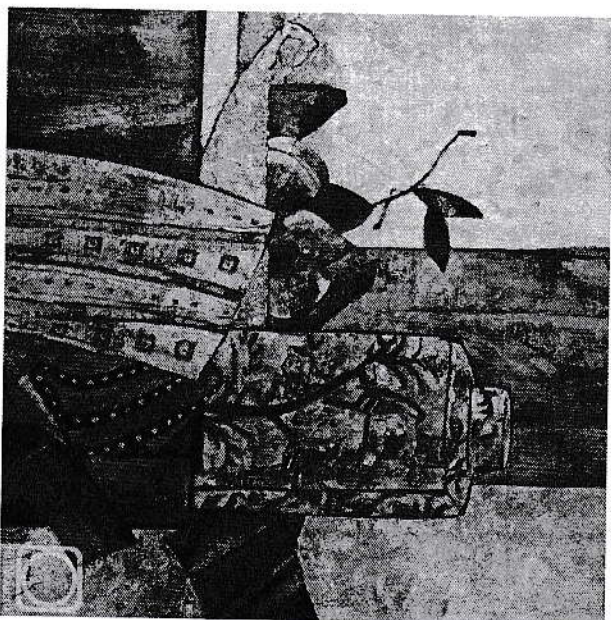
Aleksandr Zimin - Derazadagi yorug'likka qarshi natyurmort

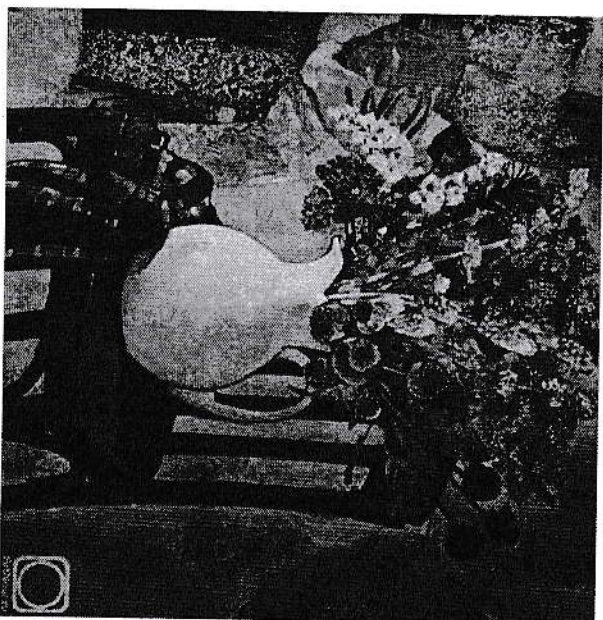
Korolkova Mariya - Yozgi natyurmort

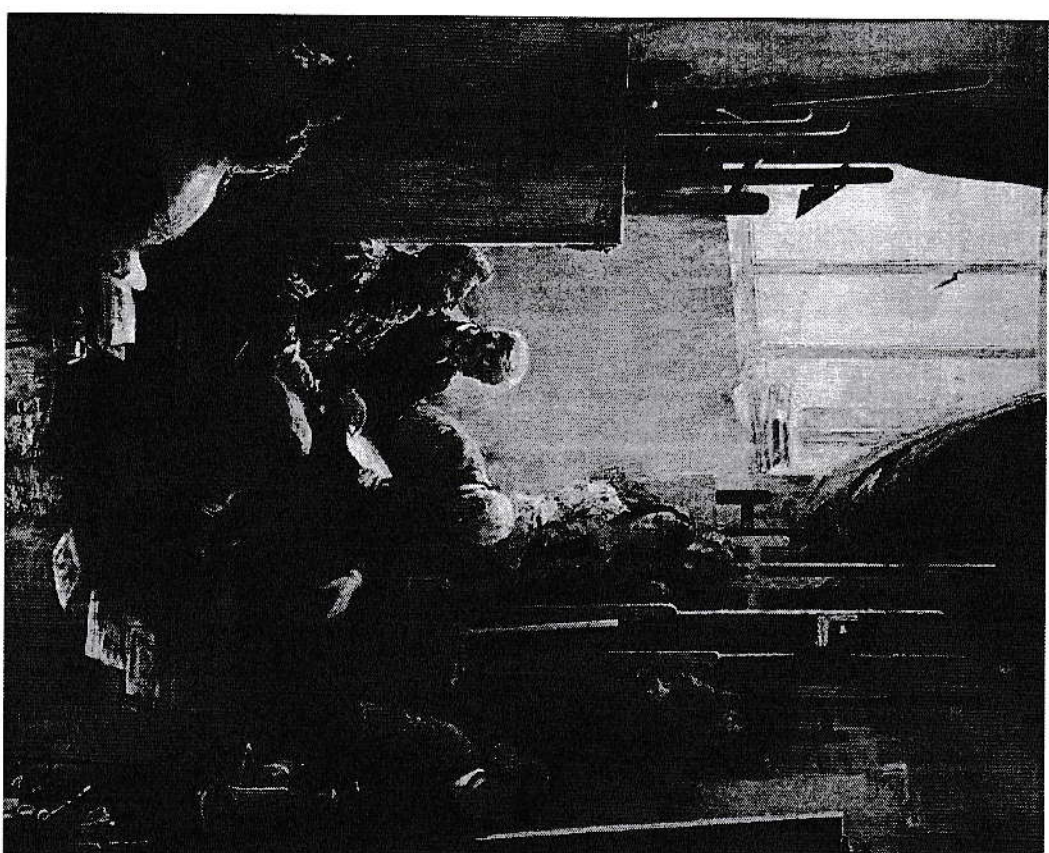
Korolkova Mariya - Kungaboqarlar

Korolkova Mariya - Adan bog'i

Korolkova Mariya - Kresloda

Anastasiya Matveyeva - rassomilar ustaxonasi

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. X.E. Sultanov. RANGTASVIR (Akvarelda natyurmort ishlash). O'quv qo'llanma. Toshkent-2019.
2. X.X. Muratov, Qalamtasvir, O'quv qo'llanma. TOSHKENT IJOD-PRINT 2020.
3. R.Xaillov Akvarel Izdatelstvo "Navruz". T- 2013
4. Suzanne Brooker The elements of landscape oil painting : techniques for rendering sky, terrain, trees, and water. Published in the United States by Watson-Guptill Publications, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC, New York. 2015. s 664
5. B.Boymetov, Qalamtasvir: Darslik "Musiqqa nashriyoti-2006.
6. B.Boymetov "Qalamtasvir" pedagogika institutlari va universitetlari talabalari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, Iqtisod-Moliya"-2010
7. S.Abdirasilov, N.Tolipov, N. Oripova. Rangtasvir: Toshkent-"O'zbekiston"-2006/ 136 bet.
8. Ankabaev R.T. "Rangtasvir" (1-qism). o'quv qo'llanma, "Ishonchli hamkor", 2021
9. Aggy Boshoff. Oil-painting Workshop. First American Edition, 2006 Published in the United States by DK Publishing, 375 Hudson Street, New York, New York.
10. Barrington Barber. Advanced DRAWING SKILLS a course in artistic excellence. The Publishing House, Bennetts Close, Crippenham, Slough, Berkshire SL1 5AP, England.2003/s-136
11. Orif Muinov, Rangtasvir, Toshkent-2007.
12. Paramon Edisionis, «Curso Completo de Dibujo y Pintura Artística». SA, Barcelona, Ispaniya 1992: s-127
13. Tolipov N., Abdirasilov S., Oripova N. Rangtasvir (1-qism). Toshkent, 2002. TDP U
14. Sultanov X. "Rangtasvir" (grizayda ishlash). Metodik qo'llanma. T.-2014.

15. Isaxojayeva Nasiba, "Rangtasvir. Kompozitsiya (natyurmort).", Toshkent-2014.

16. Shuhratovich, I. U. (2020). Technologies of working on graphic materials in fine arts classes (on the example of working still life in the pen. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8 (4), Part II, 41-45

17. Ismatov U.Sh. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini turli grafik materiallarda ishlashga o'rgatish (tempera bo'yog'i misolida). МУАЛЛИМ ХЭМ ҲЭЛХЭСНЭЗ БИЛИМДЭНДРИЙ Илимий-методикалык журнал ISSN 2181-7138, № 3/2 2021 жыл.

18. Ismatov Ulfat Shuhratovich and Sobirov Sarvar Tursumurotovich. Development of Creative Competence in Teaching Future Teachers of Fine Arts to Work in Graphic Materials. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 05, 2020 ISSN: 1475-7192

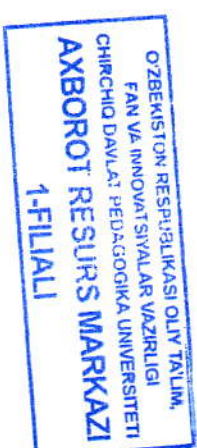
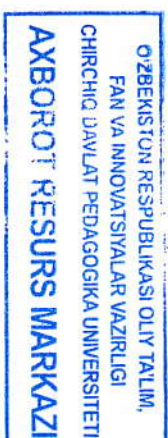
Elektron ta'lim resurslari

1. <http://cspi.uz/uz>
2. <http://lib.cspi.uz/>
3. <http://widgeet.ziyoue.net.uz>
4. <http://natlib.uz/>

MUNDARIJA

KIRISH	5
Tasviriy san'atning rivojlanish tarixi.....	7
Rangtasvir-rang san'ati.....	10
GRAFIK MATERIALLAR HAQIDA QISQACHA MA'LUMOT	
Akvarel.....	12
Guash.....	18
Ko'mir.....	19
Sangina.....	22
Tempera.....	24
Sous.....	26
Tush.....	27
Ballpoint qalam (Sharikli ruchka).....	28
Markerlar.....	29
Yorug'likka qarshi qo'yilgan mavzuli murakkab natyurmort kompozitsiyasini ishlash.....	30
Rangi bir xil, turli tUSDagi buyumlardan tuzilgan natyurmort kompozitsiyasini kontrast fonda ishlash.....	31
Rassom ustaxonasi interyerini tasvirlash.....	34
Dekorativ usulda har xil buyumlardan tuzilgan natyurmort rangtasvirini ishlash.....	36
Sodda buyumlardan tuzilgan natyurmortni turli grafik materiallardan foydalanib ishlash (applikatsiya, mozaika v.k.).....	46
Aniq xarakterga ega bo'lgan bosh namunasi (Appolon, Venera, Gatamelatta). ishtirokida tuzilgan natyurmort rangtasviri.....	54
Murakkab bo'lmagan natyurmort kompozitsiyasini moybo'yoqda ishlash ishlash. (Grizayl).....	58
Iliq tuslanishga ega bo'lgan kontrast rangli buyumlardan tuzilgan natyurmortni cheklangan ranglarda ishlash. (moybo'yoq).....	64
Sovuq tuslanishga ega bo'lgan murakkab natyurmort kompozitsiyasi	

ishlash.....	70
O'ziga xos xarakterli xususiyatlarga ega bo'lgan inson portreti rangtasviri. (Akvarel).....	74
Ilovalar.....	87
Adabiyotlar ro'yxati.....	108

Usmatov Ulfat Shuhratovich

RANGTASVIR

O'quv qo'llanma

Muharrir: X. Tahirov

Texnik muharrir: S. Meliquziyeva

Musabhih: M. Yunusova

Sahifalovchi: A. Muhammad

Nashr. lits № 2244. 25.08.2020.

Bosishga ruxsat etildi 12.05.2023.

Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog'ozi. "Times New Roman" garniturasi. Hisob-nashr tabog'i. 6,0.

Adadi 100 dona. Buyurtma № 1303458.

«Nazokathon ziyo print» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.